

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

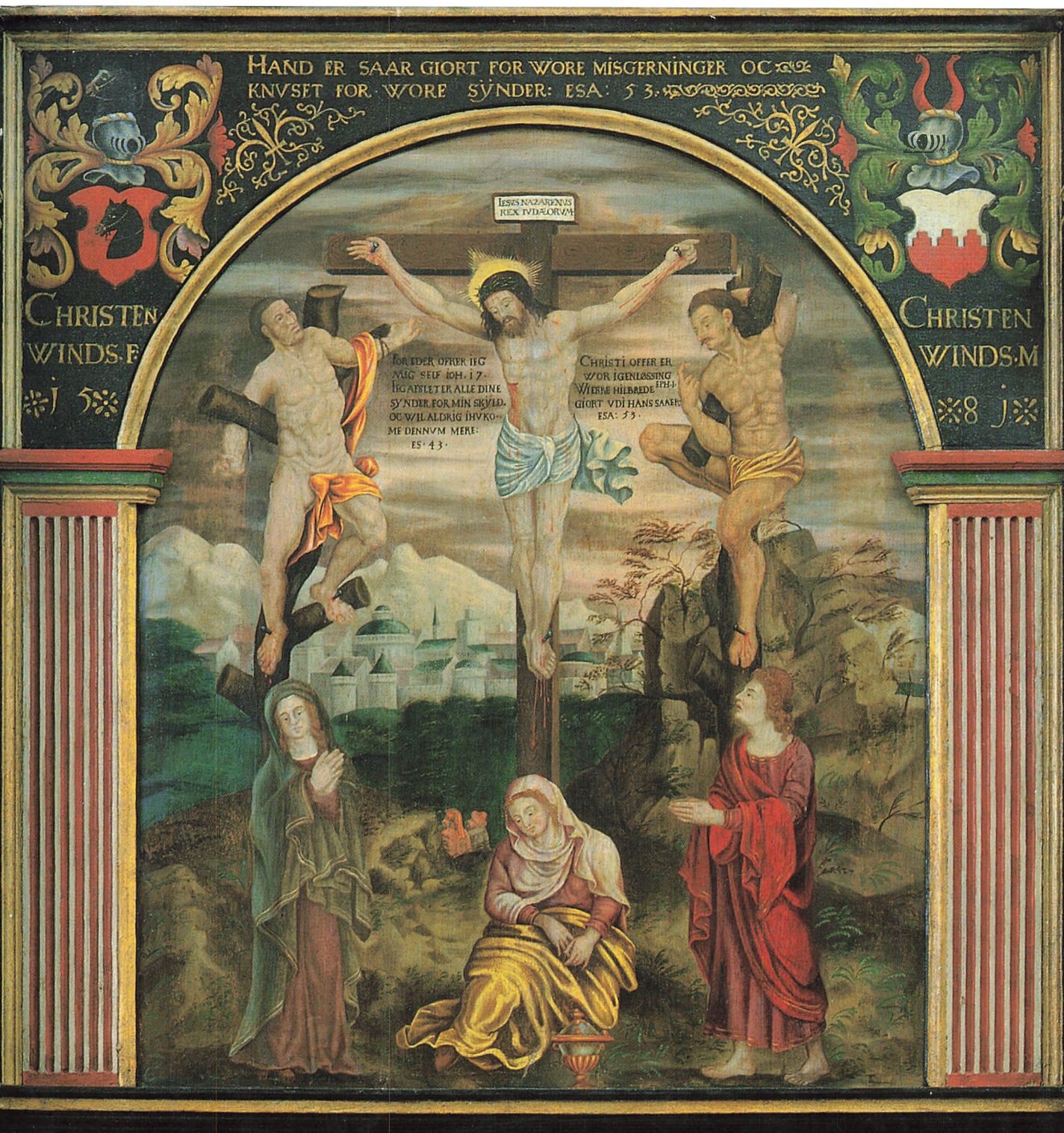
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KVONG · NØRRE NEBEL
LYDUM · HENNE

DANMARKS KIRKER
UDGIVET AF NATIONALMUSEET

RIBE AMT

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Jesper Høm fot. 1953. — *Die Kirche von Südosten gesehen.*

KVONG KIRKE

VESTER HORNE HERRED

Sognet nævnes foruden i kirkelisten (jfr. s. 1020) første gang 1347.¹ Sognepræsten omtales 1471 og 1514.² – Kronen afhændede 1690³ kirken til major Frantz Hieronimus von Bühren, som 1695⁴ videregav den til amts- og proviantforvalter Poul Zachariassen Grønewald til Hesselagergård, der samtidig erhvervede Lyne kirke. 1701 købtes kirken af landsdommer Jens Lassen til Nørholm, Grubbesholm m.m., og kirken fulgte herefter Grubbesholm til 1760, da godset blev udstykket.⁵ Jens Lassens søn, den forgældede kaptajn Frederik Lassen, afstod 1731 tre fjerdedele af godset og kirken til kirkeinspektør Frederik Hein til Stensgård på Fyn (sml. Ål, Ho og Oksby), som 1732 købte den sidste fjerdedel af kaptajnløjtnant Jacob Tommerup (jfr. kalk og disk).⁶ Fra

Heins enke, Susanne Brahe (jfr. inventaristansættelse 1752), kom kirken 1760 til hendes bror, oberstløjtnant Preben Brahe til Hvedholm.⁷ Efter en periode med vekslende ejere, fra 1780 birkedommer Hans Smidt, Frøstrupgård (jfr. hans og hustruens initialer på tårnet), blev kirken på auktion 1797 solgt til sognets beboere ved Adam Henrik Christensen og Christen Sørensen.⁸ Den overgik til selveje 1932.⁸ – Sognet har siden 1500'erne været hovedsogn til Lyne (Ringkøbing amt).⁹

Ved synet 1662¹⁰ – efter svenskekrigene – manglede kalk og disk.

Sagn. En kæmpe, som stod ved Lyne kirke, kastede en sten efter kirken. Stenen landede ved præstegården, hvor den blev indsat i et dige.¹¹

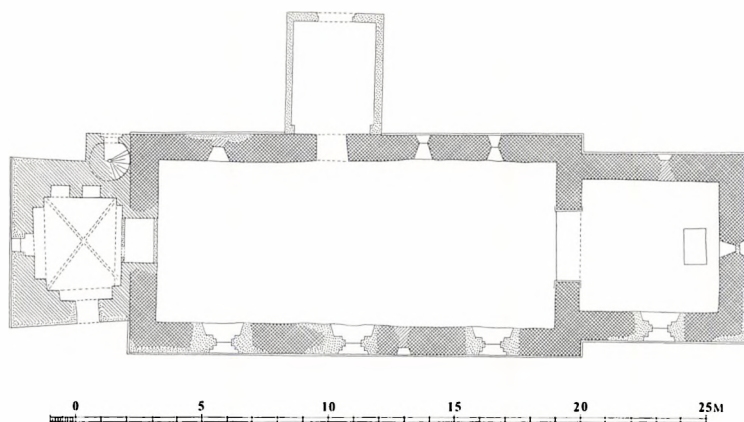

Fig. 2. Grundplan 1:300. Målt af Søren Gottfred Petersen 1977 og tegnet af MN 1986. — Grundriss 1:300.

Kirken ligger omtrent midt i sognet, i den sydvestlige udkant af landsbyen. Der er ingen bebyggelse syd for kirken; adgangen til kirkegården og kirken sker alene fra nord.

Kirkegården hegnes af markstensdiger, bevokset med vedbend og bregner. Indvendig langs syddiget er en høj bøgehæk, langs vestdiget gror elm og i nord og øst tillige ahorn og ask. Hovedindgangen i norddiget er en køreport (fig. 7) med jerngitre, ophængt mellem to kraftige, hvidtede piller med aftrappet, svejftet pyramidespir. Pillerne, der begge hælder stærkt mod øst, er sandsynligvis muret o. 1792,¹² da kirkegården manglede sin port. Stetter og tport var øde efter svenskekrigene 1662.¹⁰ År 1700 lå porten på jorden af mangel på hængsler; 1713 var port og stetter af træ. En østre tkirkerist manglede 1700, mens den nordre var mangelfuld.¹²

Et ligkapel med materialrum og toiletter er 1972 indrettet i en hvidtet, teglhængt bygning

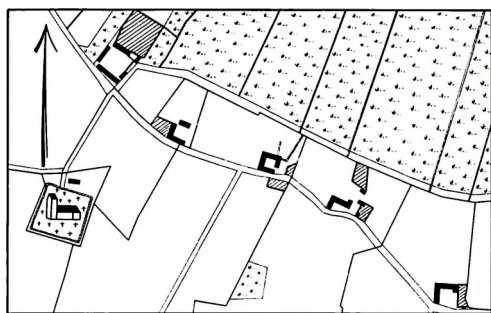

Fig. 3. Matrikelkort 1:10000. Målt 1819, omtegnet 1857. — Katasterkarte 1:10000. Vermessen 1819, omtegnet 1857.

(arkitekt Ole Bak) i en lille bevoksning uden for kirkegårdsdiget, vest for porten. — Et tskolehus på kirkens »fortov«, nord for kirkegården (jfr. matrikelkortet 1819, fig. 3), nævnes første gang 1809 og blev vedligeholdt for kirkens midler.¹³

Kirkegården henlå indtil 1870'erne som et græsgroet område, hvis afgrøde blev lejet ud. Fra 1844 blev høet overladt til degnen, mod at denne påtog sig klokkeringningen. Tidligere havde sognefolkene selv ringet og selv gravet deres grave.¹³ 1864 var kirkegården »helt overgroet med græs, uden blomster, træer og gange«. En regulering af gravene, en såkaldt »planering«, påbegyndtes sidst i 1870'erne, og 1882 plantedes træer. 1891 fjernede man grønsværen omkring kirken og lagde en stenbro. 1923 fandt synet, at kirkegården trængte til hegn mod blæsten.⁸

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib, hvortil der i senmiddelalderen er føjet et tårn i vest. Et våbenhus ved skibets nordside har 1851 afløst ét af bindingsværk fra 1696 og dette igen et ældre.

Materialer og teknik. Kor og skib er opført af veltildannede granitkvadre over en sokkel med skråkant (højde og fremspring kun ca. 4 cm). Kvaderstensmurværket er bedst bevaret i nord og betydeligt omsat i øst og syd, således er der f.eks. ingen spor af en mulig syddør. Murene består af elleve lige og gennemløbende skifter

med nøje forbandt mellem kor og skib. De største formater er på vanlig vis anvendt nederst; i korets sydside samt i et parti af skibets nordmur (jfr. fig. 6) er de nederste skifter opdelt i »halve skifter«. Murene er indvendig af rå kampesten, som ligeledes er anvendt i de tre gavltrekanter, der alle er bevaret. I skibets vestre gavlskids, der står synlig i tårnets mellemstokværk, er 1857¹⁴ brudt en dør til skibets loftsrum og herfra en adgang til korets loft.

Proportioner. Ved afsætningen af kirkens grundplan har man formodentlig anvendt en måleenhed på ca. 28 cm. Målt med denne enhed, en jysk fod, er murtykkelsen 4 fod, koret er udvendig 24 fod langt og 26 fod bredt og indvendig 20×18 fod, mens skibet er 64 fod langt.¹⁵

Døre og vinduer. Der er som nævnt ingen spor af syddøren, hvis åbning må være helt forsvundet i forbindelse med murens reparation.¹⁶ Skibets norddør, der stadig er i brug, sidder forholdsvis langt mod øst. Den rektantede åbning (2,1 m høj) er udvidet ved borthugningen af døranslaget. Bygningssoklen har antagelig tjent som tærskelsten.

Der er bevaret i alt seks romanske vinduer; to østligst i skibets nordmur er genåbnet 1953 og udsmykket med glasmalerier; et tredje vindue, vestligt i nordmuren, står blot som en indvendig blænding. De to vinduer i korets øst- og nordmur er 130 cm høje og har sålen 220 cm over soklen. Vinduerne har monolite overliggere med tagformet overside; også sålbænkene er udført i én kvader, mens karmene er sat af to kvaderskifter. Skibets vinduer sidder et skifte (40 cm) højere end korets, men er mindre end disse. Kun det nordøstre har tagformet overligger, de to øvrige er vandret afsluttet.

Indre. Den runde, kvadersatte triumfbue, der udgør en trediedel af skibets udvendige bredde, har skråkantsokkel og *kragbånd* med affasede hjørner og underside. Skibets gulv har et betydeligt fald østover. Rummene har bevaret deres flade lofter. I koret er brædderne påsømmet bjælkernes underside.

Tilføjelser og ændringer. Kirken, der ligesom annekskirken i Lyne aldrig fik indbygget

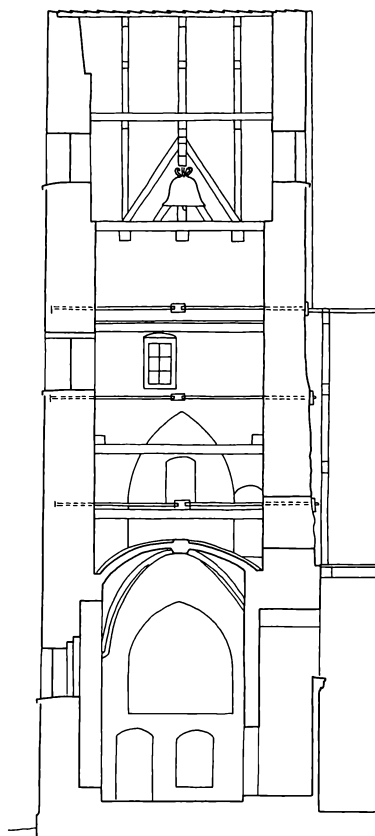

Fig. 4. Snit gennem tårn 1:150, set mod nord. Målt af Aage Bugge 1927. Tegnet af MN 1986. — Querschnitt durch Turm, 1:150, gegen Norden gesehen.

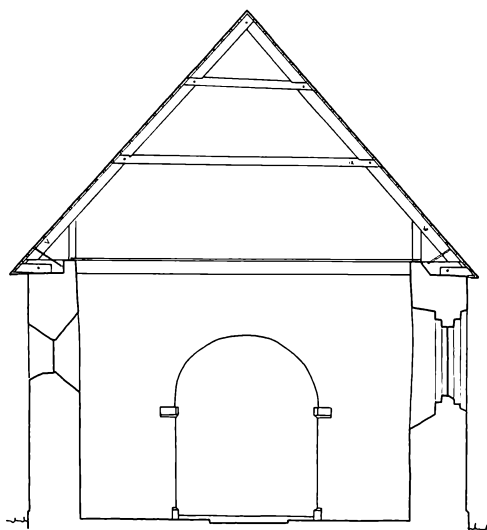

Fig. 5. Tværnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Søren Gottfred Petersen 1977 og tegnet af MN 1986. — Querschnitt 1:150 durch das Schiff, gegen Osten gesehen.

Fig. 6. Kirken set fra nordøst 1909. M. Mackeprang fot. — *Die Kirche von Nordosten gesehen, 1909.*

hvælv, blev o. 1500 udvidet med et tårn i vest. Et tvåbenhus af bindingsværk, uden for skibets norddør nævnes tidligst 1662, da det var forfaldent. Formodentlig i senmiddelalderen har man lukket de små romanske vinduer i nord og udvidet åbningerne i syd.

Tårnet (fig. 4) er rejst af munkesten over den udflyttede skråkantsokkel fra skibets vestgavl. De søndre og vestre murflader er skalmuret med små sten, sidst ved restaureringen 1927. Bedst bevaret er murværket i øst, der hviler på skibets gavl. Tårnets østre gavlspejs er i det store hele intakt, mens vestre gavlspejs er fornyet. Det høje, snævre tårnrum har velmurede, slanke og spidse spareblændinger til de tre sider og mod øst en spids skjoldbue, muret i ét med den ligeledes spidse arkade til skibet. Den nordre blænding begynder af hensyn til trappen i større højde, så der nedenunder er levnet plads til to lave, fladbuede blændinger. I vest er et fladbuget vindue og i syd en nyere dør. Rummet

dækkes af et krydshvælv med kvartstensribber og lette helstensoverribber med trinkamme. I østkappens nordre svikkel er et hul til klokke-rebet. – Tårnrummet har siden o. 1840 været afskildret fra kirken og anvendt som »materialkammer«; selve tårnbuen er nu lukket af som fyrrum. Før 1840 lukkedes buen af et »gitterværk«.¹⁴

Der er adgang til de øvre stokværk ad en spindeltrappe, som delvis ligger i nordmurens liv. Det fremspringende trappehus dækkes af skibets forlængede tag. Den nedre, fladbuede dør er nyere og anbragt i en høj blænding med tvedelt rundbue (sml. blændingen i Billum kirkes sakristi, s. 1078). Trappen, der har rund spindel og loft af fladbuede binderstik, udmunder i mellemstokværkets nordøstre hvælvlo-mme, hvor åbningen senere er ført højere op. Stokværket har gulv lige over hvælvingen og en spidsbuet spareblænding i nord med et nu tilmuret, fladbuget vindue. Et nyere vindue er

anbragt over blændingen. Den søndre og vestre mur synes fuldstændig fornyet, i syd med et rektantet, i vest med et fladbuet vindue. – Tårnets øverste halvanden meter udgør sammen med tagrummet det egentlige klokkestovværk. Klokkestolen er opstillet på to bjælker. Østgavlen krones udvendig af en korsblænding og har to små fladbuede lydhuller mellem rester af en savskifte-udsmykning. I gavlens bund ses seks åbne bomhuller. Den fornyede, glatte vestgavl har to glamhuller, svarende til de østre. Tagværkets nord-sydgående bjælker er gennemstukne og synlige i facaden. Det let opskalkede tag er tækket med tegl.

Tårnets sydvestre hjørne med tilstødende murflader er repareret og skalmuret i flere omgange. 1662¹⁰ fandt synsmændene, at sydsiden var brøstfældig fra øverst til nederst. Hjørnerne burde nedtages og muren forstærkes med jernankre. Klokkeværket og tårnets øvrige træværk var råddent og skulle fornyes. Ved et fornyet syn 1668¹⁷ var tårnet nærmest en ruin. Det havde hverken bly eller tømmer, og klokken stod nede på hvælvingen. Af synet for året 1700¹² fremgår, at det brøstfældige tårn de foregående 20 år havde haft *†bræddetag*. 1713¹² var muren stadig revnet. En omfattende skalmuring blev foretaget 1768¹² og igen 1927, sidste gang under ledelse af arkitekt Aage Bugge,

Varde, som lod opsætte murankre og årstallet »1927« på tårnets nordside. Her sidder tillige *jernankre* med initialerne »HS« og »KST« og året »1797«, refererende til kirkeejeren, birke-dommer Hans Smith, Frøstrupgård, og dennes hustru Karen Sophie Fogh (jfr. den historiske indledning). Bogstaverne er formodentlig opsat af fru Karen som et minde over manden, der døde det foregående år, 1796.

Våbenhuset ved skibets nordside er opført 1851¹⁴ af røde teglsten i krydsskifte med hvidtet falsgesims og udkraget gavlkam. Husets eneste åbning er en rektantet dør i nord. Taget er tækket med tegl. I det indre står loftet med gråmalede bjælker.

†Våbenhuse af bindingsværk. 1) En »skrøvs«, omtalt 1662¹⁰ og 1668,¹⁷ var nedfaldet og borte 1696. 2) Et nyt våbenhus sattes 1696¹² af »tømmer og små mursten« og med tag af tegl.¹⁸ Det var 1700¹² uden loft og tømmeret 1731¹⁹ så råddent, at det meste burde udskiftes. Døren manglede. Kampestensgulvet blev 1842¹⁴ udskiftet med et gulv af mursten.

Vedligeholdelse og istandsættelser. Ifølge V. Horne herreds tingbog arbejdede Mads muremester i »Seding« (Sædding) 1621²⁰ på kirken. Et syn, indført i tingbogen 12. april 1662,¹⁰ giver et indtryk af kirkens tilstand efter svenskekrigene. Foruden de allerede nævnte mangler

Fig. 7. Kirkegårdsport (s. 1162). NE fot. 1980. — *Friedhofstor.*

Fig. 8. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1980. — *Die Kirche von Nordosten gesehen.*

på tårnet var skibets søndre side brøstfældig i hele sin længde »fra tårnet og til den østre ende«; tre steder var muren nedsunken og måtte nedtages og opmures. Skrøvsen (våbenhuset) manglede 150 tagsten og 200 mursten, og inde i kirken fattedes loftet fem tylder (60) fjæl. År 1700¹² var skibets loft igen i dårlig stand, og der manglede fire fag brædder. Kirkens ejer, kancelliråd Christian Lassen, Grubbesholm, fik 11. juli 1719²¹ dilation (henstand) for at kunne foretage en større reparation af kirkerne i Kvong og Lyne, der i mange år havde været noget brøstfældige og den forgangne vinter havde taget »mærkelig skade af storm«. Den kongelige bevilling blev forlænget til det følgende år, 1720, da det trods stor flid ikke havde været muligt at afslutte arbejdet på kirkerne.²¹ 1731 hang skibets sydmur ud, og 50 »hugne

sten«, det vil sige kvadre, måtte sættes om.¹⁹

Efter en ny istandsættelse 1752²² ved etatsrådinde Hein (jfr. inventaristandsættelse) betegnedes kirken som »en god bygning, af kampesten, tækket med bly«. En hovedreparation i sommeren 1768¹² omfattede først og fremmest murværket: Tårnets søndre og vestre side blev skalmuret, og kvadrene i kirkens »østre ende« (korgavlen) blev omsat. 1775¹² fandt synet kirken i god stand, dog var blyet på skibets sydside utæt. 1791, to år efter endnu en istandsættelse, noterede synet, at korloftet var brøstfældigt, og gulvet, der under stolene til dels var af kampesten (piksten), trængte til at blive lagt om. Vinduerne var gamle med »forbrændt glas« og dørene brøstfældige.¹²

Jacob Helms fandt ved sit besøg 1874 kvaderstensmurværket temmelig uregelmæssigt.

Fig. 9. Indre set mod øst. NE fot. 1980. — *Interieur gegen Osten gesehen.*

Korbuen var stærkt overkalket (en afrensning blev foretaget 1883⁸), og træloftet, der 1864⁸ stod med »råt tilhugne bjælker«, havde siden fået påsømmet bræddebeklædning, som Helms fandt lidet smuk. Efter en fornyelse af bjælkerne 1895⁸ ligger brædderne nu på loftets overside. I sydsidens vinduer indsattes 1873⁸ fire rundbuede støbejernsrammer, kantet med granit. Jernvinduerne, der formodentlig har afløst rektantede rammer af træ, var ifølge J. Helms »af den model, som provsten allevegne søger at skaffe indgang«. Et murstensgulv under stolestaderne erstattedes 1900²³ af bræddegulv på cementunderlag.

I forbindelse med tårnets reparation 1927 blev også skibets sydside samt korets østgavl sat i stand (arkitekt Aage Bugge, Varde). En indvendig restaurering blev foretaget 1952 ved

arkitekterne Richard Aas og Rolf Graae forud for Paul Høms udsmykningsarbejder (se ndf.). Gammel puds blev banket af væggene og ny, glat puds påført efter en forudgående asfaltering. De to romanske vinduer i skibets nordside blev genåbnet og sydsidens støbejernsrammer afløst af nye, mindre jernvinduer med vandrette sprosser og blyindfattet glas. De granitindfattede åbninger formindskedes ved indmuring af en dobbeltfals i tegl.

Tagværkerne, af solidt egetømmer, men med mange bomkanter, er – bortset fra bjælkerne – formodentlig de oprindelige. Korets seks fag har ét lag hanebånd og korte spærstivere. Samlingerne er tappet og fornaglet og murremmen har fals for sugfjæl. Nummereringen er foretaget fra vest mod øst, med øksehug i syd og firkanststik i nord. Skibets sytten fag har to lag

Fig. 10-11. 10. Fresko på skibets nordvæg, udført af Paul Høm 1952-53 (s. 1168f.). 11. Udsnit af fresko, Maria med barnet. Jesper Høm fot. 1953. — 10. *Fresco an der Nordwand des Schiffs, ausgeführt von Paul Høm 1952-53.* 11. *Ausschnitt, Maria mit dem Kinde.*

hanebånd, begge med bladede samlinger. De otte østlige fag er samlet på vestsiden og nummereret fra vest mod øst med øksehugne romertal i syd og firkantstik i nord. De ni vestre fag er samlet på østsiden og nummereret på samme måde fra vest mod øst.

Kirkens *tbrandredskaber*, stiger og brandhage, hang indtil 1923⁸ på skibets nordmur.

Varme. En kakkelovn opsattes i slutningen af 1800'erne i skibets vestende med skorsten op gennem tårnet. En mere end 25 år gammel kakkelovn ansås 1956 for at være udbrændt.⁸ 1978 installeredes et luftvarmeanlæg.

Kirken står i dag præget af istandsættelserne 1927 og 1952. Kor og skib, der indvendig er hvidt, står udvendig med afrensede kvaderstensfacader, idet dog korets gavltrekan samt et bånd øverst i murene er hvidkalket. Tårnet er hvidt, mens våbenhuset stadig står i blank teglstensmur. Kor og skib er fremdeles tækket med bly, der også dækker det udvendige af ski-

bets østgavl. Der er tegltag over tårn og våbenhus. — Cementgulvet i våbenhus, i skibets midtgang samt i korets vestre halvdel dækkes af tæpper. I korets østre halvdel samt under stolene er der bræddegulv.

GLASMALERIER OG KALKMALERIER

1952-53, to år efter at Jens Urup Jensen havde afsluttet sit monumentalmaleri i Lydum kirke (sml. s. 1222), blev Kvong kirke ved en gave fra et medlem af menigheden²⁴ smykket med fresker og glasmalerier af Paul Høm, Gudhjem, der samtidig malede nye alterbilleder og leverede udkastet til et vævet billedtæppe (se inventar).²⁵

Glasmalerierne, der er indsat i to små genåbnede, romanske vinduer, østligst i skibets nordmur, viser Besøgelsen. I det østre vindue ses Maria og i det vestre ærkeenglen Gabriel

(sml. kunstnerens glasmalerier i Ribe domkirke, 1974, s. 379).

Freskerne er udført som et kontrastfyldt, tæppeagtigt mønster på skibets nordvæg, over og omkring indgangsdøren (fig. 10). I en spids-oval mandorla, holdt af seks svævende engle, er på guldgrund malet Faderen og Sønnen. Herunder ses i vest Fødslen i Betlehem (fig. 11) og i øst Kvinderne ved graven. Kunstnerens plan om også at udsmykke skibets vestvæg med fresko-billeder, Dåben (Johannes Døberen) og Nadveren (apostlen Johannes) blev ikke gennemført.²⁶

INVENTAR

Oversigt. Fra middelalderen stammer det romanske alterbord, døbefonten, der knytter sig til en nordvestjysk gruppe (Tybotypen), og klokken fra 1503. Renæssancetiden er repræsenteret ved dåbsfadet, alterstagerne og det vigtigste træinventar. Stolestaderne, der bærer årstallet 1576 og tilhører egnens almindelige ungrenæssancetype, udmærker sig ved de bevarede oprindelige fodremme. Prædikestolen er fra 1587 med himmel fra 1591, og den beslægtede altertavle må være nogenlunde samtidig, men den er siden flere gange ændret. Fra barokken stammer altersølvbet, et altersæt fra 1731 og et sygesæt udført 1733 af Jens Terckelsen Ørrenstrup i Varde, og 1700'erne sætter endvidere præg på kirkerummet ved træinventarets rokokostaffering. Den er udført 1752 af maleren Julius Koch (signatur på altertavlen) i forbindelse med en almindelig inventaristandsættelse, foretaget på foranledning af kirkeejeren Susanne Brahe, etatsråd Heins enke. Rokokobemalingen er fremdraget og suppleret 1913-15 ved en omfattende inventaristandsættelse af Ole Søndergaard. En mindre farveafstemning er sket 1952-53 i forbindelse med nyudsmykninger af maleren Paul Høm, der foruden kalkmalerier har udført en gobelin og nye malerier på altertavlen. 1964 opsattes et kors af samme kunstner på kirkens sydvæg.

Alterbord, romansk, af granitkvadre i to skifter, 141×84 cm, 102 cm højt. Alterbordspladen, 150×82 cm, er ret uregelmæssigt tilhugget og nu knækket. Midt i pladen, 26 cm fra forkannten, en *helgengrav* (fig. 14) i to afsæt med glatsleben dæksten (tabula) i en rødgrå stenart, 16×10 cm, over resterne af en relikviekapsel i

Fig. 12. Indre set mod vest. NE fot. 1980. — *Inte-rogen gegen Westen gesehen.*

bly (5×3 cm). Allerede 1864 omtales den lille »relikvieæske« som tom.⁸ Kvadrene blev renset 1900.²³

†*Alterbordsforsider.* 1) Kasseret 1900, 1897 omtalt som en simpel træbeklædning. 2) 1901, i renæssancestil, fire fag, med arkadefyldinger under lave frise fyldinger (jfr. fig. 26), tegnet og malet af maler Mecklenborg i Varde.⁸ Kasseret ved alterbordets frilægning 1953.

Altertavle (fig. 13), o. 1600, med tilføjelser og staffering af maleren Julius Koch fra 1752. Sin nuværende fremtræden har tavlen fået ved en istandsættelse foretaget af Ole Søndergaard 1913 og 1952-53, da der i storfelterne indsattes malerier af Paul Høm (jfr. glasmalerier og kalkmalerier).

Kernen i opbygningen er en landleg renæssancestavle med tredelt storstykke og enkelt topstykke på postament med fyldingsfremspring. Storfelterne – det midterste næsten kvadratisk, sidefelterne smallere – flankeres af kan-

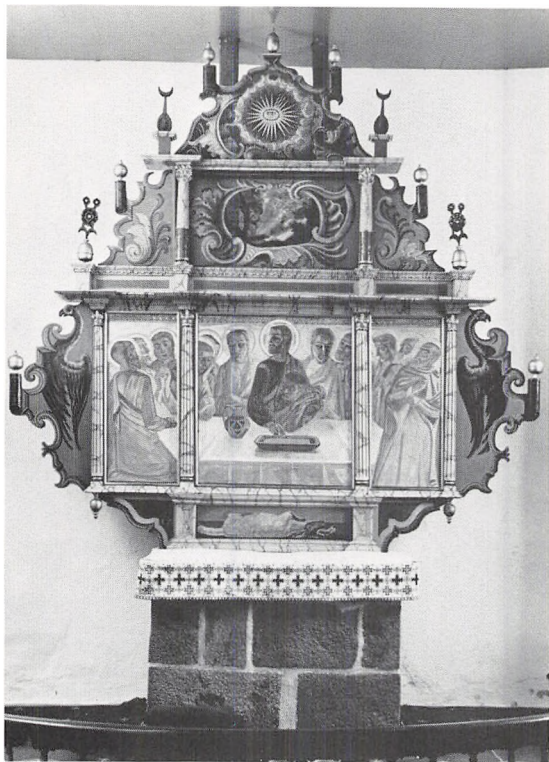

Fig. 13. Altartavle o. 1600 (s. 1169) med malerier af Paul Høm 1952-53. NE fot. 1980. — Altartavle um 1600, mit Gemälde von Paul Høm 1952-53.

Fig. 14. Romansk altartavle, helgengrav (s. 1169). NE fot. 1980. — Romanischer Altartisch, Heiligengrab.

nelerede joniske halvsøjler med attiske baser. Under de to yderste en 1913 fornyet hængeskive. Storstykket savner postament, og frisen, med profileret, fremspringende arkitrav og kronliste ledsaget af tand- og neglesnit, fremtræder nærmest som et meget bredt postament for topstykket, idet dets glatte fremspring ikke sidder lige over storsøjlerne, men forskudt ud fra tavlens midtakse. Topstykket, der mangler frise, har æggestavsindrammet felt, flankeret af glatte korintiske søjler med beslagværk-rydbælte. Yderst på stor- og topgesimsen står henholdsvis vasespir og halvmånespir, der er genopsat 1913.

Renæssancetavlen, der i sine afvigelser fra en almindelig arkitektonisk opbygning har ligheder med Ovtrup kirkes (s. 1145 med fig. 13), har 1752 fået vinger og topgavl fornyet i fyrretræ. Tilsætningerne er enkelt udsavede i rocailleformer og løber ud i små volutter, der bærer drejede småspir (storvingernes fornyet 1913).

Storfeltets malerier forestillende Nadveren er udført 1952-53 af Paul Høm på indsatte kobberplader, mens han i postamentfeltet har malet det tilhørende slagtede påskelam.²⁵ Tavlens øvrige bemaling er Julius Kochs fra 1752, fremdraget og noget opfrisket 1913. Topmaleriet viser i en rocailleindramning Opstandelsen. Over den åbne grav med de henkastede ligklæder stiger Jesus i et forklaret skær op mod solen. Baggrunden er et bakket landskab, hvor der til venstre ses en ruin. Træværkets grundfarve er en lys blå, mens rammeværk og søjleskafter har marmorering i lyse blå, røde og grå farver på hvid bund. Storvingerne har store brune ørne i profil, topvingerne rocaille og topgavlen i stråleglans og skyindramning ordet »Jahve« skrevet på hebraisk. Lidt klar rød farve og forgyldning er anvendt på kapitæler og spir, og i postamentvingerne læses årstallet 1752 med forgyldte tal. Til istandsættelsen dette år henviser også en indskrift (pyntelig skriveskrift) med malerens signatur på tavlens bagside: »Anno 1752 er denne / Taule Renoveret sam(m)e / tid var Hr. Jens Bay saagne / præst til denne og Lyne menigheder / Julius Koch / pinxit (malede)«. Andre indskrifter samme sted minder om

senere istandsættelser og opmalinger 1881, 1913, 1915, 1939 og 1952-53.²⁷

Om renæssancetavlens oprindelige malede fremtræden oplyser enkelte spor, iagttaget under istandsættelsen 1913. I midtfeltet antydede brune og sorte farver på kridtgrund et maleri, mens lidt guld på sort bund i sidefelterne lod formode, at de fra første færd havde rummet indskrifter. Træværket i øvrigt viste spredte rester af guld, sølv og farver. Synet 1700 kalder altertavlen »brækkelig« og malingen »forfalmet«,¹² og de gamle farver synes at være afskrevet 1752.

Istandsættelsen dette år skal være sket på foranstaltning af kirkens ejerinde, etatsråd Heins enke, Susanne Brahe, ifølge bestemmelse i etatsrådindens testamente.⁸ Til Julius Kochs nymaling 1752 hørte foruden den bevarede staffering og topmaleri (†)malerier i storfelterne, hvoraf sidefelternes nu er overmalede, mens hovedfeltets er bevaret bag malerierne fra 1952-53. Storfeltets maleri (fig. 15) forestiller Maria Magdalena, der i dunkelt natmørke knæler dramatisk foran den korsfæstede. Hun bærer en violet kappe, der ligesom Kristi lændeklæde bølger i vilte folder. Sidefelternes malerier (jfr. fig. 26) viste den gamle og den ny pagt, repræsenteret ved Moses (i nord), stående med Lovens Tavler, og Kristus velsignende med korsæble og anker ved fødderne. Under dem læstes henholdsvis »Loven« og »Evangelium«, og de havde en enkel fladbuget indramning svarende til midtfeltets. Til dette knyttede sig en indskrift i postamentfeltet: »See det Guds Lam ...« (Joh. 1, 29) (versaler), mens frisen havde citat fra Joh. 11, 25 (skriveskrift).

Ved istandsættelsen 1846 indsattes i storfeltet lodrette rammestykker med hjertebort, og tavlen blev opmalet under bibeholdelse af malerierne og de fleste indskrifter. Billederne af Moses og Kristus fik en malet portalindramning og nye underskrifter »Frygt Gud« og »Tro og Håb«, og årstallet 1752 afløstes af 1846 på topstykkets søjler (se fig. 26).²⁸ 1881 blev farverne på ny opfrisket af C. F. Wind.²⁷

Efter overvejelser om en udskiftning af tavlen fik den i stedet 1913 en omhyggelig istand-

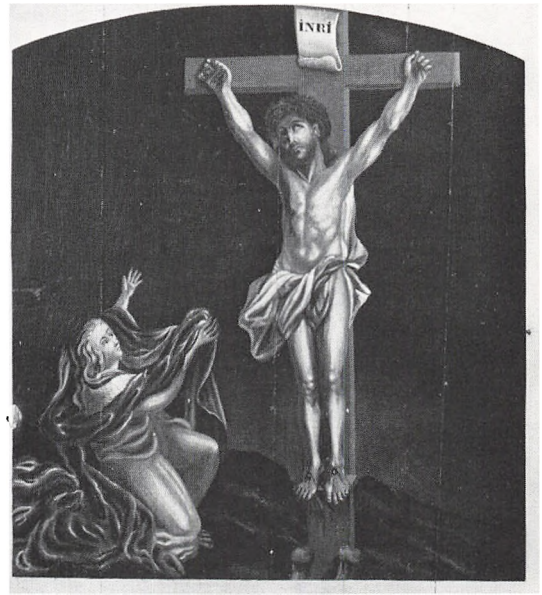

Fig. 15. Altertavlemaleri 1752 (s. 1171), Maria Magdalena knælende foran den korsfæstede, udført af Julius Koch. Fot. i NM2. — *Altargemälde 1752, Maria Magdalena vor dem Gekreuzigten kniend, von Julius Koch.*

sættelse ved Ole Søndergaard. Han genskabte i det store hele tavlens udseende fra 1752, idet dog sidefelternes malerier dækkedes af skriftsteder (skriveskrift) fra Joh. 3, 16 og 1 Tim. 1, 15. Nye opfriskninger er sket 1939 og 1952-53 i forbindelse med indsættelsen af Paul Høms malerier. Efter sodskade er 1978 foretaget en snedkermæssig istandsættelse og rensning.

Altersæt, 1731, udført af Ringkøbing-sølvsmeden Jens Marcussen Listo, en gave fra kaptajn-løjtnant Jacob Tommerup (parthaver i kirken, se indl.). *Kalken* (fig. 16), 20 cm høj, har sekssidet profileret fod med bred standplade, sekssidet skaft og oval knop med godronnering og let svejet bæger. På standpladens overside to ens cirkulære stempler med bogstaverne »IL« (for Jens Listo).²⁹ Den sammenhørende *disk*, tv. 15 cm, har cirkelkors på fanen og på undersiden samme gentagne stempel som kalken. †*Altersæt*. Efter svenskekrigene var kalk og disk borttagne;¹⁰ 1668¹⁷ og endnu 1731 nævnes kalk og disk af tin.¹⁹

Oblatæske og *alterkande* er i sort porcelæn

Fig. 16-17. 16. Alterkalk 1731 (s. 1171), udført af Jens Marcussen Listo, Ringkøbing. 17. Alterstage, o. 1600 (s. 1172). NE fot. 1980. — 16. *Abendmahlskelch 1731, von Jens Marcussen Listo, Ringkøbing*. 17. *Altarleuchter, um 1600*.

med guld kors, anskaffet henholdsvis o. 1863 og o. 1855. En *tvinkande* var anskaffet 1845.¹⁴

**Sygesæt* (fig. 18), 1733, udført af Jens Terckelsen Ørrenstrup, Varde.³⁰ *Kalken* er 7,5 cm høj, med lav seksidet fod, spinkelt profileret skaft og konisk seksidet bæger, støttet af tre små stiliserede drager, der udgår fra skaftet. Bægeret har profileret rand og på siden indgraveret en pelikan (Kristus), der hakker sig selv i brystet for med sit blod at nære sine unger. Motivet indrammes af akantusløv, årstallet »1733« og forbogstaverne »JK« for Jens Danielsen Kellinghausen, præst 1725-38. På foden Jens Ørrenstrups stempel (Bøje 1982 nr. 6865). Den sammenhørende *oblatæske* er cylindrisk med profileret, let hvælvet låg, hvorpå er graveret en cirkelomskrevet blomst. Til sættet hører en *vinflaske* fra 1800'erne, af glas med skrue-låg, 7,5 cm høj. Sygesættet er 1983 deponeret i Varde Museum (inv.nr. V 12688-9a).

Alterstager (fig. 17), o. 1600, 29 cm høje, med profileret fod- og lyseskål, cylinderskaft med to skaftringe. Lysetorn fornyet i jern. *Syvstage*, 1926, ifølge indskrift: »Skænket til Kvonge Kirke 1/4 1926 P. Toftgaard Jensen og Hustru Nielsine Hjørngaard Kvong«.

†*Messehagler*. 1668 nævner synet en gammel ubrugelig messehagel og en forslidt messesærk.¹⁷ 1699, ved nytår, fik kirken ny hagel,¹² vel den, der 1731 omtales som gammel, grøn, uden snore eller kors på ryggen eller anden prydelse.¹⁹ 1841 anskaffedes en messehagel, prydet med 10 alen guldgalonere,¹⁹ der bestiltes i Hamborg.¹⁴ Måske er det den samme hagel, der 1862 var »af rødt figureret Fløj med Guldgalonere og et Kors paa Ryggen«.⁸

Alterskranke, 1872, halvcirkulær med støb-jernsbalustre svarende til S. Katrine kirke i Ribe (s. 746).¹⁴ †*Alterskranke*. 1792 omtales knæfald og skranke som brøstfældige.¹²

Døbefont (fig. 20), romansk af rødlig granit, højde 88 cm, kummens tv. 73 cm. Fonten er af vestjysk type, tilhørende den i Nordvestjylland almindelige Tybotype med bægerbladsudsmykning af kummen (Mackeprang: Døbefonte s. 159, 407. DK. Tisted s. 1073f.). En søsterfont findes i annekskirken i Lyne (Ringkøbing amt). Mellem søjlebasefodens hjørneknopper er indhugget et fladovalt felt. Bægerbladsudsmykningen af kummens underside består af en krans af reliefhugne blade, hvorimellem spidserne af en række fordybede blade stikker frem. Mundingsprofilen er attisk, idet den øvre rundstav dog er erstattet af platte, den nedre er tovsnoet. I kummens åbning en lågfals, i dens bund en cirkulær fordybning, men intet afløbshul. Efter at fonten 1882 blev rensat for maling og kalk,¹⁴ ses nu kun enkelte sorte farvespor og kalkrester fortrinsvis på kummens underside. 1700 oplystes at fonten manglede låg.¹² Den står nu i skibets nordøsthjørne. 1861 var dens plads i koret, hvorfra den samme år flyttedes frem i korbuen foran fruentimmerstolene.¹⁴

Dåbsfad (fig. 19), o. 1550, sydtysk, i drevet messing, tv. 53 cm. I bunden cirkelmedaljon med relief af Bebudelsen. Herom næsten udpudset minuskelbånd, der 1897 læstes som »mivcave« flere gange gentaget. På fanen frise med hjort og hund. I bunden en reparation. Da fonten 1731 siges at mangle bækken, kan fadet først være anskaffet efter dette år.¹⁹

Dåbskande, o. 1850, af tin, 31 cm høj, i udformning nogenlunde som en kande i Kirke Eskilstrup (DK. Holbæk s. 315 med fig. 12). Den er først i nyere tid kommet til kirken, idet synene 1893 og 1912 påbyder anskaffelse af en dåbskande.⁸

Prædikestol (fig. 22), 1587, med himmel fra 1591, i skæringerne beslægtet med altertavlen og med en nær parallel i Tjæreborg kirkes prædikestol (Skast hrd.). Opgangspanelet er fra midten af 1700'erne (1752?) ligesom rokokostaferingen, der er fremdraget og opfrisket 1915 i forbindelse med en gennemgribende istandsættelse ved Ole Søndergaard.

Prædikestolen har fem lag – de yderste lidt

Fig. 18. Sygesæt 1733 (s. 1172), udført af Jens Terckelsen Ørrenstrup, Varde. Niels Nørgaard fot. 1983. — *Krankenbesuchsgeräte 1733, von Jens Terckelsen Ørrenstrup, Varde.*

smallere end de øvrige – med slanke arkader i felterne. Bueslagene, der er svagt hesteskoformede og ledsages af karvskåren ornamentik (små cirkler og neglesnit), bæres af kanelerede pilastre med profilbase og bladkapitæl, og arkaderne rummer stængler med akantusløv og blomster, der i midtfaget vokser ud af en vase. Felterne flankeres på hjørnerne af kanelerede joniske halvsøjler, der forneden prydes af akantusblade. Postamentet, som har stærkt profilet fod- og kronliste, har under halvsøjlerne

Fig. 19. Dåbsfad, o. 1550 (s. 1173). NE fot. 1980. — *Taufschüssel um 1550.*

Fig. 20. Døbefont, romansk af granit (s. 1173). NE fot. 1980. — *Romanische Granittaufe.*

Fig. 21. Prædikestol 1587, detalje. Løvehoved fra underbaldakinen (s. 1174). NE fot. 1980. — *Kanzel 1587, Detail. Löwenkopf vom unteren Baldachin.*

kantede fremspring, de to midterste med det indskårne årstal »1587«. I postamentfelterne indskrift med reliefversaler: »Salig / ere de / som hør / Guds Ord / Lucæ XI (,28)«, i frisen, der i opbygning svarer til postamentet, tilsvarende: »Guds / Ord / bli/fver / evind/elig« (1. Pet. 1, 25). Under postamentfremspringene englehoveder, hvis vinger er fornyede (eller nytilsatte?) 1915.³¹ Den svejdede underbaldakin har i stødene profillister, der forneden ender i et løvehoved (fig. 21).

Den sammenhørende kun lidt yngre himmel udgår fra sydmuren som en syvsidet baldakin over stolen. Frisen, der er udformet som kurvens, rummer indskriften: »Himmel / oc Iord / Skulle / forgaa / mine Ord / icke: Lv. 21 (,33) / Anno 1591«. Over og under frisefremspringene drejer kuglespir og hængekugler (delvis fornyede), spirene flankerende trekantgavle med bladpalmet (én fornyet 1915). Himlens overbaldakin svarer til kurvens underbaldakin og ender foroven i et kraftigt profilled. De udsavede hægestykker stammer formentlig fra midten af 1700'rne ligesom opgangspanelet, der har enkelt udsavede balustre.

Fra 1700'ernes istandsættelse stammer også *stafferingen*, der svarer til altertavlens og formentlig er udført samtidig (1752) af den maler Julius Koch, der har anført sit navn bag på tavlen (jfr. ovf.). Felternes løvværk står gråt på sortgrå bund, grundfarven i øvrigt er en lysblå, der suppleres af marmorering på lister og søjleskafter. Bogstaver og sirater er fremhævet med forgyldning. På kurvens inderside læses: »Aar 1915 er Prædikestolen istandsat under Nationalmuseet«.

Prædikestolens plads i skibets sydøsthjørne er sandsynligvis den gamle. 1915 konstateredes som det inderste farvelag direkte på træet spor af en kraftig rød, der må opfattes som en foreløbig snedkerstaffering. Herover fandtes rester af en ganske rig renæssancestaffering på tyk kridtgrund. En blå farve har dannet grundtone for en udstrakt anvendelse af forgyldning på felternes akantusløv og på siraterne. Halvsøjlerne har stået med forgyldning, lidt sølv og en cinnoberrød, der bl.a. var lagt i kannelurerne.

.1713 omtales prædikestolen som »vel ved Magt«,¹² 1731 derimod som slet og uanselig og behøvende reparation, så præsten kunne benytte den uden fare.¹⁹ Moderniseringen og nymalingen midt i århundredet fulgtes af opmalinger 1819 og igen 1846, efter at man 1831 havde måttet fastgøre nogle løse stykker på himlen.³² 1846-opmalingen,²⁸ der svarede til den samtidige på altertavlen og bl.a. omfattede grove, skabelonmalede ornamentter på underbaldakinen, blev opfrisket 1881, samtidig med at trappen fornyedes. Med istandsættelsen 1915 fjernes en mægler fra 1881, der blev foretaget en del fornyelser, og prædikestolen fik stort set sin nuværende fremtræden. En snedkermæssig istandsættelse og udbedringer af farverne er foretaget i 1974.

Stolestaderne (fig. 23-24), der formentlig dateres af det skårne årstal 1576, tilhører egnens karakteristiske ungrenæssancetype. Som vanligt er selve bænken nyere (o. 1900?) og kun gavle og paneler de gamle. Der er nu 12 gavle i nord, 14 i syd, 100 cm høje med to fyldinger i et rammeværk, hvis sidestykker fortsætter som profilerede småspir. De nedre fyldinger er glatte, de øvre rummer i hovedsagen foldeværk med hjerteformede gennembrydninger; en enkelt har skælagtigt akantusløv. På den nederste gavl i nord er skåret årstallet »1576« i forsænket relief (fig. 24). Stoleværket udmærker sig ved at have bevaret gavlenes gennemløbende fodremme, der ender i volutter (jfr. fig. 23). Ved indgangspartiet ses også bibeholdt det gamle træk, at hjørnespirene i stoleværkets enkelte sektioner er lidt højere end de øvrige. Indgangspanelerne og to tidligere forpaneler opsat langs væggene i skibets vest- og østende har dels smalle højfyldinger, dels mærkeligt uregelmæssige fyldinger i to rækker under en karvskåret buefrise med neglesnit (fig. 23). Staderne – eller nogle af dem – må tidligere have haft låger, eftersom en låge af fyrretræ med to kvadratiske fyldinger er bevaret, genanvendt som præstetavle (jfr. ndf.). Stolene på orgelpulturet er nyere, udført i gammel stil. Stoleværkets farver svarer til det øvrige træinventars. Gavlene har blå rammeværk, fyldinger-

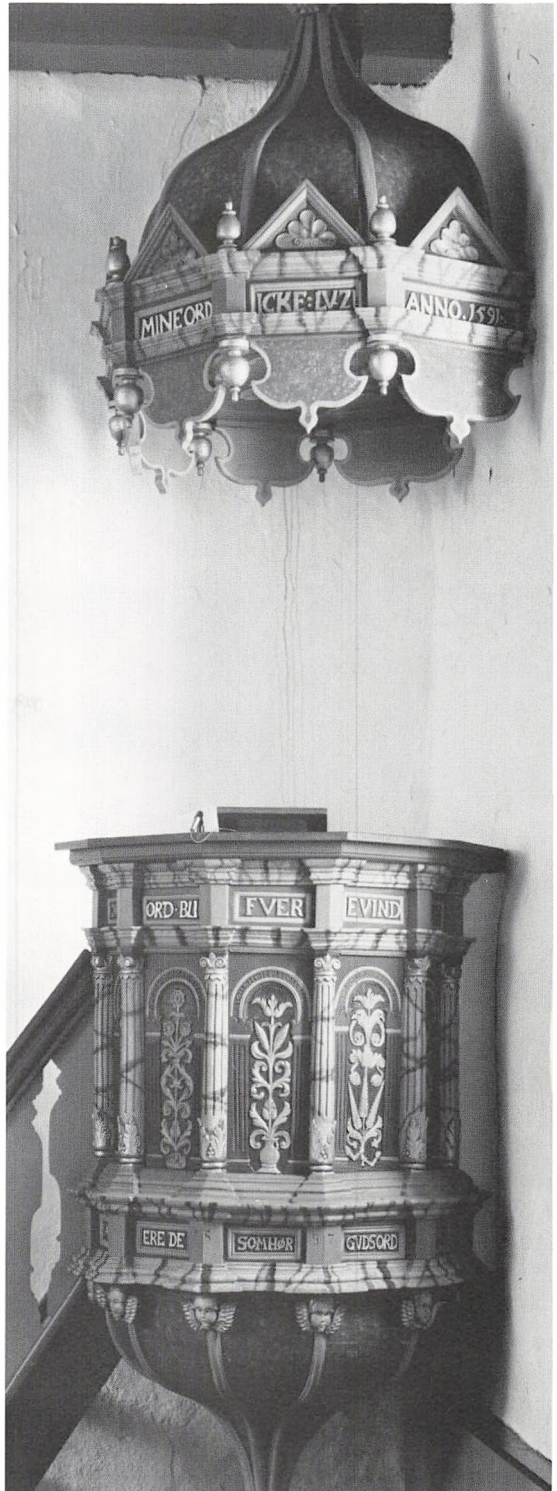

Fig. 22. Prædikestol 1587, med himmel fra 1591 (s. 1173). NE fot. 1980. — *Kanzel, 1587, mit Schalldeckel von 1591.*

Fig. 23-24. 23. Udsnit af stolepanel (s. 1175). 24. Stolegavl 1576, udsnit (s. 1175). NE fot. 1980. — 23. *Ausschnitt aus Gestühl.* 24. *Gestühlwange 1576, Ausschnitt.*

nes skæringer står i en lysere på grå bund, kantet af hvide profiler.

Kirkestolene, der i synet efter svenskekrigene betegnes som »brudte«,¹⁰ skal indtil 1752 have været opstillet i tre rækker (jfr. Jerne s. 990).⁸ Ved istandsættelsen dette år opsattes de i to rækker, 1864 opregnet som 19 mandfolkestole og 16 fruentimmerstole.⁸ Året før havde kvindestolene vest for indgangen fået rygstød, 1866 kom turen til de resterende fruentimmerstole, og endelig 1871 kom der rygstød i samtlige mandfolkestole. 1880 blev stoleværket malet i en lys egetræsfarve,⁸ og 1914-15 foretoges en almindelig istandsættelse, hvorved sæderne blev gjort mageligere, og stoleværket fik sine nuværende farver.²³

En *tp*præste- og *skriftestol* nævnes tidligst 1813, da den mangledede panel ind mod væggen.³³ 1861

blev den »nedflyttet« vistnok fra korets nordøsthjørne til dets nordvesthjørne, hvor den kom til at danne pendant til en *td*degnestol i syd. 1872 blev begge stole indskrænket til omtrent den halve størrelse og fik afrundede hjørner.¹⁴

Kirkeblok, opsat 1798 som fattigblok. Thames (Nielsen) i Hallum leverede træet.¹³ Blokken er firsidet, udført af sammenslåede fyrreplanker, 88 cm høj. Oversidens låge har jernbeslag og flad pengetragt. Blåmalet. †*Pengetavler?* 1857 omtales opmaling af kirkens »tavler«.¹⁴

Dørfløjene er nyere. 1791 omtales kirkens *td*øre som brøstfældige.¹² En *tg*titterdør mellem skibet og tårnrummet er nævnt 1840 og 1857 (jfr. gravminder).¹⁴

1813 havde kirken intet pulpitur.³³

Orgel med seks stemmer, bygget 1973 af

Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Disposition: Manual: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2'. Pedal: Subbas 16'. I kirkens vestende. †Orgel, bygget 1904 af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing. Ombygget o. 1937 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Disposition efter ombygningen (ét manual med fem stemmer): Quintatøn 16', Principal 8', Gedakt 8', Fløjte 4', Rauschquinte 2 $\frac{2}{3}$ '-2'; svelle.³⁴ Pneumatisk aktion.³⁵ Facaden bar inskriptionen: »Skænket Kvong Kirke af Gaardejer Lars Madsen og Hustru Bodil Kirsten Berthelsen i Kvong.« I kirkens vestende.

Salmenummertavle, moderne, på triumfmuren. †*Salmenummertavler*. En opmaling af »tavler« (salmenummertavler?) omtales 1857.¹⁴ En stor salmenummertavle fra slutningen af 1800'rne, i klassicistisk stil, ses på interiørfotografier fra begyndelsen af 1900'rne (i NM 2).

Præsterækketavle. O. 1950 er en gammel stolélåge af fyrretræ omdannet til præsterækketavle, 89×47 cm. Præsternes navne er anført med hvide versaler, malet i lågens to fyldings spejle.

Fig. 25. Mindetavle, o. 1800, over Johan Arenth Neumann (s. 1177). NE fot. 1980. — *Epitaph, um 1800, für Johan Arenth Neumann.*

Træet står i øvrigt afrenset med spor af blå og hvide farver.

To arbejder af Paul Høm, en *gobelin*, forestillende hjorten, der søger kilden, og et *kors*, er 1952-53 og 1968 ophængt henholdsvis på triumfmuren over døbefonten og på skibets sydvæg (jfr. fig. 9).³⁶

To *lysekroner* af messing, anskaffet 1907, er ophængt i skibet.

Klokke, 1503, tv. 78 cm, om halsen indskriftbånd med reliefminuskler: »anno domini m dii ihesvs nasareus rex ivdeorvm help maria amen« (Herrens år 1503. Jesus af Nazareth, jødernes konge, hjælp Maria amen). Indskriften flankeres af profillister. Også slagringen har profilering, og hankene er riflede (Uldall s. 233). Ophængt i bom mærket Thubalca 1949. Nyere klokkestol af fyr. 1662 var klokkeværket med andet træværk i tårnet ganske forðærvet.¹⁰

GRAVMINDER

Mindetavle (fig. 25), o. 1800, Johan Arenth Neumann, *1737 i Gjørding præstegård, †3. nov. 1800 og nedsat sønden Qvong kirke tillige med sin hustru Inger Sophie Bai, *1755 i Høberg (Højbjerg) præstegård, Aarhus stift, †27. juni 1786. Han var sognepræst for Qvong og Lühne menigheder i 21 år, i »hans Wandel Som en Nathanael og i hans Embede som en Johannes«. Gravvers. Mindetavle af træ i enkel klassicistisk stil, 122×60 cm, på den øvre del fastgjort en oval, hvælvet tinplade med laurbærkrans, kronet af tøjguirlande og olielampe, 29×22 cm. Gravskriften (skrivekrift) er dels graveret i tinpladen, dels malet med hvide bogstaver på tavlen, under pladen. Tavlen er sortmalet og bærer øverst indskriften »ærrer minde«. Dens gamle plads var i korbuen, i nord, hvor den endnu omtales 1897. Nu på våbenhusets sydvæg, øst for døren.

†*Ligsten med træramme*, formentlig o. 1705. Den nævnes 1866 i koret, hvor den lå »over en af Præsterne«,³⁷ formentlig Hans Bagger, †1705, hvis grav i koret nævnes 1864.⁸

†*Gravminde af tegl*, o. 1773, Jes Søetorp, født

i Horsens 1745, død i Quong præstegård 1773. Gravmindet bestod af 12 firkantede fliser med indskrift (jfr. Janderup s. 1068). Det omtales endnu 1874 i skibets vestende, men var 1897 forsvundet.

Kirkegårdsmonumenter. I kirkegårdens sydvesthjørne er henstillet en del ældre gravminder, heriblandt to *støbejernskors*. 1) O. 1859, Laurids Nielsen, *5. sept. 1855 i Nørreboe, †10. feb. 1859 i Hallum. Type med lige afskårne korsarme, 80×42 cm. Øverst på forsiden en sommerfugl. Indskrift med skriveskrift og på bagsiden gravvers. 2) O. 1861, Dorthea Jessen, *23. marts 1841 i Hallum, †25. marts 1861 sammesteds. Korset er 69 cm højt med kløverbladformet afslutning på korsarmene. Indskrift med skriveskrift og på bagsiden gravvers. 1986 til istandsættelse, hvorefter det beregnes opsat på de ukendtes gravsted sydøst for koret.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Kirkeprotokol 1798-1861; synsprotokol 1862-1978. – *LA Vib.* Vester Horne herreds tingbøger 1621, 1662 og 1668.

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, 1886, 255-58. – *Indberetninger* ved Jacob Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder), Chr. Axel Jensen 1897 (bygning, inventar, gravminder), Ole Søndergaard 1913 (altertavle) og 1915 (prædikestol), Georg N. Kristiansen 1972, 1973 og 1975 (prædikestol), Mogens Larsen 1978 (historisk inventar og kalkmalerier), Erik Høygaard Nielsen 1979 (altertavle), Th. Bullinger 1979 (altertavle), El-na Møller 1980 (bygning), Ebbe Nyborg 1980 (inventar), Sven Rask 1980 (gravminder).

Tegninger og opmålinger. *NM2.* Tegning af døbefont ved E. Rondahl 1898. Aftryk af klokkeindskrift ved F. Uldall u.å. Tegning af detalje fra altertavle ved O. Søndergaard 1913. Plan, snit og opstalter af bygning ved Aage Bugge 1927. Plan og snit af bygning ved Søren Gottfred Petersen 1977.

Litteratur. Axel Pedersen: Kvang kirke og dens kunstneriske udsmykning, i ÅrbRSt., bd. 17, 1954-55, s. 107-19. – H. K. Kristensen: Kvang kirkes ejere og dens gamle kirkeprotokol, i RStbog 1977, s. 67-74.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og glas- og kalkmalerier ved

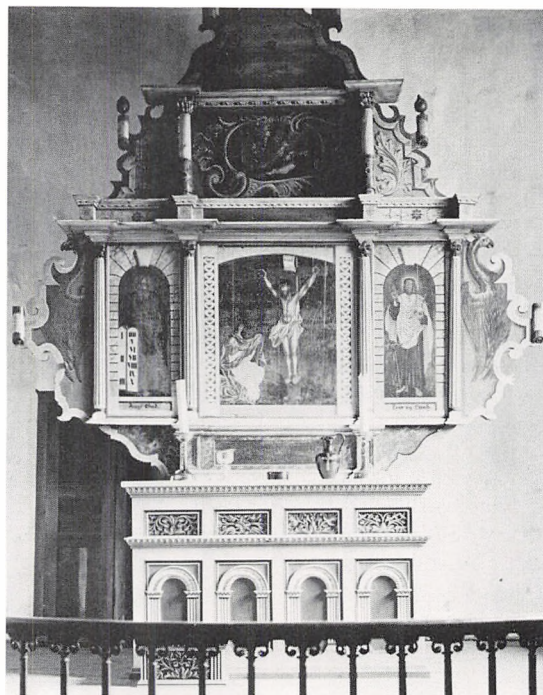

Fig. 26. Altertavlen med Julius Kochs malerier fra 1752 (s. 1171). M. Mackeprang fot. 1909. — *Das Altarbild mit den Gemälden von Julius Koch 1752. Zustand 1909.*

Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet juni 1986.

¹ DiplDan. 3. rk. II, 399.

² P. Terpager: *Ripæ Cimpricæ*, 1736, s. 446; O. Nielsen: *Gamle jyske Tingsvidner*, 1882, s. 53.

³ *Kronens Skøder* III, 68.

⁴ *Kronens Skøder* III, 188.

⁵ H. K. Kristensen: *Kvang kirkes ejere og dens gamle kirkeprotokol*, i RStbog 1977, s. 67-74.

⁶ Jacob Tommerup havde 1728 købt sin andel af godset og kirken af Philip J. Hagedorn til Herritslevgård, gift med Christiane Hoppe, der var enke efter Frederik Lassens bror, kommandør Hans Lassen (†1718).

⁷ Preben Brahe ejede endnu kirken 1771. 1775 blev kirken købt af en Christensen. *LA Vib.* Ribe bispearkiv. Vester Horne herred 1741-78, uregistreret korrespondance (C 4.80-81).

⁸ Synsprotokol 1862-1978.

⁹ *KancBrevb.* 26. dec. 1637.

¹⁰ *LA Vib.* V. Horne hrd.s tingbog 1662. Syn 12. april 1662.

¹¹ *DaSagn* III, 30.

- ¹² LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1792 (C 4.189-90).
- ¹³ Kirkeprotokol 1798-1861, ved embedet. Refereret af H. K. Kristensen (note 5).
- ¹⁴ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti. Synsprotokol 1828-91 (C 44.3-5).
- ¹⁵ Jfr. Marianne Nielsen og Niels Jørgen Poulsen: På sporet af den »jyske fod«. Om måleenheder i jyske, romanske kirker, herunder Ribe domkirke, i Hugo Johannsen (red.): Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 41-57.
- ¹⁶ I kirkesynet 1791 (jfr. note 12) betegnes »dørene« som brøstfældige, men om der er tale om skibets to døre eller eventuelt også dørene i tårn og våbenhus kan ikke afgøres.
- ¹⁷ LA Vib. V. Horne hrd.s tingbog 18. april 1668. Kirkesyn 16. april 1668.
- ¹⁸ Murene i det nedbrudte bindingsværkshus var en kvart alen lavere end det nuværende, grundmurede (note 14).
- ¹⁹ LA Vib. Grubbesholm godsarkiv. Synsforretning ved Frederik Heins Overtagelse af godset 1731 (G 455.2). Refereret af H. K. Kristensen (note 5).
- ²⁰ LA Vib. V. Horne hrd.s tingbog 1621; tingmøde 20. oktober.
- ²¹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Korrespondance vedr. V. Horne hrd. 1570-1774 (C 4.79).
- ²² DaAtl. V.
- ²³ LA Vib. V. og Ø. Horne hrdr.s provsti. Kirkesyn 1892-1932 (C 44A.1).
- ²⁴ Fhv. sognerådsformand P. Chresten Mægaard.
- ²⁵ Jfr. Axel Pedersen: Kvang kirke og dens kunstneriske udsmykning, i ÅrbRSt., bd. 17, 1954-55, s. 107-19.
- ²⁶ Jfr. korrespondance i NM2.
- ²⁷ På tavlens bagside læses: »Kirgen(!) er Malet Anno 1881 af C. F. Wind«, »Anno 1913 er Julius Kochs Staffering af Altertavlen fra 1752 rensat for en Overmaling og istandsat under Nationalmuseets Ledelse«, »malet kirken 1915 O. Thomsen Lunde«, »Malet Kirken Otto Thomsen Lunde 1939 20/5« og »Paul Høm malede alterbillede«.
- ²⁸ Ifølge Ole Søndergaards indb. 1915 var opmalingen 1846 foretaget af en lokal maler Hermansen.
- ²⁹ Stemplet er ikke anført i Bøje 1982, s. 294. Se Rigsmor Lillelund og Torben Skov: Guldsmede i Ringkøbing indtil år 1800, s. 66f., i Fram, Fra Ringkøbing Amts Museer, 1982.
- ³⁰ Ole Faber og Bo Bramsen: Varde Sølv. Guldsmedemestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870, Varde 1983, s. 70, 126.
- ³¹ Ifølge Georg N. Kristiansen (indb. 1975 i NM2) har englehovederne oprindelig manglet vinger.
- ³² LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn 1826-32 (C 4.711).
- ³³ LA Vib. Ribe Stiftsprovsti og Købstadsprovsti, synsprotokol for kirker og præstegårde m.m. 1808-11 (C 36 A.13).
- ³⁴ Th. Frobenius & Co.: Orgelfortegn.
- ³⁵ Erik Riberholt: Kassationsattest 10. maj 1970. I NM2.
- ³⁶ Korset er udført som testamentarisk gave fra tre søskende, Else, Marinus og Kristian Hansen.
- ³⁷ Nielsen: Herredsbeskrivelse 1866, s. 141.

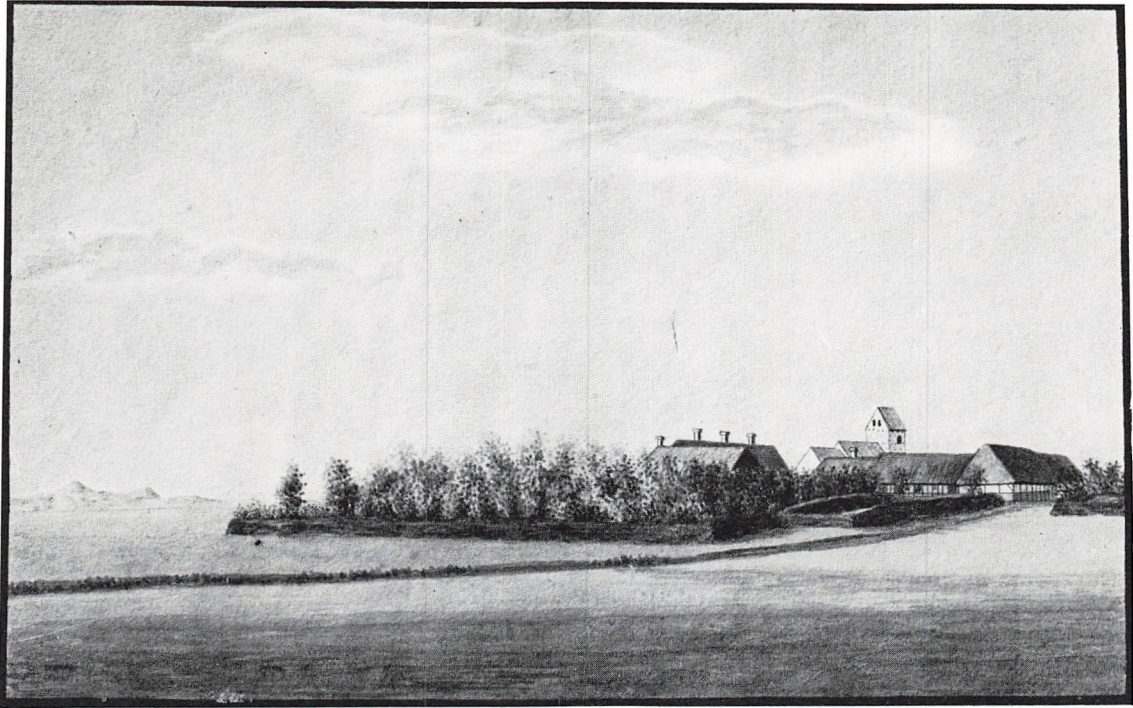

Fig. 1. Præstegården og kirken set fra nordøst. Tegning af H. C. Bloch 1832 i Varde Museum. — *Pfarrhof und Kirche von Nordosten gesehen. Zeichnung 1832.*

NØRRE NEBEL KIRKE

VESTER HORNE HERRED

Kirken er i Ribe Oldemoders kirkeliste sat til en afgift på 8 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). En sognepræst i Nebel nævnes 1329 og 1494.¹ – Kronen afhændede 1698² kirken til Niels Nielsen til Endrupholm og Hennegård (jfr. klokke 1710), og kirken fulgte herefter Hennegård til 1748,³ da amtmænd Christian Teilmann til Nørholm købte den på auktion over dødsboet efter provst Maturin Castensen, Jerne. Sønnen, justitsråd Morten Teilmann (jfr. jerndrager med initialerne MT), solgte den 1756⁴ sammen med herregården Skrumsager til te- og porcelænshandler, kancelliråd Christen Hansen, som 1760⁵ indlemmede kirken i stamhuset Lønborggård, oprettet 1757 af Lønborggård og Skrumsager. Kirken blev udskilt af stamhuset 1805⁶ og solgt til byfoged Bork og forval-

ter Lassen i Ringkøbing, som umiddelbart efter afhændede den til sognets beboere.⁷ Den overgik til selveje 1916.⁸ – Sognet har siden 1683 haft Lydum som anneks.⁹

Sagn. Da kirkeklokken blev støbt, kom en frue med sit forklæde fyldt med sølv, som hun kastede i malmen.¹⁰

Mønter. Under en arkæologisk undersøgelse af kirkegulvet 1956 fandtes 200 spredt liggende mønter, hvoraf 121 danske fra Valdemar II til Christian X. Af 12 Valdemar-mønter var én af hidtil ukendt type.¹¹ Et udvalg af mønterne er deponeret i kirken, resten er i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.¹²

Præsteindberetningen til Ole Worm, 1638, nævner en vej, »Cappelvey« (kapelvej?), vest for kirken.¹³

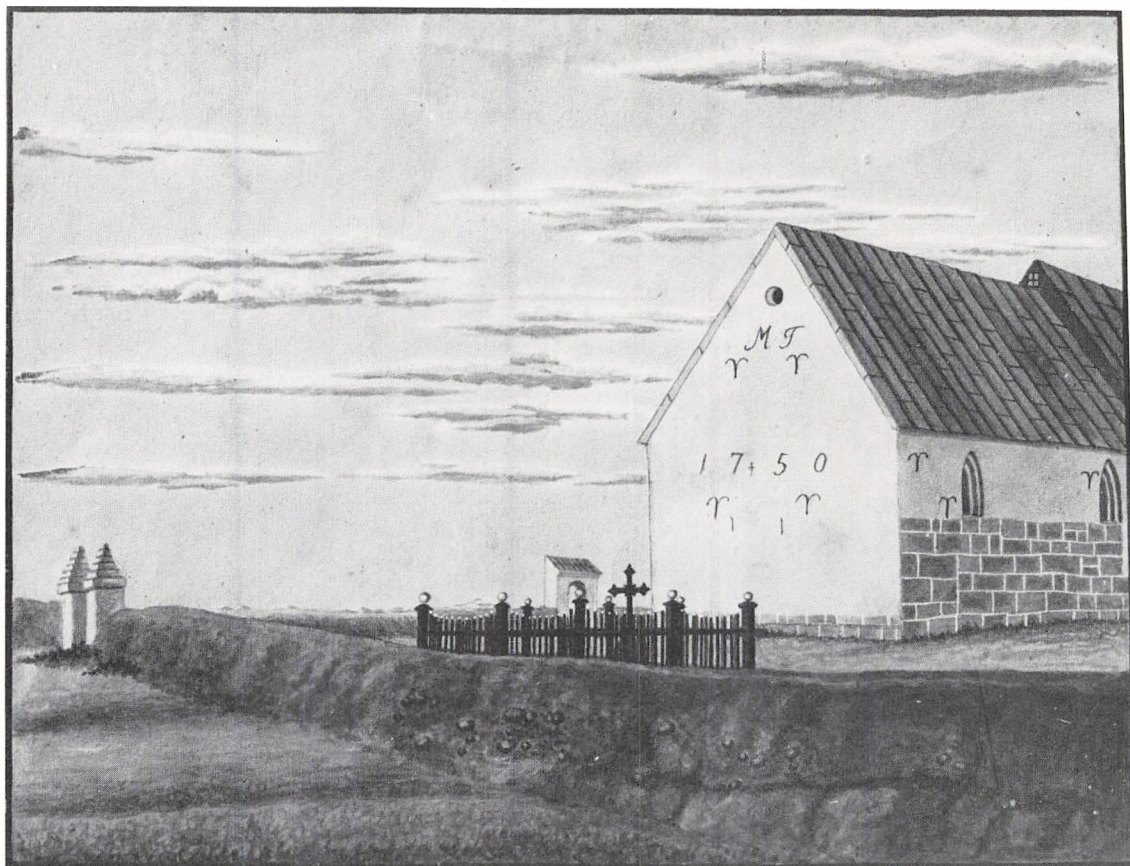

Fig. 2. Kirken og kirkegården (s. 1182) med indhegnet gravsted og støbejernskors (s. 1210), set fra nordøst. Tegning af H. C. Bloch 1844 i Varde Museum. — Kirche und Friedhof mit eingezäuntem Grab und gußeisernem Kreuz, von Nordosten gesehen. Zeichnung 1844.

Kirken ligger i stationsbyens østre del, umiddelbart nord for jernbanen og lidt syd for landevejen Varde-Nymindégab. Før jernbanens anlæggelse 1903 lå kirken frit på marken, ca. 150 m sydvest for præstegården og den gamle landsby Præstbøl (jfr. fig. 1 og 4).

Kirkegården har kun bevaret sine gamle grænser i nord og vest med græsbevoksede jorddiger, udvendig sat af rå kampesten. Det søndre skel flyttedes 1912 frem til jernbanen, og 1956 tog man et nyt stort areal i brug mod øst, hvor yderligere et område er sikret til fremtidige begravelser. Udvidelsen mod syd hegnes af en pilledelt mur, opført 1915, mens arealet mod øst er omgivet af jorddiger mage til de gamle. – Hovedindgangen i nord er en muret *portal* (fig. 3) med fodgængerlåde og køreport, begge rundbuede og falsede. Den er hvidtet og har

teglhængt sadeltag, som ligger lidt lavere over lågen. Portalen, der i sin kerne formodentlig er middelalderlig, ønskedes 1775¹⁴ opført af ny. Den nævnes første gang 1668,¹⁵ da risten var brøstfældig. En lille *ganglåde*, »degnelågen«, i vestdiget ud for skolen er ophængt mellem to murede, hvidtede og pyramideafdækkede piller.

Den gamle kirkegård, hvis udstrækning 1862⁸ ansloges til 90×90 alen (ca. 56×56 m), havde *tindgange* i hver side, alle med *trist* og drejeligt *tkorstræ* til at holde dyrene ude. År 1700¹⁴ var der tre teglhængte portaler, mens den fjerde, i øst, var af træ. En tegning fra 1844 (fig. 2) viser den østre låge ophængt mellem to murede og hvidtede piller, svarende til degnelågen i vest. Den søndre, rundbuede portal var med teglhængt halvtæg, vendende ind mod kir-

ken. Kirkegården, omgivet af brede jorddiger, lå da som en græsgroet mark, hvis afgrøder udlejedes til høslæt.¹⁶ Få år senere, o. 1850, fandt sognepræsten Jacob Stampe,¹⁶ at kirkegården ikke var bedre vedligeholdt end andre jyske kirkegårde »med højt græs på gravene og urene gange«. Ofte blev den besøgt af får og kreaturer. Tegningen 1844 viser et enkelt *indhegnet tgravsted*, øst for koret, med støbejernskors (jfr. s. 1210) og omgivet af stakit med otte kugle-smykkede træstolper. Der var da frit udsyn til de omgivende marker og hedestræknin-ger. 1871 plantedes popler, siden elm, røn og ahorn.⁸ 1986 vokser seljerøn inden for nord-diget.

Et *ligkapel* blev 1924⁸ opført uden for vestdi-get. I tilknytning hertil er 1980 vest for kirke-gården indrettet de ukendtes kirkegård, udlagt i græs og markeret af en sten med indskriften »Kendt af Gud«. På skolens plads ved kirkegår-dens nordvestre hjørne lå tidligere *tdegnebolig* og skole med tilhørende kålhøve (jfr. matrikel-kortet 1792, fig. 4). Huset var 1742¹⁷ på 9 fag bindingsværk og lå da halvt inde på kirke-gården.

BYGNING

Den usædvanligt lange kirke består af romansk skib med senromansk vestforlængelse samt et langt unggotisk kor, som har afløst det oprin-delige, mindre tkor. I senmiddelalderen tilføje-des et tårn i vest og et våbenhus foran skibets

Fig. 3. Nordre kirkegårdsportal (s. 1182). NE fot. 1980. — *Nordseitiges Friedhofsportal.*

syddør. Orienteringen har nogen afvigelse til syd.¹⁸

Kirkens bygningshistorie, der rummer flere interessante træk, blev i hovedtræk kortlagt ved en *arkæologisk undersøgelse* i forbindelse med en hovedrestaurering 1956. Den oprinde-lige *romanske kirke* (fig. 6), hvoraf nu kun skibet er i behold, har været godt 20 m lang, og det kvadratiske kor har udgjort en trediedel af den samlede længde.¹⁹ Ved skibets udvidelse flyttede

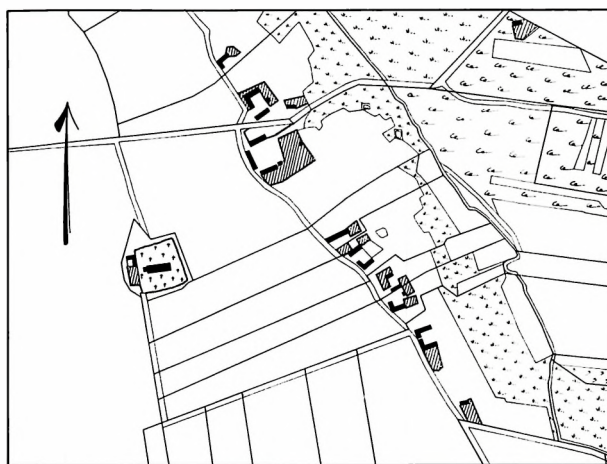

Fig. 4. Matrikelkort af Præstbøl by 1:10000. Målt 1792, omtegnet 1856. — *Katasterkarte 1:10000. Vermessen 1792, umgezeichnet 1856.*

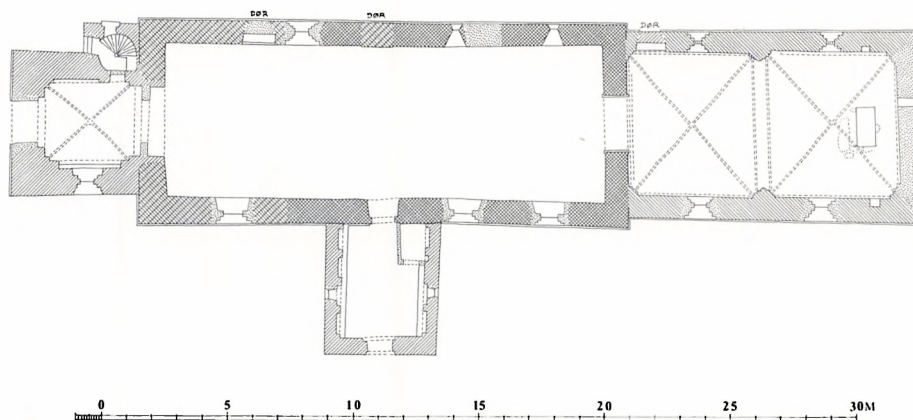

Fig. 5. Grundplan 1:300. Målt af Søren Gottfred Petersen 1977. Tegnet af MN 1986. — Grundriss 1:300.

man – ligesom i Lunde (s. 1107) – norddøren længere mod vest, mens syddøren forblev på sin plads. Også det tofags hvælvede kor, der ligner det i Sønder Bork (Ringkøbing amt), har haft egen indgang.

Materialer og teknik. Skibets mure er indtil lidt over halv højde sat af *granitkvadre*, hvilende på en skråkantsokkel, mens den øvre del – i hvert fald for nordmurens vedkommende – er bygget af *tufsten* (fig. 14). Indvendig er langmurene af små, rå marksten, muret i en mørtel af skælkalk; triumfmuren er kvadersat på begge sider. Fundamentet, der har båret skibets oprindelige vestgavl, er ca. 2 m bredt og består af små marksten i sandblandet jord vekslende med rene jordlag. – Det nedbrudte kor, hvis fundamenter blev påvist 1956, har sandsynligvis overvejende været af *granitkvadre* at dømme efter mængden af genanvendte kvadre i det

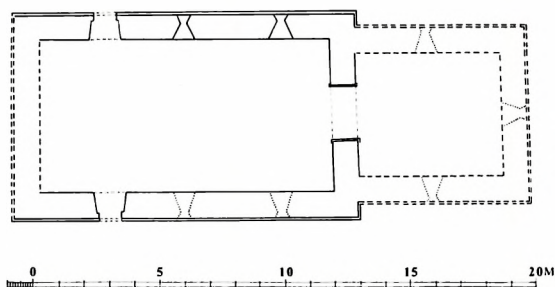

Fig. 6. Rekonstruktion af den romanske kirkes grundplan 1:300 (s. 1183). Tegnet af NJP og MN 1986. — Rekonstruktion des Grundrisses der romanischen Kirche, 1:300.

udvidede kor (jfr. kirkerne i Janderup (s. 1034) og Ovtrup (s. 1138)).

Døre og vinduer. Skibets norddør, der tidligt afløstes af en ny dør i skibets vestforlængelse, har indvendig spærstikformet afslutning muret af 11 tufsten i munkestensstørrelse. Tilmuringen er foretaget med håndstore marksten. Dørens kontur er markeret i vægpuksen. Syddøren, der stadig er i brug, har rektantet lysning og døranslag, og er indvendig afdækket med stensbjælker. Af skibets formodentlig i alt fire vinduer er bevaret de to i nord, rundbuede og dobbeltsmigede. De små vinduer (i lysningen kun 90×28 cm), der blev genåbnet 1956, har forneden sider af granit, svarende til det omgivende murværk, mens den øvre del med det rundbuede stik er af tuf. Også sålbænken samt siderne i selve lysningen er af tufsten. I det østre velbevarede vindue (fig. 8) sås rillen efter den indmurede *tvinduesramme* (28 mm tyk), hvorpå det blyindfattede glas har været fæstnet. 14 steder var der rustspor efter vinkeljern eller søm. Vinduerne er i sin tid lukket med munkesten og stod længe som indvendige nicher, før de blev endeligt tilmuret.

En monolit vinduesoverligger, indmuret nederst i tårnets nordside, kan have siddet i det nedbrudte *tkor*. Den runde bue har udvendig en 8 cm bred, svag hulkelet fas, svarende til vinduer i bl.a. Ovtrup (s. 1139) og Henne (s. 1241). En anden overligger sidder nederst i undersiden af korets tilmurede præstedør.

Fig. 7. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1980. — *Die Kirche von Südosten gesehen.*

Indre. Den runde korbue, med stik af granitkvadre, er udstyret med skråkantsokkel og af-fasede *kragbånd*.

Skibets vestforlængelse, ca. 6 m lang, er uden daterende detaljer, men den er sandsynligvis ligesom udvidelsen i Lunde udført endnu i romansk tid. Ved udvidelsen nedbrød man skibets vestgavl og anvendte sokkelsten og kvadre nederst i murene, hvor der ses flere skråt afhugne kvadre fra gavltrekanten. Mellem første og andet skifte i nordmuren er der en smal kile af tuf. Vægge samt den øvre del af langmurene er af små marksten. Den gamle norddør blev lukket og et nyt *dørsted* indrettet godt 4,5 m længere mod vest. Den nye dør, nu tilmuret med teglsten, ses i dag udvendig som et hvidt felt. Den dækkes ude og inde af stenbjælker og

har svagt skrånende sider (indvendig bredde: 115 cm foroven, 138 cm forneden).

Det *unggotiske kor*, vel fra tiden o. 1275-1300, er opført af munkesten i munkeskifte (25-28×12,5-13×7,5-8,5 cm) over genanvendte kvadre fra det nedbrudte kor. I langmurene, der ligesom gavlen hviler på en skråkantsokkel svarende til skibets, når kvadrene godt og vel halv højde. Indvendig er væggene af tegl, idet der dog i vinduer og hvælpiller er mindre partier af tufsten. Østgavlen, der over soklen kun har et enkelt skifte af granit, er sandsynligvis stærkt ommuret i forbindelse med Morten Teilmanns istandsættelse 1750 (se ndf.). Selve gavlspidsen er indvendig af teglsten med målene 25×12×6 cm.²⁰

Koret har haft selvstændig indgang gennem

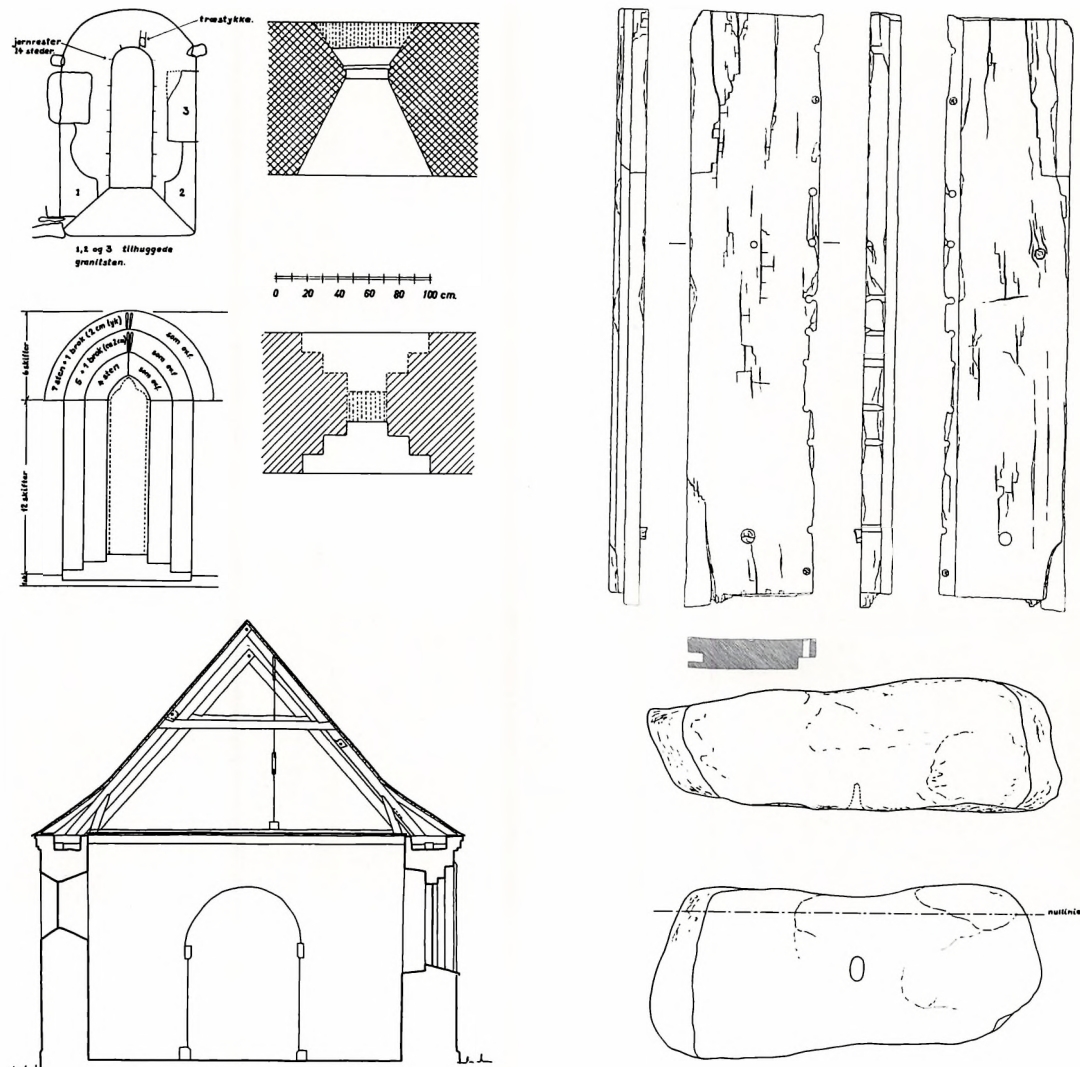

Fig. 8-11. 8 (øverst tv.). Romansk vindue østlig i skibets nordmur (s. 1184) og unggotisk, falset vindue vestlig i korforlængelsens nordmur (s. 1186). Indvendig opstalt og snit 1:50. Målt af Bendiks Skov Petersen og tegnet af Knud J. Krogh 1956. 9 (nederst tv.). Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Søren Gottfred Petersen 1977 og tegnet af MN 1986. 10 (øverst th.). Egeplanke fundet ved udgravning i koret 1956 (s. 1191). Målt og tegnet af John Petersen 1956, 1:20. 11 (nederst th.). Kampesten fundet i korgulvet 1956, formentlig fundament til talterbord (s. 1194). Set fra oven og fra vest, 1:25. Målt af Bendiks Skov Petersen og tegnet af Knud J. Krogh 1956. — 8 (Oben links). Romanisches Fenster, östlich in der Nordmauer des Schiffs und frühgotisches Falzfenster westlich in der Nordwand der Chorverlängerung. Innerer Aufriss und Schnitt 1:50. 9 (Unten links). Querschnitt 1:150 durch das Schiff, gegen Osten gesehen. 10 (Oben rechts). Eichenbohle, 1956 bei Ausgrabung im Chor gefunden. 1:20. 11 (Unten rechts). Feldstein gefunden im Fußboden des Chors.

en præstedør vestligst i nordsiden nær triumfmuren. Døren står efter 1956 som en fladbuet niche med sider af tegl. I nordmuren er der midt i hver af de to hvælvfag bevaret et lille spidsbuet og falset vindue (fig. 8) med halvstensstik. Lysningen, 115 cm høj, er kun en

sten bred (27-28 cm). Falsede vinduer fra samme periode findes også i Ribe domkirkes store tårn (sml. s. 279 med fig. 182).

Rummet dækkes af to samtidige hvælv, udført som 4-ribbede kuglehvælv. De helstens tykke kapper er muret af bindere, og skifterne

Fig. 12. Indre set mod vest fra koret gennem triumfbuen. Til højre tilmuret præstedør (s. 1186). NE fot. 1980.
— *Interieur, vom Chor durch den Triumphbogen gegen Westen gesehen. Rechts zugemauerte Priestertür.*

er ringformede. De krydsende ribber, store rundstave mellem affasede led, udgår fra profilerede hjørne- og vægpiller. Hjørnepillerne, hvoraf de to østre er forstyrret ved gavlens omring, har et rektant led i teglsten, omgivet af to runde led i tufsten. I øst bæres hvælvet af en stor senere muret, rundbuet spareblænding, mens der i vest er spids halvstens skjoldbue og derover et udkraget, affaset led, nødvendiggjort af den helstens tykke kappe. Den tilspidsede gjordbue, halvanden sten bred, hviler på vægpiller, som under selve buen har trekløverprofil under en rektantet, forneden affaset dækplade, 160 cm over gulvet. Bag det trekløverformede led flankeres pillerne af et rektantet og et afrundet led, afbrudt ca. 2 m over gulvet og delvis forsynet med kragled. Kvartrundsta-

ve markerer i flankemurene hvælvkappernes fødselslinier og følger gjordbuen, men er udeladt i øst- og vestenden.

I syd- og nordvæggen, ud for altret, findes to små genåbnede *gemmenicher* med spidse spærstik (så 65 over gulv). I den nordre er indsat en løs *mindeplade* af marmor med kors og »1957« til erindring om sidste restaurering.

Det langstrakte, overhvævede kor²¹ knytter sig som type til en gruppe senromansk-unggotiske korudvidelser,²² hvortil koret i den nærliggende Sønder Bork kirke (Ringkøbing amt) også må henregnes. Østgavlen i Nørre Nebel kirkes kor har sandsynligvis ligesom Sønder Bork, Ål og Henne været smykket af en trekøbet vinduesgruppe.

De to *senmiddelalderlige tilføjelser*, tårn ved

Fig. 13. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1980. — *Die Kirche von Nordosten gesehen.*

skibets vestende og våbenhus foran skibets syddør, er begge opført af munkesten. Deres indbyrdes kronologi kan ikke nærmere klarlægges.

I *tårnets* syd- og vestside, under munkestensmurværket, er anvendt kvadre fra kirkens gamle vestgavl (en tid anbragt i forlængelsens gavl); flere har i den ene side skråretning svarende til taghældningen. Vestmuren hviler på skråkantsokkel, østmuren »rider« på det forlængede skibs gavl. Tårnrummet tjener som indgangshal siden 1931, da der indsattes en spidsbuet portal i vest (ark. Aage Bugge). Rummet åbner sig mod skibet med en rundbuet arkade, der tillige afgiver vederlag for et krydshvælv med kvartstensribber, firkantet slutsten og to spygat i hvert hjørne. I de tre øvrige sider har muren skjoldbuelignende spareblændinger, spidsbuet i vest, rundbuede i syd og nord. Den søndre blænding indeholder et rundbuet, falset vindue, mens den nordre er

gjort lidt smallere af hensyn til *trappen*, der delvis ligger i nordmurens liv. Oprindeligt var der adgang fra tårnrummet til trappehuset gennem en fladbuet dør (nu elskab). Siden (muligvis 1862, da trappen blev ommuret) er der brudt en dør i ydermuren. Trappen har rund spindel og loft af fladbuede binderstik.

I det høje mellemstokværk findes lige over hvælvtoppen spor efter gulv. Murene i syd, vest og nord har hver to slanke spareblændinger, der er ført op gennem hele tårnet til klokkestokværket, hvor de afsluttes med fladbuer. I vestre blænding i nord er et fladbuet vindue, i den tilsvarende i syd et nyt rundbuet. I det lave klokkestokværk findes i nord et senere gennembrudt glamhul, hvor kirkens hamburgerklokke fra 1710 er ophængt, mens en franskstøbt klokke fra 1980 hænger i selve tagrummet, hvor lyden kommer ud gennem de øst-vest vendte gavles fladbuede og udvendig falsede åbninger. Over disse åbninger har hver

gavlspids en smal, fladrundbuet blænding. Under åbninger og blændinger smykkes muren af savskifter. Det blytækte tagværk, af fyr, er muligvis fra »1793«, et smukt udskåret årstal i et af de søndre spær.

Våbenhusets flankemure har indvendig hver fire fladbuede spareblændinger over en 10-15 cm høj bænk. I 2. blænding fra syd er der i hver side et fladbuet vindue, muligvis udvidet på lysningsfalsens bekostning ved indsættelse af vinduesglas 1840.²³ I syd en nu rundbuet dør, som indvendig sidder i fladbuet fals. Murene, der o. 1850 afkortedes med trekvart alen (ca. 45 cm), har nyere falsgesims og meget lav gavlkam. Indvendig står bjælkeloftet gråmalet, og gulvet dækkes af gule mursten på fladen. Indtil 1843²³ var der pikstensgulv. Huset dækkes af et skifertag fra 1901.⁸ Et blytag, nævnt som brøstfældigt 1668,¹⁵ blev inden 1700¹⁴ afløst af tegltag.

Vedligeholdelse og istandsættelser. 17. juni 1668¹⁵ blev kirken synet af Gravers Nissen i Torbøl og Las Eskesen i Lundager. Det skete på begæring af sysselprovsten, Erik Krag, og i nærværelse af kirkeværgen, Peder Hansen i Bolkær. »På søndre side, i den østre ende« (vel korets sydside) så de, at kvadrene var skredet ud, og tårnets sydvestre hjørne var ganske revnet fra øverst til nederst. Blytaget over »højkirken« (skibet) var utæt på sydsiden, hvor blyet helt manglede på »kammen« (†gavlkam(?) over skibets østende), hvorfor det regnede ned i kirken og på prædikestolen. Også på nordsiden var taget utæt, nogle blytavler i nærheden af tårnet var blæst af; og på våbenhuset manglede »en del stykker tavler«. På kirkens nordside var en »lundskud« (sugfjæl?) bortrådnet. Der var ingen (brand)stige ved kirken, og risten ved den nørre port var ganske i stykker og måtte sættes i stand snarest, for at folk uden fare kunne gå over den.

Kirkens vedligeholdelsestilstand var således ikke den bedste, og bedre var forholdene ikke ved overgangen til privateje i 1698, hvor Niels Nielsen i sin ansøgning om at måtte erhverve kirken omtaler den som »en liden forarmet og brøstfældig kirke«, som er »udi stor gæld til

Fig. 14. Tuffstensmurværk i skibets nordmur (s. 1184). Knud J. Krogh fot. 1956. — *Tuffgemäuer in der Nordmauer des Schiffs.*

sine værger og andre kirker, som haver gjort den forstrækning tid efter anden til reparation«. ²⁴ Synet påbød 1700,¹⁴ at korets nordmur blev »indbundet« med ankre, og 1730²⁵ trængte tårnets syd- og vestside til en skalmuring. Samme år noterede synet, at væggen indvendig var plettet »med gult, grønt og sort« (alger?) i stedet for kalk. Ved Morten Teilmanns overtagelse af kirken 1748 blev bygningen betegnet som »brøstfældig«. ¹⁷ Teilmann lod kirken istandsætte 1750,¹⁷ da blandt andet korets østgavl blev ommuret, og der indsattes *jernankre* med hans initialer »MT« og »1750«, som tillige findes på en *blyplade*, nu i tårnets mellemstokværk.

Tagværkerne over kor og skib er senest omsat og delvis fornyet i fyr 1849, da taget blev sænket og opskalket (se ndf.). Enkelte bevarede spær i syd viser, at de gamle spærfag har haft hanebånd, støttet af krumme, tappede stivere samt forneden korte skrå spærstivere, hvis samling minder om det romanske tagværk i Sædding kirke (Ringkøbing amt).

Bly nævnes som *tagbeklædning* siden 1600'erne, og fundet 1956 af en blystøbergrube i gulvet inden for skibets ældste norddør gør det troligt, at kirken fra første færd har været tæk-

Fig. 15. Våbenskjold. Kalkmaleri, o. 1450 i korets vestfag, østkappen (s. 1192). Egmont Lind fot. 1956. — *Gemaltes Wappen. Ostviertel des Westjochs im Chor.*

ket med dette materiale. Tegningen 1844 (fig. 2) viser koret med sugfjæl. De opskalkede og svejfede tage med falsgesimser kom til 1849, da man for at spare på tømmer og bly gjorde skibets tag en meter lavere. Efter beskæringen af skibets mure ligger murkronen her lavere end korets. Et vandret spor i tårnets nordside viser den gamle taglinie. Overgrebet mod kirkens bygningskrop, der gjorde skibet sært un-

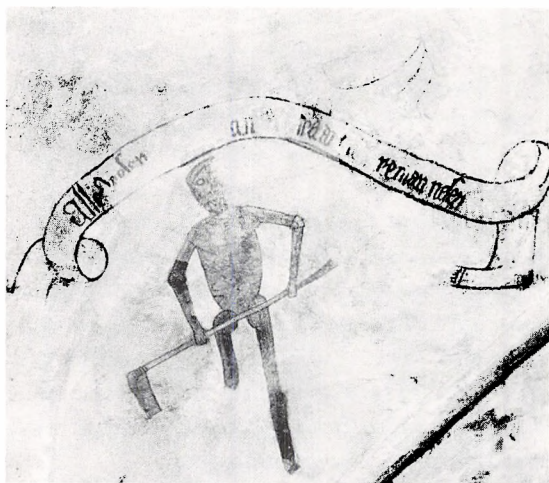

Fig. 16. Døden med le. Kalkmaleri, o. 1450, i korets vestfag, nordkappen (s. 1193). Egmont Lind fot. 1958. — *Der Tod mit Sense. Gewölbmalerei, um 1450, Nordviertel des Westjochs im Chor.*

dersætsigt, affødte en irettesættelse fra kultusministeriet, og sognet dømtes til at betale 250 rdl. til skolelærerhjelpekassen, den sum der skønnedes at være sparet i bly.²⁵

Vinduer. En blyantstegning fra o. 1798 (fig. 43) viser kirkens sydside med rundbuede vinduer af ulige størrelse. 1862⁸ opregnes i alt fem træindfattede vinduer, alle i syd, to i koret og tre i skibet. Nr. 2 og 4 var ca. 15 cm lavere end de øvrige tre. I de fem åbninger i syd samt i to gennembrudte åbninger i nord indsattes 1872⁸ store rundbuede støbejernsrammer, som 1880⁸ fulgtes af endnu ét i tårnets sydmur. 1956 tilmuredes det ene nordvindue, mens de øvrige blev formindsket og fik falsede sider og blyindfattet glas. Samtidig genåbnede man de to romanske vinduer i skibets nordmur.

Tårnrummet blev, som allerede nævnt, 1931 inddraget som forhal, mens det gamle våbenhus herefter benyttedes af graveren. Under ledelse af arkitekt Aage Bugge etableredes en stor, spidsbuet portal i tårnets vestside.²⁶ Samme arkitekt ledede en istandsættelse 1944, hvorunder større partier af kvaderstensmurværket blev omsat og fundamentet understøbt.

Den velholdte kirke står i dag præget af *restaurationen 1956-58* (arkitekterne Richard Aas og Rolf Graae), hvorunder vinduerne, som nævnt ovenfor, blev ændret og næsten al puds blev hugget af indervæggene. I gulvet ligger gule musten, hvori man har markeret beliggenheden af de gamle fundamenter, fremdraget ved den forudgående, arkæologiske undersøgelse. Skibets bjælkeloft står gråmalet, mens korets vægge og hvælv (af hensyn til kalkmalerierne) er hvidtet med gultonet kalk. Tagene er bortset fra våbenhusets, der har skifertag, fremdeles tækket med bly; kvaderstensmurværket er i blank mur, resten er hvidtet.

Løsfund 1956. Foruden talrige mønter (jfr. s. 1181) blev der ved den arkæologiske undersøgelse 1956 – den første totalundersøgelse i Danmark af sin art – gjort en række løsfund af forskellige genstande.²⁷ Fem lerforede gruber, i skibets gulv nær de tilmurede norddøre, må opfattes som *tblystøbergruber*, anvendt ved støbningen af tagbly (jfr. tagbeklædning). – Et

Fig. 17. Syndefaldet. Kalkmaleri, o. 1450 i korets vestfag, østkappen (s. 1192). Egmont Lind fot. 1958. — *Der Sündenfall. Gewölbmalerei, um 1450, Ostviertel des Westjochs im Chor.*

stykke af en egeplanke (fig. 10) kan være tømmer fra en træbygning. Planken, der er 155 cm lang, 33 cm bred og 7-8 cm tyk, har notrille i den ene side og fals, gennemboret af taphuller og med stumper af træagler, i den anden.²⁸

KALKMALERIER

I korets to hvælv findes fragmentariske kalkmalerier fra o. 1450, afdækket og istandsat 1956. Et våbenskjold (fig. 15), der ikke lader sig bestemme, tilhører formodentlig giveren af udsmykningen, som er et sjældent eksempel på gotisk figurmaleri i Vestjylland uden nære sidestykker til sin malemåde. Også motiverne er for fleres vedkommende usædvanlige; nogle lader sig ikke sikkert tolke, ligesom læsningen af de ret ødelagte latinske minuskelindskrifter på flere punkter er usikker. Farverne er stærkt afslidte og yderligere blegnet siden afdækningen,

så malerierne nu hovedsagelig står som rødbrune og grå konturer.

I østfaget rummer nordkappen en fremstilling af de syv dødssynder i form af en såkaldt »dødssyndemand« med langt viltet hår (fig. 18). Som på en række østdanske kalkmalerier står han næsten nøgen, kun iført lændeklæde, med hænderne løftet ud fra kroppen og slanger udgående fra de kropsdele, hvorfra de respektive synder mentes at have deres ud-spring.²⁹ Figurens placering lige over skjoldbuen har øjensynlig ikke levnet plads til ben og fødder. Slangerne må oprindeligt have endt i udyrshoveder med små menneskefigurer, personificerende de enkelte laster. Nu anes hovedet kun på en slange, udspringende fra højre hånd, hvori ses rester af et skriftbånd. Slangerne udgår fra hovedet (hovmod), fra de to hænder (vrede og begærlighed), fra brystet (misundelse), bugen (grådighed) og underlivet (vel-

Fig. 18. De syv dødssynder. Kalkmaleri, o. 1450, i korets østfag (s. 1191). Egmont Lind fot. 1958. — *Die sieben Todsünden. Gewölbmalerei, um 1450, im Ostjoch des Chors.*

lyst), mens den syvende synd, dovenskab, mangler. Øst for figuren fandtes en nu overkalket minuskelindskrift: »av[e] ma[ria]«. På hvælvets øvrige kapper var intet bevaret.

I *vestfaget* rummer nordkappen ligeledes moraliteter, mens de øvrige øjensynlig alle har haft gammeltestamentlige motiver. I vestkappen ses i nord seks firbenede dyr, ræve og hjorte, to og to, han og hun, ledsaget af en enkelt fugl – måske på vej til Noahs ark. Dyrene bevæger sig mellem buketter og træer, nederst ses vistnok et pindsvin med front mod beskueren. I kappens søndre del spinkle ranker, der måske ikke er samtidige med udsmykningen i øvrigt.

I sydkappens vestre del svage rester af skabelsesscener. Nærmest ribben anes et hoved, Adams, ved siden af et skriftbånd: »Ego su(m) i(pse) v(ir) p(r)imoge(n)itus« (jeg er den førstfødte mand). Et andet skriftbånd lidt østligere er næsten udvisket, men har måske rummet ordene »Prima mulier« (den første kvinde).

I østkappen ses Syndefaldet (fig. 17), indrammet af en halvbue. Adam og Eva står på hver side af Kundskabens træ, nøgne, allerede skjulende deres køn med grenduske. Slangen snor sig om træet og rækker æblet til Eva,

mens uddrivelsesenglen kommer fra venstre med et stort sværd. Forskellige rankevækster fylder ud, og baggrunden udgøres af stjerner. Uden for scenen, i søndre svikkel, sås ved fremdragelsen et fragmentarisk skriftbånd og herunder tegning af et hoved, atter overhvidtet.

I samme kappes nordre svikkel ses den øvre del af et *våbenskjold* (fig. 15), lodret delt i hvidt og rødt med to modvendt stående hunde, som viser tænder og har et hvidt kødben imellem sig. Dyrene er henholdsvis gråbrun og hvid og bærer halsbånd med bjælde. Våbnet har imod sædvane ikke én men to (små) hjelme anbragt over hvert hjørne; imellem dem ses resterne af en ulæselig indskrift. Det ukendte våben har en vis lighed med den thylandske slægt Kall's, der også førtes af Knud Mikkelsen, biskop i Viborg 1451-78.³⁰

Nordkappens østsvikkel rummer resterne af en usædvanlig scene: en engel og en djævel, der strider om en uærlig tiendeyder (fig. 19). Under indskriften: »falsus decimator / t(ra)hit(ur) ad in[fernam]« (den uærlige tiendeyder slæbes til helvede) ses hovederne af en engel og en djævel. Imellem dem, lige under djævelens løf-

Fig. 19. Engel og djævel strides om den uærlige tiendeyder. Kalkmaleri, o. 1450, i korets vestfag, nordkappen (s. 1192). Egmont Lind fot. 1956. — *Ein Engel und ein Teufel kämpfen um den unehrlichen Zehntzahler. Gewölbemalerei, um 1450, Nordviertel des Westjoches im Chor.*

tede klo, en pjusket masse, muligvis et læs hø og det allerøverste af et hoved, i så fald vel den svigefulde bonde med sin høst. Djævelen er bundet med en halslænke, der udgår fra en sort rundbuet vinduesåbning (helvede?), hvorunder der er rester af yderligere indskrift.^{30a} Hele den underste del af motivet, der ikke har nogen direkte parallel i Skandinavien,³¹ er gået tabt.

I samme kappes vestsvikkel ses døden i skikkelse af en knokkelmand med le (fig. 16). Af et langt slynget skriftbånd ovenover læses: »Ille ...omnes(?) ... (sed?) ... ira do(min)i non reman(et) i(n) etern(um)« (han ... alle ... (men?) ... Herrens vrede forbliver ikke i evindelighed). Sætningens sidste del må være hentet fra Visd. 16, 6. Af udsmykningen midt i nordkappen sås ved afdækningen kun nogle utydelige linjer.

INVENTAR

Oversigt. I den righoldige indretning repræsenteres kirkens ældste tid af granitdøbefonten, senmiddelalderen af en sidealterfigur og en skabsaltertavle fra o. 1475, der har en række paralleller i kirker langs Vestslesvigs kyster. Sin nuværende form har tavlen fået ved en udbygning i renessancetiden, da man

anskaffede grundstammen i det nuværende inventar.

Prædikestolen, der o. 1580 afløste en muret træprædikestol, er skåret i typisk »Ribestil«, formentlig af den Mikkel Tuesen i Tarp, som 1576 signerede kirkens usædvanligt velbevarede stoleværk. Fra o. 1600 stammer alterbordsforsiden og en nu nedtaget (†)præstestol, mens altertavlens modernisering formentlig er foretaget o. 1600-20, samtidig med at prædikestolen forsynedes med himmel i landlig højrenæssancestil.

Også alterkalken er et renessancearbejde, fra o. 1575, men den er først skænket 1766 – efter at være sat i stand af Varde-sølvsmiden Jørgen Pedersen Bagge. Giveren var kirkeeejeren assessor Niels Hansen til Lønborggård, der 1791 lod alt træinventaret istandsætte og male med en perlegrå grundtone. I denne lyse dragt stod inventaret indtil 1876 og 1886, da det blev overstrøget med egetræsmaling. Den nuværende farvesætning er i hovedsagen etableret ved istandsættelser 1917 og 1922, da de oprindelige renessancebemalinger søgtes genskabt. Istandsættelsen 1956-59 omfattede en fornyelse af prædikestolens opgang og underbygning i blanke mursten og en lidt hårdhændet normalisering af det gamle stoleværk.

Alterbord, o. 1922, 150×85 cm, 98 cm højt, hult, med kvadratisk åbning i bagsiden. †*Alterbord*. Nogle store kampesten, konstateret delvis under og foran alterbordet, har formentlig dan-

net fundament for et middelalderligt højalterbord (jfr. fig. 5, 11).³²

Alterbordspanel (jfr. fig. 20), o. 1600, næsten svarende til Lunde kirkes (s. 1113). Forsiden har tre arkadefag, adskilt og flankeret af kanelerede pilastre med højt fyldingspostament og profilkapitæl. Fagenes profilindrammede hesteskoarkader har profileret bueslag, båret af kanelerede pilastre med profilbase og -kapitæl. Frisen er fornyet. Kortsiderne består af glat panel, der står egetræsmalet. Forsidens bemaling – i hovedsagen fra o. 1900 – er en tilsvarende brun, suppleret med blå, rødt og guld.⁸

Altertavlen (fig. 20) udgøres af en sengotisk skabsaltertavle fra o. 1475, som o. 1600–20 er blevet brugt som storstykke i en renæssanceopbygning. Topmalerierne er udført 1791 og stafseringen i øvrigt stammer fra en istandsættelse 1922, hvorved maler Poul Jensen søgte at genetablere de oprindelige middelalder- og renæssancefarver.

Den *gotiske tavle* er trefløjet af figurrækketype, med en central fremstilling af Marias himmelkroning, flankeret af, nærmest, S. Olaf (i nord) og en bispehelgen, dernæst af de to apostelfyrster og af de øvrige apostle opstillet med fire i hver fløj. Figurerne står under gennembrudte kølbuealdakiner med stavværk, fiskeblærer og mellemfaldende småfialer, og fodfattet under figurerne har gennembrudt bølgefrise med fiskeblærer. Midtgruppen, Himmelkroningen (fig. 21), er hævet på en profileret sokkel og kantes af spinkle rammestykker med vandnæseprofiler, bærende en lidt rigere udformet dobbeltaldakin med krabbebladsspir. Scenen omfatter – i overensstemmelse med traditionen fra 1400'ernes første del – kun to personer, Kristus og Maria, siddende sammen på en tronstol halvt vendt imod hinanden. Han har langt bølget hår og skæg, holder på sit venstre knæ verdenskuglen, og sætter med sin højre hånd kronen på moderen. Hun er vist som en ung pige, der undseligt har vendt blikket ned og samlet hænderne bedende foran brystet. Kronernes store korsblomster er fornyede ved istandsættelsen. S. Olaf (fig. 22) er fremstillet på traditionel senmiddelalderlig vis med langt

hår og skæg, iført pladerustning, kappe og stor puldet hat. Han bærer i højre hånd skålen, »hannappen«, i venstre øksen (fornyet), og står på en kraftig drage, der som vanligt har helgenkongens egne ansigtstræk. I stedet for den obligate krone bærer den et hovedklæde.³³ Bispehelgenen (fig. 22) er vist i fuldt bispeskrud med højre hånd løftet velsignende og i den venstre en (fornyet) bispestav. Apostlene er alle fremstillet i lange folderige gevandter, barfodede, med attribut, nogle med opslået bog. Da attributterne i mange tilfælde er nytilsat 1922, er identifikationen af flere usikker. Fra nord ses: 1) Mattæus, holdende bogen med begge hænder. 2) Simon? Venstre hånd med saven ny. 3) Bartolomæus. Knivsbladet fornyet. 4) Jakob den ældre, vist som pilgrim med ibskal på hatten. 5–8) (fig. 22) Andreas, Peter (nøglen fornyet), Paulus (sværdet fornyet) og Jakob den yngre? (valkestok nytilsat). 9) Johannes, skægløs. 10) Filip? Korsstaven ny. 11) Thomas eller Judas Taddæus? Nyt spyd i venstre hånd. 12) Mattias. Økseskaftet fornyet.

Mens identifikationen af bispehelgenen og flere apostle således er usikker, kan selve figurerne placering i rækkefølge fastslås som oprindelig på grund af en nummerering af figurerne bagsider, foretaget fra nord med brune minuskler fra a til n.³⁴

Den gotiske tavle danner storstykke i en regelret *renæssanceopbygning* fra o. 1600–20. Den gamle tavle hviler på et postament med beslagværk-rydede fremspring og kartouchevinger med frugtklase. Dets kraftige, gennemløbende karnisgesims med (delvis fornyet) tandsnit har fire fremspring, som bærer de joniske storsøjler med glatte skafter og beslagværk-rydbælter. Over søjlerne har frisen englehoved-fremspring, og såvel arkitrav som kronliste ledsages af tandsnitsfriser, der kun er oprindelige, hvor de forkrøpper sig om fremspringene. Storvingerne er formet som halvkartoucher med kvindehoved og (nye) drejede småspir, og yderst på storgesimsen står vasespir, hvis blomster er fornyede efter forbillede af Lunde kirkes tavle. Topstykket, der savner postament, er todelt med tandsnits- og æggestavsindrammede fel-

Fig. 20. Altertavle, o. 1475 og o. 1600-20 (s. 1194). NE fot. 1980. — Altarbild, um 1475 und 1600-20.

Fig. 21. Jomfru Marias Himmelkrøning, udsnit af den gotiske fløjaltertavle, o. 1475 (s. 1194). NE fot. 1980. — *Marienkronung. Ausschnitt aus dem gotischen Flügelaltar, um 1475.*

ter, flankeret af tre hermepilastre, en kvindelig flankeret af to mandlige. Mændene holder hver én, kvinden begge hænder foran på skaftet, der har tandsnit, frugtklase og stort postament med diamantbosse. Topstykkets frise svarer til storfrisens, idet dog fremspringenes englehoveder er erstattet af kvindehoveder, og det har store gennembrudte ørnevinger, bærende halvmånespir. To spinkle spir yderst på topgesimsen flankerer topgavlen, der er formet som

en kartouche med æggestavsindrammet cirkelfelt og kronet af en lille basunengel.

Topstykkets to malerier (fig. 23) fra 1791 forestiller i nord Kristus på korset, hvorunder Maria og Johannes står i bevæget gestus med Jerusalems skitseagtigt tegnede tårne i baggrunden. I syd Gravlæggelsen med de tre nøgne kors og Jerusalem i det fjerne. Farverne er fortrinsvis blå, røde og hvide. Malerens identitet må gemme sig bag de sammenskrevne initialer »FP« eller »PF« (fig. 44), der er konstateret på en samtidig staffering (jfr. ndf.). Fra 1791 stammer også den maledede stråleglans med det hebraiske ord »Jahve« i topfeltet, mens hele tavlens øvrige bemaling er udført 1922 som et forsøg på genetablering af en renæssancestaffering, der stort set bibeholdt helgenfigurerne middelalderfarver. Disse domineres af en udbredt forgyldning af dragterne suppleret med sølv, smalteblåt og cinnober. I bagklædningen bag figurerne hoveder er der aftryk af glorier, der har været udført som punsling i kridtgrunden (jfr. fig. 21). Bagklædningen står i øvrigt med en lys brun farve (cadmiumgul), der danner grundfarve i renæssancestafferingen. Søjleskafterne står grå, snitværkerne med laserende røde, blå og grønne nuancer, forgyldning og lidt sølv. Indskrifterne, der er afdækket i velbevaret stand 1922, er i forgyldt fraktur på sort bund, med angivelse af skriftstederne i versaler. I storfrisens læses: »Sandelig hand baar vor Siugdøm ... Esai: 53 (v. 4-5)«. I topfrisens citat fra trosbekendelsen: »pint under Pontius Pilatus ...«, og i postamentfeltet: »Hvo som æder mit Kød og drikker mit Blod ... Iohannes 6. Cap. 54. V«. Bag på tavlen er noteret: »Aar 1922 er Altertavle og Prædikestol istandsat under Nationalmuseet af Maler Poul Jensen. Snedkerarbejdet udført af Th. Thøstesens og O. Enevoldsen. Carl E. Kiilerich Sognepræst. Jens Mouritzen Kirkeværge«.

Huller i det gotiske alterskabs øvre ramme-stykke viser, at den gotiske tavle har været kronet af småspir, og fløjenes bagsider må have været smykket med malerier. Tavlen er amtets bedst bevarede repræsentant for en stor gruppe altertavler, der fortrinsvis findes i kirkerne

Fig. 22. Altertavle, udsnit. Midtskabet af den gotiske fløjaltertavle, o. 1475 (s. 1194). NE fot. 1986. — *Altarbild, Ausschnitt. Mittelschrein des gotischen Flügelaltars, um 1475.*

langs Slesvigs vestkyst, både nord og syd for den nuværende grænse. Sin opbygning og udformning har tavlen fælles med gruppens hovedværk, den langt større altertavle i Nieblum kirke på Föhr, med tavlen i Deezbüll og med de nordslesvigske tavler i Aller, Randerup og Spandet.³⁵

Tavlens renæssanceudbygning må skyldes samme snedker som prædikestolshimlen. Dens oprindelige staffering, der var udført i temperamaling og farvemæssigt tilpasset middelalder-tavlen, omfattede nu forsvundne malerier i topfelterne og i gavlen.³⁶ Kun i topgavlens cirkelfelt konstateredes 1922 rester, der var tilstrækkelige til en bestemmelse af motivet, øjensynlig en opstandelsesscene.

1730 manglede tavlen nogle sirater på sydsiden, og i nord var en »stabel« løst og rokkede, så der var fare for, at den skulle »falde dem på hovedet, som i skriftestolen have at bestille«. ²⁵ Atter 1768 omtales altertavlens sirater og maling som »ganske forsvækket«, ¹⁴ og 1791 skred

man så til en istandsættelse. Den omfattede, foruden de eksisterende topmalerier, en nystaffering, hvis grundtone var en lys perlefarve, mens en lysegrøn med forkærlighed var brugt på listerne og som kontur på sidevingerne. Videre var anvendt forgyldning og sølv, det sidste med rød, blå og grøn lasur. Indskrifterne fornyedes med hvid kursiv. I topfrisen læstes: »Hellig Hellig Hellig / Er den Herre Zebaot« (Es. 6,3), i postamentfeltet: »Hvo som æder mit Kiød ... Joh. 6, 54« og i storfrisen »Anno 1791« flankerende henvisninger til 1. Kor. 15. kap. v. 3-4. Midt på frisen var mellem to stiliserede blomster angivet et monogram, sammenskrevet af initialerne »FP« (eller PF), måske en malersignatur (fig. 44). Om restaureringens håndværkere vidner formentlig også nogle små kradserier i apostelfigurernes bøger. I Peters er læst: »1791 A.P. / S.F. / A.M. / S.H. / pinx(it) (malede)«, i Jakob den Ældres: »Fyr-rup / 1791 Anders Pedersen«.

1880 blev tavlen »efterset med snedkerarbej-

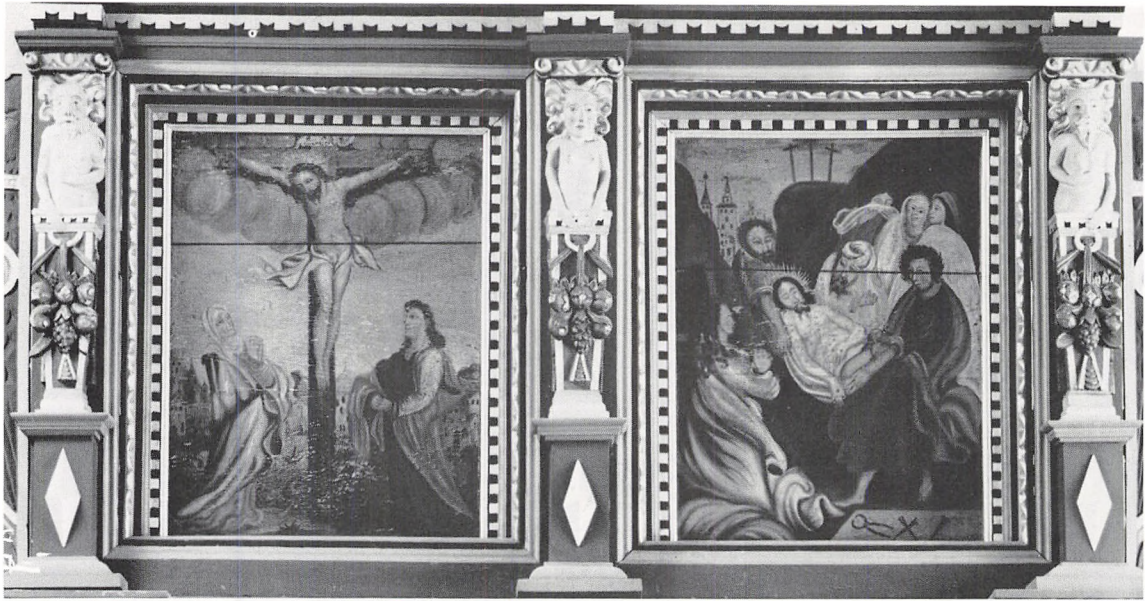

Fig. 23. Altertavle, udsnit. Topstykke o. 1600-20 med malerier fra 1791, Kristus på korset og Gravlæggelsen, signeret »FP« eller »PF«? (s. 1196, jfr. fig. 44). NE fot. 1986. — Altarbild, Ausschnitt. Oberteil um 1600-20 mit Gemälden von 1791, Christus am Kreuz und die Grablegung, signiert »FP« oder »PF«?

de«, ved hvilken lejlighed man øjensynlig udskiftede nogle af spirene med nye, som ses på et fotografi fra omkring århundredskiftet (i NM 2).⁸ Det viser også den bemaling, tavlen fik 1883. Af 1791-bemalingen bibeholdtes kun malerierne og farverne på de middelalderlige figurer, mens alt øvrigt snitværk dækkedes med egetræsfarve. Indskrifterne blev fornyet i fraktursskrift, og årstallet 1791 udskiftet med »Aar 1883«.

Med Poul Jensens istandsættelse 1922 fik tavlen – efter en grundig undersøgelse – sin nuværende fremtræden.³⁷ En mindre istandsættelse foranlediget af udtørringsskader, er foretaget 1977.

Sidealterfigur (fig. 24), o. 1500, en del af en Nådestolsgruppe, Gudfader, der foran sig har holdt et billede af sin korsfæstede søn. Gudfader, 128 cm høj, er vist siddende på en tronstol som en aldrende mand med langt bølget hår og skæg. Han bærer en stor krone, nu uden takker, en fodsid kjortel, hvorunder den nøgne venstre fod stikker frem, og derover en kappe, som er foldet hen over skødet. De indtappede

hænder har båret tværarmen af det nu forsvundne krucifiks, hvoraf nedre korsarm ses, da den er skåret i ét med Gudfaders kjortel. 1876 blev det manglende krucifiks erstattet af en renæssancefigur fra et (†)epitafium, den opstandne Kristus, 45 cm høj, trædende på døden i skikkelse af en drage med fuglehoved. Bag på denne figur er 1956 anbragt en ny vandret korsarm i blank mahogni. Samtidig blev den middelalderlige figur rensat, så den nu står i blank eg med enkelte spor af blå farve i venstre ærmegab.

Nådestolsgrupper – gerne dog med Kristus i skikkelse af en smertensmand – er almindelige i egnens sengotiske højaltertavler, således i Jerne, Lunde, Henne og Grimstrup (s. 984, 1113). Da kirkens middelalderlige højaltertavle imidlertid viser Marias himmelkroning, må figurgruppen have dannet hovedbillede i en sidealtertavle, formentlig tilhørende et Kristi Legems alter.³⁸ 1876 blev figuren opsat på en panelvæg i tårnbuen, udført af genanvendt materiale fra en præstestol og fra det nævnte epitafium (s. 1206, fig. 39). Efter at skranken 1909-56 havde været

opsat ved skibets nordvæg, er sidealterfiguren nu opstillet alene i skibet i norddørens niche.

Altersættet består af dele fra forskellig tid. *Kalken* (fig. 25) er et renæssancearbejde fra o. 1575, skænket 1766 af kirkeejeren assessor Niels Hansen,³⁹ efter at sølvmed Jørgen Pedersen Bagge i Varde havde istandsat den.^{39a} *Kalken* er 20 cm høj, foden sekstunget med profileret standkant, hvorpå er graveret en bort med små rombefigurer og prikker. På en af tungerne er pålodet en støbt krucifiksgruppe (Johannes med bog). Den brede standplade stammer fra istandsættelsen. Øverst på foden en lille krave med hjerteformede gennembrydninger og et skarprygget led, der danner overgang til det seksidede skaft. Knoppen er sekstunget med rudebosses, hvorpå er graveret versaler, der tilsammen danner navnet: »Iesvsf«(!). Bægeret, som hviler i en lille bladkurv, er nyere, let svejet med hædetud. På standpladens overside Jørgen Pedersen Bagges mærke. *Dysken* er fra 1947, tv. 16 cm, med graveret cirkelkors på fanen og i bunden Københavns bymærke og stemplet: »C. C. Hermann«. Den tidligere *tdisk*, med graveret årstal »1766«, var udført af Jørgen Pedersen Bagge og bar samme stempel som kalken foruden graveret Jesumonogram og cirkelkors. To dobbelt sammenslyngede, kronede monogrammer læstes 1897 »HB« og »HS«, hvilket imidlertid ville passe dårligt på giveren Niels Hansen og hans hustru Katrine Elisabeth Rottmann.⁴⁰

Et *taltesæt* af tin, formentlig anskaffet efter svenskekrigene, nævnes i synet 1700. Sættet – eller dets afløser – gik til ved præstegårdens brand 17. dec. 1765.³⁹

Oblatæske og *alterkande* fra 1966, af sølv, ifølge indskrift skænket af Lars Bolkjær og hustru Konstance til minde om datteren Kirstine Nielsen. Sættet er tegnet af arkitekt Edward Jensen og mærket »C. C. Hermann, Sterling Denmark«. ⁴¹ Anskaffelse af *taltesæt* og *tblatæske* i porcelæn omtales 1844 og 1873.²³

Sygesæt, 1843, udført af Ulrich Adolph Kruse, Varde.⁴² *Kalken* er 11 cm høj med cirkulær aftrappet fod, cylinderskaft, linseformet knop og halvkuglebæger. Langs randen af bægeret,

Fig. 24. Nådestolen, sidealterfigur o. 1500 (s. 1198), med småfigur fra (†)epitafium, o. 1600-25 (s. 1208). NE fot. 1980. — *Gnadenstuhl, Seitenaltarfigur um 1500 mit Kleinfigur eines (†)Epitaphs, um 1600-25.*

der er indvendig forgyldt, løber en spinkel tovstav, og på foden, hvor stemplet findes (Bøje 1982 nr. 6886), læses med indprikket skriveskrift: »Nebel og Lydom Menighed 1843«. *Dysken*, tv. 9 cm, har langs kanten en riflet bort og på undersiden samme indskrift som på bægeret. Til sættet hører en nyere *oblatæske* og et etui.

Alterstager (fig. 26), o. 1550, nu 36 cm høje, næsten svarende til Billum kirkes. Stagerne har profileret fod- og lyseskål, cylinderskaft med to skaftringe og nyere lysetorne af jern. Fodskålene har under bunden spor efter tre tæer,

der som i Billum kan have været formet som små siddende løver (s. 1092 med fig. 27). Stagerne nævnes tidligst 1730.²⁵ To *syvstager*, nyere.

Et *alterkors* af oliventræ, 60 cm højt, forarbejdet i Jerusalem, er skænket af gårdejer Christian Christensen og læge H. P. P. Torbøl.⁴¹

†*Messehagler*. 1824 kaldes messehaglen ubrugelig,⁴³ og 1841 omtales en opfarvning af haglen, der samtidig forsynedes med nye galoner og kors.²³ 1857 anskaffedes en ny,²³ som 1862 beskrives som værende af rødt fløjl med gyldent kors og frynser.⁸

Alterskranke, 1868, halvcirkulær med støbejernsbalustre svarende til Kvong kirkes; håndlisten rød med sort hylde.²³ Den har afløst en *talerskranke*, der 1862 omtales som et knæfald foran altret, betrukket med læder.⁸ En *knæfaldsskammel* til præsten, betrukket med rødt klæde, nævnes 1862.⁸

Døbefont (jfr. fig. 12), romansk af rødlig granit, næsten svarende til Janderup, Lunde, Ovrtrup og Henne kirkers fonte, der udgør en lokal undergruppe af den almindelige vestjyske fontetype (Mackeprang: *Døbefonte* s. 166). Fonten er 97 cm høj, kummens tv. 78 cm. Søjlebasefod, halvkugleformet kumme med attisk profil, hvoraf den øvre rundstav er erstattet med platte. Kummen har lågfals i åbningen og i bunden en kvadratisk forsænkning (13×13 cm) med afløbshul i blyforing. Fonten omtales 1768 som »udhuggen af en heel Steen«,³⁹ og stod 1874 med kalket kumme og sortsvertet fod. Samme år blev fonten afrenset og 1888 flyttedes den fra korets nordside til sin nuværende plads midt i koret.²³

Dåbsfæde 1) O. 1862,⁴⁴ af messing, tv. 46 cm, glat med kursivindskrift på fanen: »Nr. Nebel Kirkes Daabsfæde«, graveret 1933,

Fig. 25-26. 25. Alterkalk, o. 1575, skænket 1766 af assessor Niels Hansen (s. 1199). 26. Alterstager, o. 1550 (s. 1199). NE fot. 1980. — 25. *Abendmahlskelch*, um 1575. 26. *Altarleuchter*, um 1550.

Fig. 27. Indre set mod øst. NE fot. 1980. — *Interieur gegen Osten gesehen.*

da fadet udskiftedes med nedenstående og blev ophængt i koret i norddørens niche. Siden 1983 bruges fadet atter. 2) 1933, af messing, tvm. 67 cm, i skønvirkestil, udført af K. Ejbye, Odense, og skænket af Sigrid og Henrik Christensen. Fadet bærer indskriften: »Nr. Nebel Kirke Julen 1933«. Siden 1983 ophængt i koret, i norddørens niche.

Dåbskander. 1) O. 1900, af tin med kors på låget. 2) 1932, af messing, svarende til Lunde og Ovtrup kirkers. I bunden indskriften: »Skænket til Nørre Nebel Kirke 1939 af Elisabeth Bloch Sørensen, Enke efter Lærer og Folketingsmand S. Sørensen«.

†*Fontehimmel* eller -låg. 1841 forsynedes »dækselen til døbefonten« med malede lister.²³

†*Korbuekrucifiks.* 1730 omtales et krucifiks af træ, stort, stående op ad nordmuren.²⁵

Prædikestol (fig. 30), o. 1580, formentlig skåret af Mikkel Tuesen i Tarp, med lidt yngre himmel, tilføjet o. 1600-20. De brogede farver stammer fra en istandsættelse 1922, da maler Poul Jensen søgte at genetablere renæssancestafferingen.

Prædikestolen består af fire høje fag, midtdelt af vandrette, profilerede rammestykker og flankeret af slanke hjørnebalustre, som leddeles af små tovstave og har neglesnit på siderne. Hele kurven dækkes af fliget akantusløv i »Ribestil«, på balustrene vekslede med rudemønstre og stedvis arrangeret i hjerteform, på selve felterne som store ranker. I et af felterne vokser

Fig. 28. Prædikestolsfelt med englehoved, o. 1580 (s. 1202). NE fot. 1980. — *Kanzelfeld mit Engelkopf, um 1580.*

ranken ud af en vase, i et andet kronens ranken af et englehoved ganske svarende til stolestadernes (fig. 28). Den profilerede kronliste har en nedhængende, gennembrudt frise af krydsende rundbuer med gotiske korsblomster. En tilsvarende frise har formentlig løbet under fodli-

Fig. 29. Englehoved, udsnit af stolepanel 1576 (s. 1204). NE fot. 1980. — *Engelkopf, Ausschnitt aus Gestühl 1576.*

sten, der er fornyet ved en restaurering 1959, ligesom også dækplanken med læsepult i blankt træ. Ved samme lejlighed fik prædikestolen sin nuværende murede trappe og underbaldakin. Og ved opgangen opsattes en mandlig herme fra o. 1600-20, svarende til hermerne på altertavlens topstykke (fig. 23), og formentlig stammende fra en ældre prædikestolsopgang.

Prædikestolens *himmel* fra o. 1600-20 er indpasset i murhjørnet over stolen og har fem fag ud mod kirkerummet, de to yderste ganske smalle. Frisen ledsages af tandsnit, perle- og æggestave (delvis fornyede), der forkrøpper om hjørnernes bøjlefremspring. Disse smykkes af frugtbundet med kvindehoved (ét dog af diademhoved) over tandsnit, bosse og volut. Over hjørnefremspringene står på den stærkt fremspringende gesims vasespir med store blomster, flankerende høje kartouchetopstykker med englehoved i medaljon og små drejede spir. Enkle kartouchehængestykker flankeres af englehoved under fremspringene, og himlens loft, der har (fornye) profiliribber udgående fra en midtroset, indrammes af en kraftig tandsnitbort. Af et sammenhørende trykpanel, måske svarende til Lunde og Ovtrup kirkers (s. 1123, 1148 med fig. 21), fandtes 1922 spor og stumper, genanvendt som stivere for topstykkerne.

Prædikestolens *staffering* fra 1922 svarer til altertavlens og søger at genskabe en renæssancebemaling, der må have været udført i forbindelse med tilføjelsen af himlen.⁴⁵ Felternes akantusløv står grønt med gyldne spidser, hjørnestavene hvide med stedvis forgyldning. Listerne har overalt cinnober, og på himlen er endvidere brugt laserende blå og grøn farve, rigelig forgyldning og lidt sølv. Dens frise har gul frakturindskrift på sort bund: »Opløft din / Røst som en Basune ... (Es. 58, 1) 1922«, rekonstrueret på grundlag af bevarede rester af den originale indskrift.⁴⁶

Prædikestolen står i skibets sydøsthjørne, formentlig dens oprindelige plads (jfr. s. 1189). Da skæringerne slutter sig nøje til stolestadernes, må prædikestolen antages at være leveret af den Mikkil Tuesen i Tarp, som 1576 signere-

de stolestaderne (jfr. fig. 28-29). Himlen og måske en ny opgang er formentlig tilføjet samtidig med altertavlens renæssanceudbygning, da skæringerne har meget til fælles, og herefter er alt blevet stafferet.

1730 var nogle sirater faldet ned,²⁵ og 1768 kaldes prædikestolen ganske brøstfældig. Ved en istandsættelse 1791 fornyedes nogle dele på himlen, og der udførtes ny underbaldakin med spinkle profilribber i stødene. Herefter blev alt nymalet med perlefarve, suppleret med lys grøn, rødt, blå, forgyldning og sølv svarende til den samtidige nystaffering af altertavlen. Midt i 1800'erne fik prædikestolen ny trappe med opgangspanel i enkle former.⁴⁷ 1878 blev den overstrøget med egetræsmaling, dog med bibeholdelse af forgyldningen, himlen fik ny indskrifter fra Es. 58.1 og 2 Kor. 5, 19-20, og betrækket fornyedes.⁸ Poul Jensen udskiftede 1922 efter en grundig undersøgelse flere dele og gengav stolen dens nuværende renæssancebemaling. Underbaldakin og opgang bibeholdtes indtil 1959,⁴⁷ da stolen fik sin murede trappe og underbygning i gule blanke sten (ved ark. Rolf Graae, jfr. Varde S. Jacobi, s. 908) og gennemgik en snedkermæssig istandsættelse.

†Muret prædikestol, o. 1500-50(?). Under det østligste vindue i skibets sydside fremkom 1956 en ca. 130 cm bred og 48 cm dyb, rund niche med bund ca. 50 cm over nuværende gulv. Nichen, der igen blev tilmuret, var sekundært indhugget i murværket, foret med mursten og hvidtet.¹¹ Den må opfattes som levn af en muret prædikestol (sml. Saksild og Bjergager kirker, DK. Århus, s. 2427f. og 2509).

Stolestader (fig. 31-36), 1576, udført i løbet af et halvt år af Mikkil Tuesen i Tarp »selvanden«, på foranledning af Christen Christensøn (kirkeværge?). Selve bænken er fra 1956, men ellers er stoleværket i sjælden grad intakt, med 16 gavle i kvindesiden, 14 i mandssiden, hvortil kommer 2×4 i koret, heraf de fire dobbeltgavle. Gavlene, 114 cm høje, er af egnens almindelige ungrenæssancetype, udformet som et panelværk med småspir; rammeværket er af eg, dets to profilindrammede fyldinger overalt af

Fig. 30. Prædikestol, o. 1580, med himmel fra o. 1600-20 (s. 1201). NE fot. 1980. — Kanzel, um 1580, mit Schalldeckel um 1600-20.

fyrretræ. De nedre fyldinger har foldeværk med hjerteformede gennembrydninger, de øvre smykkes med akantusranker, stedvis med mandshoved og voksende ud af en vase (fig. 31). Enkelte gavle har i overfyldingen indskrift med reliefversaler. På den vestligste gavle i nord læses: »Christ/en Chr/isten/søn la/d des / skam/mel gø/er. 1576« (fig. 32), overfor i syd snedkerens signatur: »Meckel / Tusen / i Tarp / giord / desse / skamel / sieland/en i 26 v(ger)« (fig. 33), og på skibets forreste gavle samt en dobbeltgavl i koret findes våbener og indskrifter, der vidner om, at de har hørt til kirkens

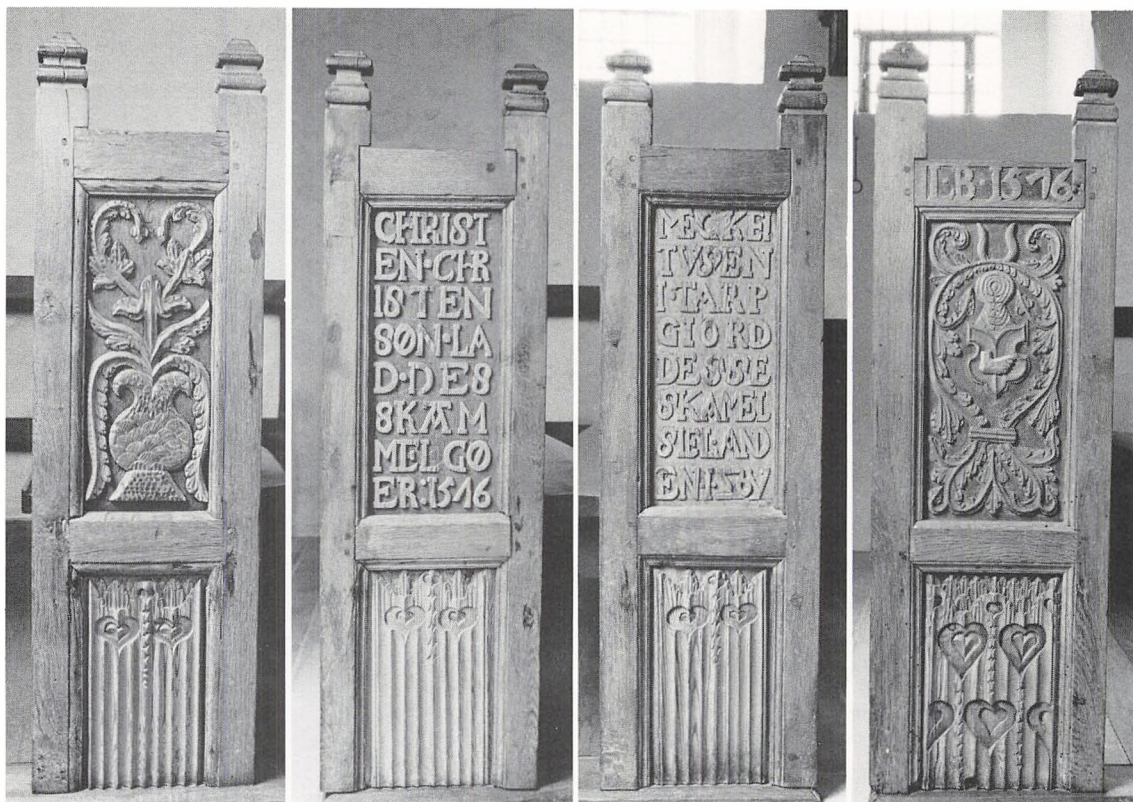

Fig. 31-34. Stolegavle 1576. 31. Gavnl i kvindesiden (s. 1203). 32-33. Gavle med indskrifter, der oplyser, at staderne er opsat 1576 på foranledning af Christen Christensøn (kirkevæрге?), og at arbejdet udførtes af Mikkel Tuesen i Tarp »selvanden« i løbet af 26 uger (s. 1203). 34. Gavnl tilhørende herskabsstol (s. 1205). NE fot. 1986. — *Gestühlwangen 1576. 31. Wange auf der Frauenseite. 32-33. Wangen mit Inschriften, die besagen, daß das Gestühl 1576 auf Veranlassung des (Kirchenpflegers?) Christen Christensøn errichtet, und daß die Arbeit von Mikkel Tuesen in Tarp »zu zweit« im Lauf von 26 Wochen ausgeführt wurde. 34. Wange eines Herrschaftsuhls.*

(†)herskabsstole (jfr. ndf.). Indgangs- og ende-panelerne har under en tandsnitbort profilindrammede fyldinger i to rækker, glatte højfyldinger under liggende frisefyldinger med udskåret akantus, masker og englehoveder (fig. 29,36). På forpanelet i syd læses i en af frisefyldingerne: »Discite ivstici/am moniti et / non temnere Christvm (15)76« (Lad jer påminde, lær retfærdighed og foragt ikke Kristus). Samme sentens genfindes på en stolegavl i Ovtrup kirke (s. 1149 med fig. 22). Indtil istandsættelser og reduktioner 1893, 1917 og 1956 havde flere af de forreste stader låger. En af disse (stammende fra præstekonens stol og med skåret årstal 1701) er 1975 genanvendt i et salme-

bogsskab tillige med to enkle gavle med glatte fyldinger, der må være kommet til 1791.

Bænkene står i blank fyr med grå sæder, stoleværkets gamle dele efter restaureringer 1917 og 1956 i afrenset træ, gavlene med vekselvis orangerød og blå bund i overfyldingerne. Panelerne har gråt rammeværk og brun bund for frisefyldingernes skæringer.

Mikkel Tuesen i Tarp (Lunde eller Billum sogn?), der ifølge indskrift udførte staderne med en hjælper i løbet af 26 uger, har formentlig også skåret prædikestolen (jfr. fig. 28-29) og udført stoleværk for flere af egnens kirker. Men de ensartede og ret enkle former, der kendetegner egnens »Ribeskæringer«, gør det van-

skeligt at skelne den ene bondesnedkers hånd fra den anden (jfr. staderne i Janderup (1575) og Ovtrup (1578), s. 1056 og 1149).⁴⁸ Stadernes nuværende delvise staffering svarer i princippet til deres oprindelige. Undersøgelser 1897 og 1917 har godtgjort, at gavle og paneler fra første færd stod i blankt træ, kun med vekselvis sort og mønjerød bund for overfyldningernes skæringer og indskrifter (jfr. staderne i Billum s. 1098).

I begyndelsen af 1600'erne – formentlig samtidig med arbejderne på altertavlen og prædikestolen – fik stoleværket en fuld staffering i lysblå farve med gulgrønne profiler og spir. 1615 var der strid om stolestaderne.⁴⁹ 1700 behøvede en del kvindestole reparation (jfr. ovennævnte låge),¹⁴ og 1730 var nogle stole løse, ligesom der manglede 13 fodskamler.²⁵ 1768 opgjorde præsten stoleværket til 26 mandstole og 27 kvindestole, med mageligt sæde til fem mennesker i hver.³⁹ Ved en istandsættelse 1791 tilføjes fire nye stole, og staderne blev nymalet i perlefarve med lysgrønne profiler og spir. 1862 regnedes de 14 stole i koret alle for kvindestole. Forrest i skibets nordrække fandtes foruden præstekonens stol en nu forsvunden gavlvindstavelse med indskriften: »Maren / Christ/ens«.⁵⁰

1862 og 65 udskiftedes ryglæggerne med rigtige rygstød, og de oprindelige ganske smalle sæder blev øget i bredden ved tilsætninger.²³ 1917 genetablerede man – på baggrund af en farveundersøgelse – den originale delvise staffering af stoleværket, der da stod som det bedst bevarede af egnens karakteristiske type. Ved istandsættelsen 1956 kasseredes de sjældne gamle bænke, fyldningernes farveholdning justeredes, og stoleværket blev reduceret, idet tiloversblevne fyldninger fandt anvendelse i en dørfløj mellem skib og våbenhus og i en låge til et elskab i tårnrummet.

De forreste stader i skibet udgør *herskabsstole* (fig. 34–36) for Sæding Storgård. Mandstolen i syd har sin gamle plads, mens kvindestolen overfor tidligere havde plads ved korets nordvæg.⁵¹ Gavlene svarer i opbygning og størrelse til de øvrige. Den søndre (fig. 34) har på det øvre rammestykke indskåret reliefversalerne

Fig. 35. Dobbeltgavl fra herskabsstol 1576 (s. 1205). NE fot. 1986. — *Doppelwange eines Herrschaftsstuhls 1576.*

»LB 1576« for gårdens daværende ejer Laurids Barfod, hvis våben, en bar fod, pryder gavlens overfyldning. Skjoldet indrammes af akantusløv, som over det danner en hjelmagtig figur med to vesselhorn. Nordsidens gavlvindstavelse (fig. 36) har i overfyldningen navnet på hans hustru: »Anne / Lavrit/skvon / anno 1576«. Mandstolen omfattede tidligere også det andet stade i syd, hvis dobbeltgavl nu er i koret (fig. 35). Dens vestre halvdel svarer til Laurids Barfods gavlvindstavelse, bortset fra at skjoldets stiliserede hjelmtegn mangler. Det findes til gengæld over et skjold i den østre overfyldning, der må opfattes som (den uadelige) Anne Lavridskones. Skjoldet er uden skåret mærke, men har et malet Jesumonogram.

Farvesætningen svarer til det øvrige stoleværks. Laurids Barfods initialer og årstallet står på sort bund, foden i hans våben er forgyldt

(oprindelig rød) og Jesumonogrammet står i sorte versaler.

(†) *Præste- og skriftestol*, o. 1600 (senest 1606). Bevaret er det meste af panelværket med dørfløjen, alt af fyrretræ, genanvendt 1876-1956 som den nedre del af en panel-skranke (fig. 39, jfr. ndf.), og nu på kirkeloftet. I sin genanvendte tilstand havde panelet to rækker fyldinger i fem fag, af hvilke det midterste dannede dørfløj, og foroven løb en profileret gesims. Kannelerede pilastre med profilkapitæl adskilte fagene, der foroven havde glatte profilfyldinger, foroven arkadefyldinger med profileret hestesko-bueslag, båret af kannelerede pilastre med profilbase og -kapitæl. I en af de øvre fyldinger er råt indskåret »NB 1606«, måske intialer for den daværende præst, Niels (Lauridsen) Barfod. Direkte på træet er konstateret rester af en blågrå farve, der synes at høre sammen med den øvrige højrenæssancestaffering i kirken.

Det omflyttede panel viser, at stolen i sin opbygning har svaret til den ligeledes noget mishandlede i Lydum kirke fra 1597 (s. 1230). Efter egnens sædvane har præste- og skriftestolen fra første færd været opstillet nord for altret som et panelværk, der aflukkede korets nordøsthjørne og havde dør, formentlig i vest. En løs del på altertavlen var 1730 til fare for dem, der færdedes under den i skriftestolen.²⁵ 1868 måtte man af hensyn til den ny alterskranke indskrænke stolen, og 1876 blev den nedtaget

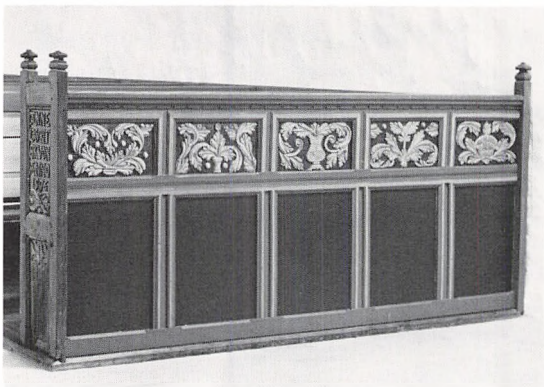

Fig. 36. Stolepanel med gavnl, tilhørende herskabsstol (s. 1204-05). NE fot. 1980. — *Stuhlgetäfel mit Wange von einem Herrschafsstuhl.*

og til dels genanvendt i nedennævnte panelvæg.²³

En *panelvæg* (fig. 39), nu nedtaget, blev 1876 stykket sammen af ældre paneler og kirkeprydelser og opsat som lukke i tårnbuen. Underdelen udgjordes af et dobbelt fyldingspanel med dør, o. 1600, fra en (†)præste- og skriftestol (jfr. ovf.), overdelen af dele af et renæssanceceptafium (jfr. s. 1208) med en gotisk sidealterfigur forestillende Gudfader (s. 1198). Mellem epitafiesøjlerne indsattes 1876 ny arkadefelter af fyrretræ, og alt blev malet i egetræsfarve med lidt forgyldning og rødt samt små kors-medaljoner i overdelens arkadefyldinger og en stråleglans i »topfeltet« bag Gudfaders hoved. 1909 fortrængte orglet panelvæggen, der opsattes ved skibets nordvæg, hvor den ses fig. 39. Kun sidealterfiguren (fig. 24) blev bibeholdt ved restaureringen 1956-57, mens det øvrige panel nu er henlagt på kirkeloftet i miserabel tilstand.

† *Degnestol*, slutningen af 1500'rne, ifølge Jacob Helms med udskæringer som prædikestolen og stolestaderne. Den stod i korets sydøsthjørne som pendant til præstestolen i nord. Som denne blev degnestolen 1868 indskrænket,²³ og 1898 henstillet i tårnet. 1916 var den fjernet.⁸

† *Brudeskammel*. 1862 nævnes en brudeskammel, hvortil havde været et figureret tæppe.⁸

† *Kiste*. 1730 omtales en stor jernbeslået kiste, der i mands minde havde stået i kirken, men som nu var væk.²⁵

Skab, 1975, til salmebøger, udført af stolestadepanel (se stolestader). 1916 nævnes et nyanskaffet *†skab* til messeklæder.⁸

Pengeblok, o. 1800, firsidet, 95 cm høj, med to vertikale jernbeslag på forsiden og jernlåg med tre overfaldslukker. Gråmalet, i skibet ved indgangen fra tårnet. 1862 nævnes endnu en fast *†kirkeblok* af træ beslået med jern, foruden en *†fattigbøsse* af jernblik. En løs offerboks blev anskaffet 1893.⁸

Kirkens *dørfloje* er nyere, dén mellem våbenhus og skib udført 1956 af renæssancepanel fra stolestaderne (jfr. ovf.). † *Dørfloj*, samme sted, af svært egetræ, helt beslået med jern, og for-

mentlig middelalderlig. 1862 havde den endnu sin gamle plads (hvor den slog ind i kirken);⁸ 1897 lå den i tårnrummet og 1916 uden for kirken, ved sydturen.

Orgel, 1958, med otte stemmer, bygget af W. Hemmersam, København.⁸ Renoveret og udvidet med én stemme 1978 af P. Bruhn & Søn, Årslev. Disposition: Manual: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Blokfløjte 2', Nasat 1½', Sivfløjte 1'. Pedal: Subbas 16' (tilbygget 1978, orglet havde tidligere anhangspedal). Vindlader, traktur, registratur, klaviaturer og bælg er fra 1978. Opstillet i skibets vestende på samtidigt pulpitur med opgang i nord. Spillebord på orgelhusets bagside. †*Orgel*, bygget 1909 af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen som firmaets opus 3. Ét manual med fem stemmer og oktavkop-pel.⁵² Opstillet i tårnbuen.

Salmenummertavler, moderne, tre ens, 90×60 cm, hvidmalede med forgyldte cifre af letmetal, opsat på skibets og korets væg. †*Salmenummertavler*. 1862 havde kirken seks sorte tavler til kridt. 1916 var der anskaffet nye med metalcifre, der ses på ældre fotografier (i NM2).⁸ Nogle havde enkel sort ramme, én var i klassicistisk stil svarende til en tavle i Lydum kirke (s. 1232 med fig. 9).

Præsterækketavle, 1984, 98×148 cm, i blank fyr med sort skriveskrift. På skibets sydvæg.

Et *†maleri*, skænket til kirken, omtales 1885.²³

Lysekroner, fire ens i skibet, fra restaureringen 1956-57 ligesom korets lampetter. Tre *†lysekroner* af messing, i renæssancestil, til petroleum, var 1916 nylig blevet skænket til kirken.⁸

Kirkeskib, fregatten »Argo«, skænket af apoteker Edvard Bjørn, Odense, og bygget af forhenværende sømand, gårdejer Peder Christensen, Bækhus (Henningsen: Kirkeskibe Ribe, s. 364). Ophængt 1934 i skibet mellem de to vestligste lysekroner, nu i en kasse på våbenhusloftet.

Klokker. 1) 1710, støbt af Christian Meyer i Hamborg, tv.m. 79 cm. Den rigt forandrede barokklokke bærer på legemet kirkejejerens, hans hustrus og forældres navne med store reliefver-

Fig. 37. Klokke, 1710, støbt af Christian Meyer i Hamborg, udsnit af klokkehalsen (s. 1207). NE fot. 1980. — *Glocke 1710, von Christian Meyer in Hamburg gegossen, Ausschnitt aus dem Glockenhals.*

saler: »Herrn Peder Nielsen / Madame Christina Sophiæ / Borneman. Anno 1710«, på modstående side: »Sahl(ig) Herren Niels Nielsen / Madame Anna Staffendatter«. Over og under indskrifterne englehoved. På den profilerede slagring en omløbende guirlande afbrudt af reliefversalerne: »Me fezit Christian Meyer Hamburgi« (Christian Meyer i Hamborg gjorde mig). Om halsen løber – kantet af store akantuspalmeter – en borte af løvværk med små putti, der spiller på harper og klokker, blæser sæbebobler etc. (fig. 37). De profilerede hanke har på ryggen en skælbort med englehoved. Ophængt i slyngebom fra 1948. Klokken kaldes 1862 »ikke stor, men vellydende«.⁸

2) 1980, støbt af Pierre Paccard, Annecy, Frankrig. Den måler 71 cm i tv.m., prydes af vinløvs-borter og versalindskrifter. Om halsen: »Støbt aar 1980 af Pierre Paccard i Frankrig«. På legemet: »Lovsynger Herren«, og på slagringen: »Skænket til Nørre Nebel kirke af Nørre Nebel Haandværkerforening«. Samtidig slyngebom.

†Klokke. 1700 omtaler synet klokken som revnet og ubrugelig.¹⁴

Klokkestole. Klokke nr. 1 hænger i tårnets øverste stokværk i en spinkel fyrretræsklokkestol fra 1791, ret stærkt fornyet 1884.⁸ Klokke nr. 2 hænger i en samtidig klokkestol af eg i tårnets tagrum.

GRAVMINDER

(†)Epitafium (fig. 38-39), o. 1600-25, uvist over hvem. Bevaret er, foruden en Kristusfigur, nu anbragt i skødet på en katolsk sidealterfigur (jfr. s. 1198), de forskårne vinger, storsøjlerne, hængestykket samt et par mindre løsdele, siden 1956 på kirkeloftet. Herfra er i mellemtiden blev stjålet en række andre dele, der ses på fotografier fra 1955 (fig. 39), da epitafiestykkerne i sammenflicket stand tjente som overdel i en panelvæg (jfr. s. 1206).⁵³

Epitafiet har haft en traditionel arkitektonisk renaissanceopbygning omkring et maleri i storfeltet. Af storstykket er i hovedsagen bevaret de glatte, korintiske søjler på fyldingspostamenter med beslagværk, 78 cm høje; en bøjle med diademhoved over diamantbosse kan – ligesom to tilsvarende, nu fjernede – have prydet storfrisen. Epitafievingerne udgøres af halvkar-toucher med ganske velskårne relieffer af Adam og Eva i højoval indramning med æggestav (fig. 38). Hængestykket er formet som en stor kartouche med tovstavindrammet felt. Af fotografiet fra 1955 fremgår, at hængestykket da var opsat på hovedet som en art »topstykke«, og at feltet flankeredes af to store løvehoveder med ring i flaben (begge stjålne).⁵⁴ Fra epitafiets oprindelige topstykke må stamme den nævnte Kristusfigur. Han er vist som den opstandne, dødens besejrer, og har utvivlsonst kronet epitafiet. Også to mindre frifigurer i lange gevanter (den ene stjålet) må have haft plads på topstykket eller storgesimsen.

Bemalingen i egetræsfarve med konturer og detaljer fremhævet i mørkebrunt og rødt, er fra 1876, da epitafiedelene genanvendtes i den nævnte panelvæg. Herunder er o. 1920 iagttaget en blågrå farve, der dækkede endnu ældre

Fig. 38. Adam og Eva, udsnit af vinger fra (†)epitafium o. 1600-25 (s. 1208). NE fot. 1986. — *Adam und Eva, Ausschnitt aus Flügeln eines Epitaphs, um 1600-25.*

lag, hvoraf konstateredes grønt, ultramarinblåt og inderst forgyldning og sølv.

Gravsten. 1) (Fig. 40) o. 1662. [Hans Giødesøn af Bolkier, fordum kgl. Majestæts delefoged udi Kiergaard birk og kirkeværge til Nebel kirke, †1662 i sin alders 49. år, samt hans kære hustru, gudfrygtige, ærlige og dydsirede kvinde Apelone Pedersdatter, som sødelig hensov i Herren □ i sin alders □ år].¹⁶

Sort kalksten, 200×140 cm, ret udslidt med til dels ikke læsbare indskrifter i reliefversaler. Det ottekantede skriftfelt, kantet af skriftbånd med gudelige indskrifter, krones af den opstandne Kristus med sejrspanen. Han står på en skrybræmme under en krone, der holdes frem af to englebørn. Scenen flankeres af to andre engle med palmegrene. Under indskriftfeltet er udtrådt våbenskjold, hvori anes initialerne »HG« og »P« med fordybede versaler. På hver side over skjoldet en tulipan og et forkrænkelighedssymbol, nemlig et timeglas (til venstre) og et grinende dødningshoved. Det omløbende skriftbånd brydes i hjørnerne af cirkelmedal-

joner, hvori ses evangelisterne i halvfigur med deres symbolvæsener. Nederst på hver medaljon er deres navne anført med fordybede versaler. En næsten identisk gravsten findes i Henne (nr. 1, s. 1266). Stenen lå så sent som 1874⁵⁵ i koret. 1897⁵⁶ var den i våbenhuset, hvorfra den o. 1956 er flyttet til tårnrummets sydvæg, indmuret, liggende på siden.

2) (Fig. 41) o. 1666. Christen [Mad]søn af Seding, [fordum ri]defoged på [Frøstrup, †1666 i sin alders 76. år, samt hans kære hustru] Inger [Christensdatter, †1652 i hendes alders 60. år, hvis sjæl Gud haver].⁵⁷

Sort kalksten, 231×141 cm. Højrektangulært indskriftfelt med stærkt nedslidte reliefversaler, flankeret af Kristus med glorie og kors (til venstre) og Johannes Døberen med lam og et kors omvundet med skriftbånd, hvorpå læses »Agnus Deipe« med fordybede versaler. De to figurer peger mod skriftfeltet og står på volutindrammede baser med deres navne. Kun under Kristus anes endnu »Salvator Mundi«. Øverst den opstandne Kristus med sejrsfane, omgivet af skrybræmme og guirlander fremholdt af to små, flankerende engle, som står på volutter, hvori ses timeglas (til venstre) og dødningehoved med knogle i gabet. På hver side af Opstandelsesscenen er angivet afdødes bomærkeskjolde, »CM« (til venstre) og »ICD« over en fugl. Under indskriftfeltet en fremstillet af Gravlæggelsen i hele stenens bredde.

Gravstenen minder i opbygning og udførelse meget om en sten i Ovtrup fra o. 1660-80 (s. 1154, nr. 1) og én i Ribe Domkirke over magister Anders Pedersen Romdorph, †1673 (s. 624, nr. 75). O. 1850 i kirkegulvet lige inden for kirkedøren, efter tidligere at have ligget på kirkegården nær ved den østlige side af våbenhuset.¹⁶ O. 1956 indmuret i tårnrummets nordvæg over for nr. 1.

†Gravsten. 1) O. 1630. Jens Christensen Tofum af Sædding, †1630 i hans alders 54 år.¹⁶ Lå o. 1850 øst for kirken.

2) O. 1643. Jens Chrestensøn af Nebel, fordum kirkeværge, †1643 i sit 86. år, samt hustru (?).⁵⁸ O. 1850 i kirkegulvet foran alteret. Sås endnu 1874⁵⁵ i skibet lige for kordøren.

Fig. 39. Panelvæg (s. 1206) sammenfløkket 1876 af (forneden) panelværk fra (†)præstestol (s. 1206), o. 1600, og dele af et (†)epitafium (s. 1208), o. 1600-25, hvorpå er fæstnet en middelalderlig sidealterfigur (s. 1198), o. 1500. Væggen er fotograferet af Ejner V. Jensen 1955, da den var opsat på skibets nordvæg. Nu på kirkeloftet. — *Getäfelte Wand, zusammengesetzt 1876 aus (unten) getäfel von einem Chorstuhl, um 1600, und Teilen eines Epitaphs, um 1600-25, woran eine mittelalterliche Seitenalterfigur, um 1500, befestigt ist. Die Wand wurde 1955, als sie an der Nordwand des Schiffs angebracht war, fotografiert. Jetzt auf dem Dachboden der Kirche.*

†Gravrammer. 1) O. 1642. Christen Ifversøn af Kolle, †1642, samt hustru Anne Christensdatter, †1646.⁵⁵ Lå 1874 i skibet, men var forsvundet 1897.⁵⁶

2) O. 1674. Jacob Pedersen Høst, fordum sognepræst til Nebel kirke, †1674 i hans alders 53. år.¹⁶ Lå o. 1850 lige neden for knæfaldet foran alteret og nævnes stadig 1866.⁵⁹

3) O. 1689. Christen L. (Lauridsen) Bang, fordum sognepræst til Nebel og Lydum i 7 år, født i København, †1689.¹⁶ O. 1850 og 1874⁵⁵ i skibet.

Fig. 40. Gravsten (nr. 1, s. 1208), o. 1662, over defoged og kirkevæрге Hans Gjødesen af Bolkjær, †1662, og hustru Abelone Pedersdatter. NE fot. 1980. — *Grabstein, um 1662, des Friedensrichter und Kirchenpflegers Hans Gjødesen aus Bolkjær, †1662, und seiner Gattin Abelone Pedersdatter.*

†*Begravelser.* 1) O. 1682. Hans Pedersen Friis, sognepræst, †1682. Omtalt 1866.⁵⁹ 2) O. 1782. Niels Christensen Holst, sognepræst, †1782 og begravet foran altret nær †gravsten nr. 2. Nævnt o. 1850.¹⁶ – 1863 omtales enkelte begravelser, markeret i trægulvet ved mursten. De sidste er formodentlig forsvundet 1875,⁸ da der lagdes flisegulv.⁶⁰

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1800. Kirsten Christensdatter Tarp af Sædding Nygaard og sognefoged Chr. Thomsen. Blåsort belgisk kalksten, 198×85 cm., helt nedslidt uden spor af indskrift eller udsmykning. Stenen lå tidligere på kirkegården øst for våbenhuset, hvorfra den blev flyttet ind i »kalkhuset« ved skolen af håndværkere, der ville benytte den til at slå skælkalk på. O. 1928 lå stenen på sin nuværen-

de plads som trappesten ved indgangen til våbenhuset.⁶¹

2) O. 1817. Mouritz Høyer, *1744 i Brøndum præstegård, sognepræst 1782 for N. Nebel og Lydum menigheder, hvis elskelige lærer og oprigtige ven han var i 35 år. 1783 gift med jomfru Mette Helene Bering, med hvem han havde 10 børn, †1817.¹⁶ Grå kalkstensplade, 148×89 cm, med bortslidt indskrift i relieffugget skriveskrift. Ligger på sin oprindelige plads på et gravsted øst for koret, sammen med nr. 3-8.

3-8) 1780-1830. Seks små ulæselige, grå kalkstensplader, ca. 65×43 cm, liggende på række nord for nr. 2 i samme gravsted. Af disse er én sandsynligvis identisk med †kirkegårdsmonument nr. 3.

9) O. 1833. Christen Lauritzen, *1760, skolelærer i Lydum sogn i 15 år og degn for Nebel og Lydum i 35 år, †1833.¹⁶ Rødlig sandsten, 72×46 cm, med fordybet skriveskrift optrukket med sort. O. 1850 i kirkegårdens nordvestre hjørne, nu opstillet i anlæg med ældre kirkegårdsmonumenter øst for kirken (jfr. nedenfor).

Støbejernsmonumenter. 1) 1843. Ane Christine Bloch, født Haagen, *1768 i Vesterborg, gift 1801 med sognepræst F. Bloch (jfr. nr. 2), †1843 i Nebel præstegård. Støbejernskors, 113 cm højt og 71 cm bredt, med fligede krabbeblads-ender og småblade udgående fra armenes skæring. Korset står på en 42 cm høj plint af støbejern med indskrift i fraktur og versaler, på bagsiden gravvers i versaler. På kortsiderne en faststøbt engel siddende på en kiste, med hænder og hoved støttet på en nedadvendt fakkelt og vendt mod tre kransomvundne, kegleformede søjler (meta) til højre.⁶²

2) (Fig. 42) o. 1844. Frederik Bloch, *1769 i Viby, sognepræst for Kvong og Lyne 1800, for N. Nebel og Lydum 1818, †1844. Indskrift med versaler, ellers helt som nr. 1. Begge monumenter står på deres oprindelige plads øst for koret. Det ene kors, vel fru Blochs, ses på en tegning fra 1844 (fig. 2), der viser det stakit-indhegnede gravsted.

1980-81 er der øst for kirken indrettet et an-

læg, hvor ældre kirkegårdsmonumenter er opstillet (jfr. nr. 9) efter tidligere at have henligget i kirkegårdens sydvestre hjørne. Blandt disse bemærkes otte *støbejernskors* samt en plade af støbejern. Korsene repræsenterer to hovedtyper på egnen, én med kløverbladformede afslutninger på korsarmene, højde 93 cm, bredde 49 cm (nr. 2-4, 6-7, jfr. Henne, type 1a, s. 1268) og én større med palmetformede korsender, højde 120 cm, bredde 67 cm (nr. 1, 5, 8).

1) O. 1858. Ungkarl Thomas Christensen, *1833 i Nebel by, †1858 i Sædding. Type med palmetformet afslutning på korsarmene. Højde 95 cm (afknækket fod), bredde 67 cm. Kursiv.

2) O. 1858. Peder Thomsen, *1849 på Sædding Nygaard, †1858 sammesteds. Type med kløverbladformede afslutninger på korsarmene og stjerne i hver. Højde 93 cm, bredde 49 cm. Skriftekrift og på bagsiden gravvers.

3) O. 1858. Chresten Hansen Myrthue, *1798 på Frøstrup, †1858 i Nebel by. Som nr. 2.

4) O. 1859. Kirsten Marie Nielsen, *1839 i Ølgod, †1859 i Kolle. Som nr. 2, men uden gravvers.

5) O. 186(2?). Christen H. Høi, *1789 i Præsteby, †186(2?) i Nebel. Som nr. 1, samt på bagsiden gravvers. Højde 120 cm. Navn med fraktur, ellers skriftekrift.

6) O. 18(65?). Dorthea Marie Jørgensen, *1801 i Sædding, †18(65?) sammesteds. Som nr. 2.

7) O. 1865. Christen Jensen Just, *1819 i Janderup, †1865 i Sædding. Som nr. 2, men kun stjerne i øvre korsarm.

8) O. 1880. Ane Maria Høi, født Nielsen, *179(8?) i Nebel, †1880 sammesteds. Som nr. 1, samt på bagsiden gravvers. Højde 92 cm (afknækket fod). Versaler.

9) 1840-80. Støbejernsplade, 53×56 cm, med gravvers i kursiv. Må oprindeligt have udgjort en del af en støbejernsplint med kors.

†Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1796. Lauritz Christensen, degn for Nebel og Lydum sogne, *1732 i Sædding, †1796 i Nebel degnebolig. O. 1850 beskrevet som en lille ligsten liggende sydøst for våbenhuset ved siden af nr. 2.¹⁶

Fig. 41. Gravsten (nr. 2, s. 1209), o. 1666, over ridefoged Christen Madsen af Sædding, †1666, og hustru Inger Christensdatter, †1652. NE fot. 1980. — Grabstein, um 1666, des Gutsvogts Christen Madsen aus Sædding, †1666, und Gattin Inger Christensdatter, † 1652.

2) O. 1803. Anne Christensen, enke efter degnen L. Christensen, *1714 i Nørre Nebel, †1803 i Præsteby. Som nr. 1.

3) O. 1816. Jomfru Mariane Graae, *1730 i Viborg, †1816 i Nebel præstegård. En gravsten, der o. 1850 lå på den østlige side af kirkegården, ved siden af pastor Høyers sten (kirkegårdsmonument nr. 2). 1928 sammesteds, men svært læselig.¹⁶ Sandsynligvis identisk med en af de 6 små, nu ulæselige kalkstensplader i Høyers gravsted (kirkegårdsmonument nr. 3-8).

O. 1850 var på kirkegården to murstensbelagte *†gravsteder* med træramme om, over to sønner af Jens Henriksen Høy af Sædding og over Peder Storgaard. Endvidere sås fem *†sort-*

malede brædder over bl.a. smed Niels Jensen Stald af Nebel med sin kone, snedker Lars Iversen af Præsteby samt Laurits Petersens hustru Lene Nielsdatter af Præsteby.¹⁶

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862ff. Liber daticus 1923-68. – LA Vib. Vester Horne herreds tingbog 1668.

NM2. *Håndskrifter*. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, s. 258-61. – *Indberetninger* ved anonym 1798 (med tegning af kirken og stolestader og afskrift af gravsten), Jacob Helms 1874 (bygning, inventar og gravminder), Chr. Axel Jensen 1897 (bygning, inventar og gravminder) og 1920 (altertavels gotiske dele), M. Mackeprang o. 1910 (panelværk), Niels Termansen 1911 (inventar), Kristian Due 1917 (stolestader), Poul Jensen 1924 (altertavle og prædikestol), Knud J. Krogh 1957 (arkæologisk undersøgelse 1956, 55 s.), Egmont Lind 1956 (kalkmalerier), Einar V. Jensen 1956 (inventar), Mogens Larsen 1977 (kalkmalerier og altertavle), Elna Møller 1980 (bygning), Ebbe Nyborg 1980 og 1985 (inventar) og Sven Rask 1980 (gravminder).

Tegninger og opmålinger. NM2. Opmåling af tilmuret norddør samt skitse af stolegavl ved Chr. Axel Jensen 1897. Tegninger af døbefont, altertavle og stolegavle ved E. Rondahl 1898. Akvareller og kalke af altertavle og prædikestol ved Poul Jensen 1924. Plan, snit og opstalt af kirken ved Aage Bugge 1931 og 1944. Ni tegninger og opmålinger af udgravning og fund ved Knud J. Krogh m.fl. 1956. Plan over møntfund ved John Petersen 1956. Plan og tværnsnit af bygning ved Søren Gottfred Petersen 1977.

Litteratur. Hans Torbøl: Nørre Nebel Kirke, i Årb Ribe VII, 1928-31, s. 357-83. – Knud J. Krogh: Arkæologiske undersøgelser i Nørre Nebel kirke, i Årb Ribe XIV, 1956-59, s. 292-332. – H. K. Kristensen: Nørre Nebel og Lydum sogne, Nørre Nebel 1958.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier og inventar ved Ebbe Nyborg, orgler ved Ole Olesen, gravminder ved Lars Gramby. Redaktionen afsluttet juni 1986.

¹ DiplDan. 2. rk. X, 113; Repert 2. rk. nr. 7614.

² Kronens Skøder III, 262.

³ LA Vib. (B 82D.23), og LA Vib. Ribe bispearkiv. Ureg. korrespondance vedr. Vester Horne hrd. 1741-64 (C 4.80).

Fig. 42. Støbejernsmonument (nr. 2, s. 1210), o. 1844, over sognepræst Frederik Bloch, †1844. NE fot. 1980. — *Gusseisernes Denkmal, um 1844, an Pfarver Frederik Bloch, †1844.*

⁴ LA Vib. Landstingets skøde- og panteprotokol 1756.

⁵ LA Vib. (G 456.1).

⁶ RA DaKanc. H 17. 1. Dept. Brevbog 1806 nr. 809.

⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Beneficeret gods og kirkeejere 1798-1809 (C 4.697).

⁸ Synsprotokol 1862ff. Ved embedet. Afleverings-syn afholdtes 28. juni 1916.

⁹ RA DaKanc. C 16. Jy. Tegnelser, 17. april 1683. Annekeringen skulle træde i kraft ved Henne og Nebel sognepræsters død.

¹⁰ DaSagn. III, 93-94.

¹¹ Jfr. Knud J. Krogh: Arkæologiske undersøgelser i Nørre Nebel kirke, i ÅrbRibe XIV, 1956-59, s. 292-332.

¹² Den kgl. Mønt- og Medaillesamling FP 2481 og 2495; Nordisk Numismatisk Årsskrift, Stockholm 1957-58, s. 214; Olaf Olsen: Kirkegulvet som arkæologisk arbejdsmark, i NMArb. 1958, s. 17-30, især s. 25 ff.

¹³ Præsteindberetninger til Ole Worm, I, 1970, s. 222.

¹⁴ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

¹⁵ LA Vib. Vester Horne hrd.s tingbog 20. juni 1668. Syn 17. Juni 1668.

¹⁶ Pastor Jacob Stampes optegnelser (o. 1850), gen-givet af Hans Torbøl: Nørre Nebel Kirke, i ÅrbRibe VII, 1928-31, s. 357-83.

¹⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Ureg. korrespondance vedr. Vester Horne hrd. 1741-64 (C 4.80).

¹⁸ Terrænet når den største højde under triumfmuren, hvorfra det skrånere både mod øst og vest.

¹⁹ Knud J. Krogh (jfr. note 11 s. 327 ff.) har beregnet korets og skibets udvendige længde til henholdsvis 6,78 og 13,55 m, som han opfatter som hhv. 23 og 46 romerske fod (à 29,5 cm). En sandsynlig løsning ville være at opfatte kor og skib som hhv. 24 og 48 fod lang, målt med en jysk fod på 28,3 cm.

²⁰ Østvæggen var 1956 ikke tilgængelig for en undersøgelse.

²¹ Nørre Nebel kirkes kor må ikke opfattes som et »langhuskor«. Den stærke adskillelse mellem kor og skib er bevaret ligesom springet i ydermuren mellem de to bygningsafsnit.

²² Jfr. DK. Sjyll. s. 2712 med henvisning til sønderjyske paralleller. Koret i Agerskov (Haderslev amt, s. 867) har oprindelig også haft egen indgang. De samtidige korudvidelser i Henne (s. 1242) og Ål er begge foretaget ved en forlængelse af det gamle kor og under bevarelse af bjælkeloftet.

²³ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti. Synsprotokol 1828-91 (C 44.3-5).

²⁴ RA. Rtk. Kammerkancelliet, koncepter og indlæg til skøder (1680-1719), 15. nov. 1698 (2212.190).

²⁵ Hans Torbøl: Nørre Nebel Kirke, i ÅrbRibe, VII, 1928-31, s. 359 ff.

²⁶ Tegninger i NM2.

²⁷ Jfr. note 11, s. 302-315. En fuldstændig fortegnelse over de mange løsfund findes i NM2, hvor en stor del af fundene opbevares (inv. nr. D414-784/1956).

²⁸ Et stykke af planken opbevares i NM2 (inv. nr. D 412/1956).

²⁹ Jfr. DK. Maribo s. 811 med fig. 14 og DK. Kbh. Amt. s. 416 samt A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100-1600. Scania Halland Blekinge, Vol. 1, Copenhagen 1976, s. 141. I Jylland kendes motivet ellers kun fra et fmaleri i Gjerrild kirke (Randers amt). Se også M. W. Bloomfield: The Seven Deadly Sins. East Lansing, Michigan, 1952.

³⁰ Responsum fra Knud Prange 6. maj 1986 til redaktionen (i NM2).

^{30a} Anne Riising, der ligesom Anna Nilsén (Uppsala) venligst har bistået redaktionen med tekststydningen, nævner som en mulighed, at den bevarede sætning har været fortsat: »[sed] liber[atur ab angelo]« (men befries af englen).

³¹ Jfr. Anna Nilsén: Program och funktion i senmedeltida kalkmåleri. Kyrkomålingar i Mälardalskapan och Finland 1400-1534, Stockholm 1986 s. 409 f. og Ebbe Nyborg: Fanden på Væggen, Århus 1978, s. 90-91.

³² Opmåling af stenene ved Knud J. Krogh i NM2.

³³ Se Martin Blindheim: St. Olav – ein skandinavischer Oberheiliger. Einige Beispiele der Literatur und der Bildkunst og andre artikler i symposieberetningen: St. Olaf, seine Zeit und sein Kult, Acta Visbyensia VI, Visby 1981.

³⁴ På apostlene 2-6 og S. Olav læstes 1922 bogstaverne b-g i rækkefølge fra nord. Midtgruppen og bispehelgenen savner nummerering (og har næppe haft det), mens de sidste seks apostle i syd fortsætter alfabetet med bogstaverne h-n.

³⁵ Michael Kopischke: Spätgotische Schnitzaltäre an der Westküste Schleswig-Holsteins, Kiel 1982, især s. 16 f. og 22 f. I DK. Sjyll. s. 2815 f. har Erik Moltke sammenstillet de nordslesvigske arbejder, hovedsagelig under betegnelsen »Allergruppen«. Hertil knytter sig i Ribe amt bl. a. madonnafiguren fra Jerne kirke (s. 987), de sengotiske alterfigurer i Billum (s. 1087 f.) og figurerne i Lønne Kirke, alle karakteristiske ved de samme brede, flade ansigter som i Nørre Nebel. Jerne-Madonnaen er ved en dendrokronologisk undersøgelse 1986 blevet dateret 1470 (±8, +18). Usikkerheden kan udtrykkes ved, at fældningstidspunktet for træet i 96% af alle tilfælde skulle ligge mellem 1462 og 1488, i 50% af alle tilfælde mellem 1462 og 1470. Indb. 1986 ved Niels Bonde, Dendrokronologisk Laboratorium, Nationalmuseet.

³⁶ Poul Jensens indb. 1924 er vedlagt 12 tegninger og akvareller med angivelse af de konstaterede originale farver, som er lagt til grund for nystafferingen. Endvidere findes kalker af alle tavlens indskrifter.

³⁷ Nogle spir, der havde været henlagt bag tavlen, blev genopsat. Andre gamle stykker snitværk blev efter istandsættelsen forvaret i (det hule) alterbord, hvorfra de 1956 var forsvundne.

³⁸ Et eksempel på en fuldt bevaret tavle af denne type

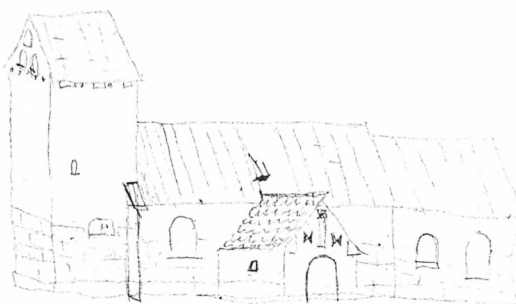

Fig. 43. Blyantstegning af kirken 1798. I Nationalmuseet. — *Bleistiftzeichnung der Kirche 1798.*

findes i S. Olafs kirke i Skåne. Se også KultHistLeks. art. Kristi lekamens kult.

³⁹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766 (C 4.775).

^{39a} Kalkens stempel er i Ole Faber og Bo Bramsen: Varde Sølv. Guldsmedemestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870, Varde 1983, s. 71 f., 129 identificeret som Jørgen Pedersen Bagges og gengivet s. 73 (mærket JPBc-d). Forfatterne tilskriver Jørgen Pedersen Bagge hele kalken.

⁴⁰ I indb. 1897 sætter C. A. Jensen selv spørgsmålstegn ved læsningen af monogrammerne. Jfr. H. K. Kristensen: Nørre Horne Herred, Tarm 1975, s. 362f.

⁴¹ Liber daticus 1923-68. Ved embedet.

⁴² Varde Sølv (jfr. note 39a), s. 91 f., 141 og fig. 198.

⁴³ LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe købstads provsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde (C 36A.13).

⁴⁴ Anskaffet efter at tilvejebringelsen af et dåbsfad havde været påbudt såvel 1831 som 1850 og 1861. Jfr. noterne 8 og 24.

⁴⁵ Poul Jensens indb. 1924 er vedlagt fire akvareller med angivelse af de originale farver. Af kurvens oprindelige bemaling er ingen rester konstateret.

⁴⁶ Konstateret er ordene: »... Røst som en Basune ... Folck Deris Offertrædelse ...« (kalke i NM2). Over årstallet 1922 er med blyant skrevet »L. W. 1959«.

⁴⁷ Trappen nu på våbenhusloftet.

⁴⁸ Jensen: Snedkere s. 36f.

⁴⁹ H. K. Kristensen: Nr. Nebel og Lydum sogne, Nr. Nebel 1958, s. 35.

⁵⁰ Disse stole fortrængtes i 1880'erne af en varmeovn. Hans Torbøl: Nørre Nebel Kirke, i ÅrbRibe 1928-31, s. 374. 1897 iagttog C. A. Jensen på kirke loftet såvel den nu forsvundne gavl som den nævnte stolelåde fra præstekonens stol.

⁵¹ Hans Torbøl (jfr. note 50), s. 374.

⁵² Horsens Orgelbyggeri: Katalog 1923.

⁵³ H. K. Kristensen henfører i sognehistorien (note

48, s. 36) de indskårne initialer »NB 1606« til epitafiedelene, og foreslår på dette grundlag, at epitafiet skulle være opsat af præsten Niels Barfod over faderen Laurids Barfod. Argumentet er uholdbart, da initialerne er indskåret i panelvæggen underdel, en rest af præstestolen (se s. 1206).

⁵⁴ Løvehovedernes plads på hængestykket har formentlig været den gamle, men de må oprindeligt have siddet omvendt.

⁵⁵ Indb. ved Jacob Helms 1874. NM2.

⁵⁶ Indb. ved Chr. A. Jensen 1897. NM2.

⁵⁷ Stenens indskrift kendes fra pastor Stampes optegnelser (jfr. note 16). I sin gengivelse har H. K. Kristensen (jfr. note 49, s. 149f.) rettet Christen Madsens dødsalder fra 67 til 76 år og tilføjet, at dødsåret 1666 er forkert, idet Christen Madsen skulle være død allerede 1646. Det sidste passer dog hverken med hustruens alder eller med stenens tydelige slægtskab med gravsten fra 1660'erne og 1670'erne.

⁵⁸ Stampes optegnelser (jfr. note 16), hvorfra også indskriften kendes. Oplysninger om dødsalder og hustru i notat 1798, i NM2.

⁵⁹ Nielsen: Herredsbeskrivelse s. 14.

⁶⁰ Under den arkæologiske undersøgelse 1956 stødte man på en række begravelser i kirkegulvet (jfr. note 11).

⁶¹ Stampes optegnelser (note 16, s. 377) og H. K. Kristensen (note 49, s. 72 og 153f.).

⁶² Motivet kendes fra flere støbejernsmonumenter (bl.a. Tiset kirke, DK. Århus s. 2248) og er identisk med afbildninger fra kataloger o. 1850 over produkter fra Chr. Christensens jernstøberi i Århus, jfr. Ebbe Johannsen: Danske antikviteter af støbejern, 1982, s. 113f. Sml. også Aase Hansen: »Støbejernskors, et bidrag til gravmindernes nyere historie i Danmark«, upubliceret magisterkonferens, Københavns universitet 1971. Om meta-symbolets betydning, se Oscar Reutersvärd: Kappkørningssymbolet som blev gravmonument, i: Ord och bild, 68. årg., 1959/5, s. 337-44.

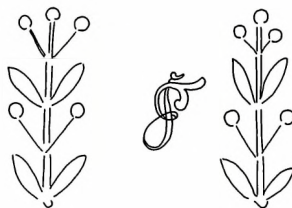

Fig. 44. Malersignatur?, 1791, på altertavlen (s. 1196). Tegnet af MN 1986 efter kalke af Poul Jensen 1924. — Malersignatur? 1791, auf dem Altarbild.

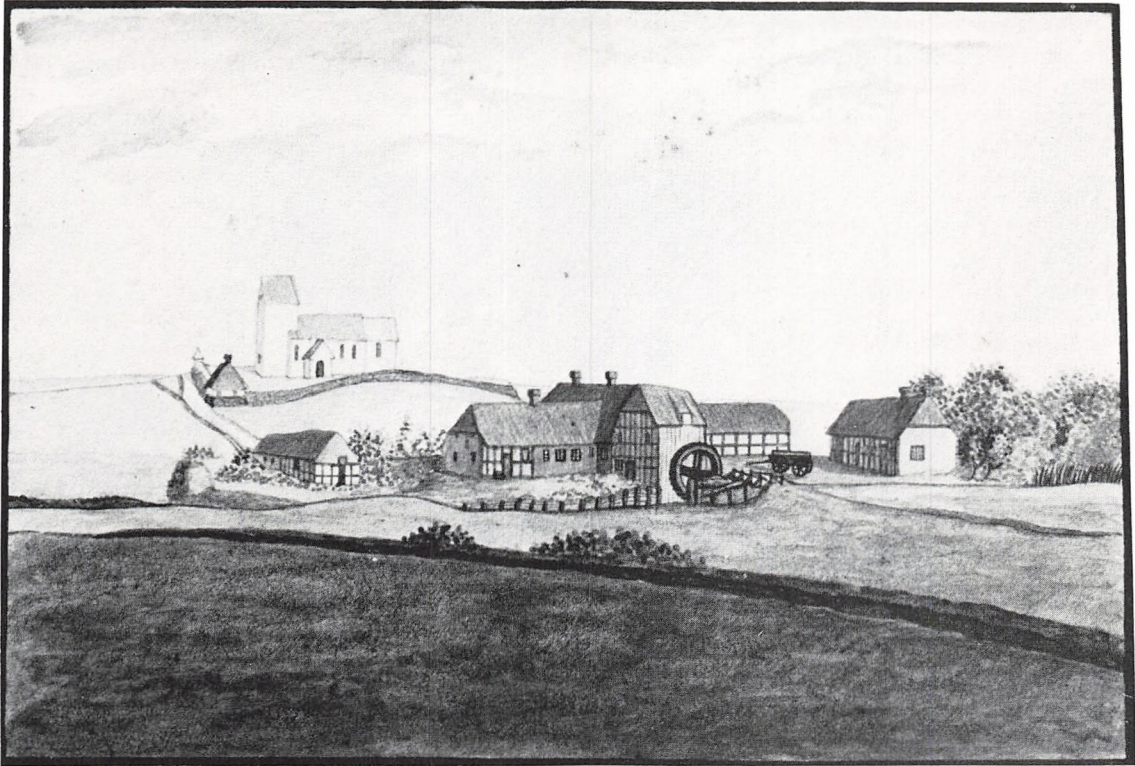

Fig. 1. Lydum kirke og mølle, set fra syd. Tegning af H. C. Bloch 1830 i Varde Museum. — *Die Kirche und die Mühle von Lydum, von Süden gesehen. Zeichnung 1830.*

LYDUM KIRKE

VESTER HORNE HERRED

Sognet nævnes første gang 1347;¹ i kirkelisten i Ribe Oldemoder er kirken sat til en afgift på 4 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). – Kronen overlod 1698² kirken til Elisabeth Kragelund, enke efter dr. Bernhard Omeis i Ribe. Hun solgte den til justitsråd Frederik Hein til Stensgård på Fyn, fra hvem den 1714³ kom til Andreas Frederik Opitz til Lydumgård. Herefter fulgte kirken denne gård indtil godsets udstykning 1799 (jfr. dåbsfad og tgravkapel), da den af Hans Hansen Kruse afhændedes til sognets beboere, repræsenteret ved otte mænd.⁴ Kirken overgik til selveje 1914.⁵ – Sognet fik 1638⁶ Lønne som anneks; siden 1683⁷ har sognet været *anneks* til Nørre Nebel.

Efter en *brand* 11. sept. 1783⁸ bevilgede kongen, at der til hjælp indsamledes 1 rdl. fra hver kirke i Århus stift. Et *sagn* vil vide, at kirkens grundvold er blevet flyttet.⁹

Kirken ligger på et bakkedrag 300 meter nord for åen, der strømmer gennem sognet i vest-nordvestlig retning mod Ringkøbing fjord. Den lå indtil o. 1900 frit i landskabet og dannede sammen med møllegården i syd og herregården i vest en sjælden smuk helhed (fig. 1 og 29).

Kirkegården hegnes af jorddiger, udvendig beklædt med kampesten. En bevoksning af stykede træer på diget danner nu en slags sammenhængende hæk til de tre sider; i nord gror hybenroser. *Hovedindgangen* i vest, ud for tårnet, 1862⁵ kaldet »ligporten«, er en køreport med fodgængerlåde mellem tre murede, hvid-

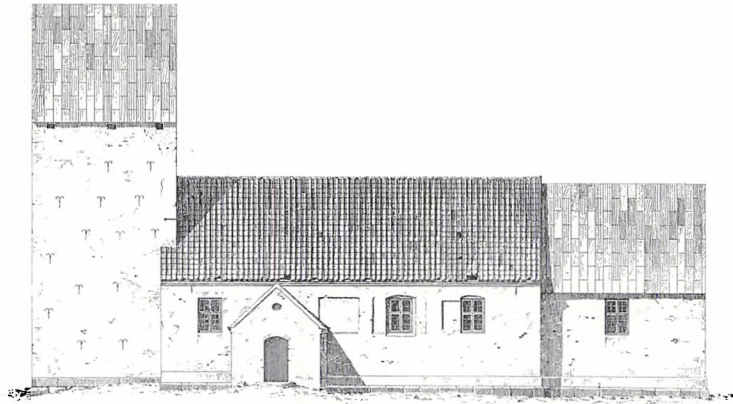

Fig. 2. Kirkens sydside 1:300, målt og tegnet af V. Ahlmann 1886. Efter Danske Tufstenskirker. — *Die Südseite der Kirche. Zeichnung 1886.*

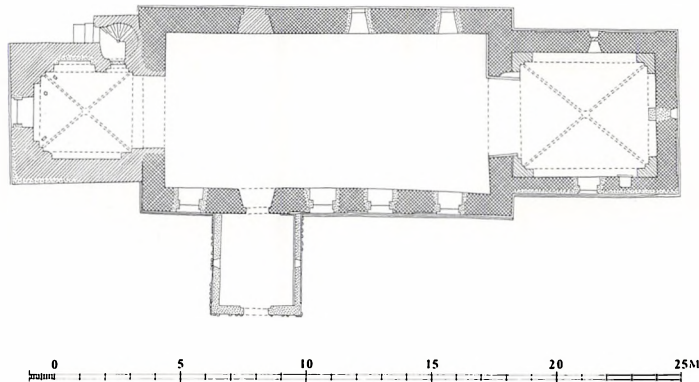

Fig. 3. Grundplan 1:300. Målt af Søren Gottfred Petersen 1977. Tegnet af MN 1986. — *Grundriss 1:300.*

tede piller, dækket med en stejl firesidet pyramide. Pillerne, der ommuredes 1848,¹⁰ er i deres kerne formodentlig fra 1700'rne. År 1700¹¹ var muren over »stetten« brøstfældig; indgangen har da muligvis været en overdækket tportal. En nyere port med fodgængerlåde i norddiget består ligeledes af murede piller, afdækket med granitplader. En lille trælåde i kirkegårdens sydvestre hjørne, nævnt første gang 1862,⁵ ledte tidligere ud til et lille stråtækt *thus* uden for diget (jfr. fig. 1 og 29). 1952 opførtes øst for den nordre indgang et hvidkalket, teglhængt *ligkapel* med toilet og materialrum.

Den kvadratiske kirkegård, 1862⁵ målt til 93×90 alen (59×57 m), var længe uden nogen beplantning. En gang førte gennem grønsværen fra ligporten til våbenhusdøren. En regule-

ring af gravstederne indledtes i årene efter 1872. 1894 anlagdes et fortov omkring kirken.⁵

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib fra o. 1200-50, et senmiddelalderligt tårn i vest og et nyere våbenhus i syd, der har afløst et ældre af bindingsværk. Orienteringen har betydelig afvigelse til syd.

Materialer. Kirken, der sammen med Sønder Bork (Ringkøbing amt) hører til de nordligste tufstenskirker, hviler på en stejl skråkantsokkel af granit, hvoraf en del sten er nyhugget 1886.⁵ Murene er af rhinske *tufsten*, iblandet mindre partier af *tegl*. Korets overvægge er af rå *kamp*, der også er benyttet i korets østre gavlspejds.

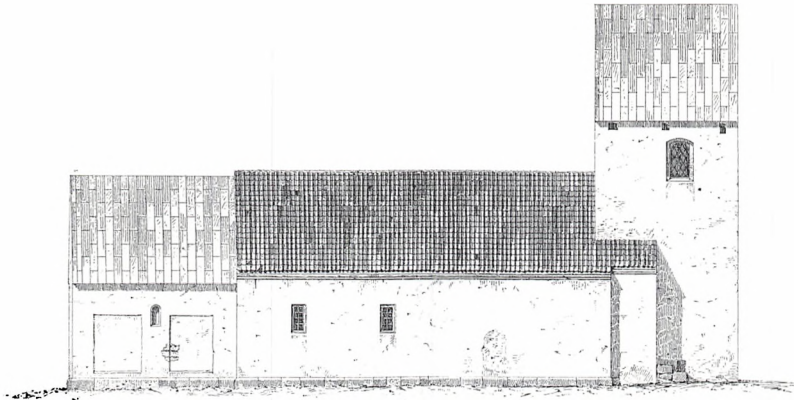

Fig. 4. Kirkens nordside 1:300, målt og tegnet af V. Ahlmann 1886. Efter Danske Tufstenskirker. — *Die Nordseite der Kirche. Zeichnung 1886.*

Skibets østre gavltrekant er fjernet, sandsynligvis i forbindelse med branden 1783; den vestre trekant er ommuret under tårnets opførelse.

Brugen af blandede materialer, tuf og tegl (sml. Sneum kirke, Skast hrd.), iagttages bedst i korets østmur, hvor munkestensskifter danner tre vandrette »bånd«, adskilt af tufstensskifter. I forbindelse med kirkens opmåling 1886¹² afbankede arkitekt V. Ahlmann korets nordfacade for hvidtekalk og fandt her, at hvert andet skifte var af røde munkesten, der tillige var benyttet i korets østvindue. I hvilken udstrækning tegl også har været brugt i skibet, lader sig ikke afgøre; sydsiden er forstyrret af

skalmuringer, mens nordsiden står med et tykt lag puds og hvidtekalk.¹³

Facadeudsmykning. Korets murflader smykkes af lave, vandret afdækkede blændinger mellem brede hjørne- og vinduesliséner. De rektantede felter, over rektantet sål, afsluttes ca. 2,5 m over granitsoklen. Blændingerne er intakte i øst og nord, men udmuret i syd. I skibets sydside, øst for våbenhuset, ses resterne af en lignende udsmykning med tre vandretafsluttede felter med overside ca. 3,4 m over soklen. I nord er intet at se.

Døre og vinduer. Syddøren, der stadig er i brug, har formodentlig i det store hele bevaret

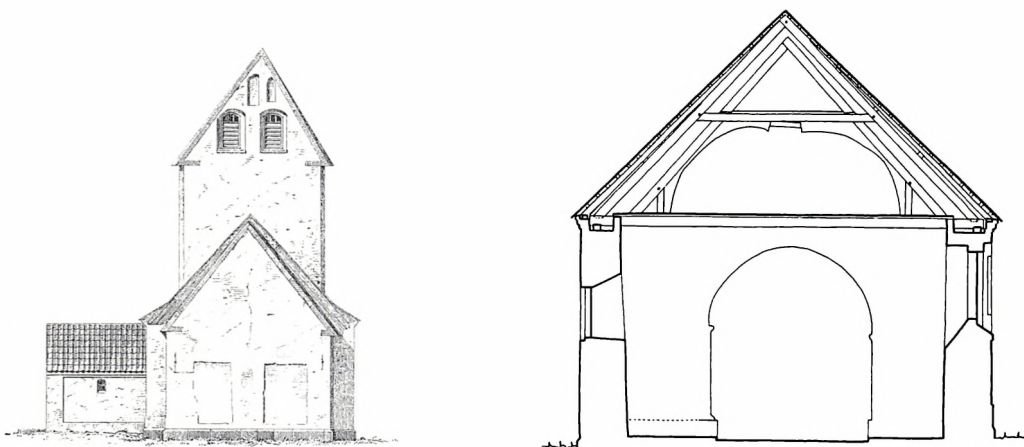

Fig. 5-6. 5. Kirkens østside 1:300, målt og tegnet af V. Ahlmann 1886. Efter Danske Tufstenskirker. 6. Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af SGP 1977 og tegnet af MN 1986. — 5. *Die Ostseite der Kirche. Zeichnung 1886.* 6. *Querschnitt 1:150 durch das Schiff, gegen Osten gesehen.*

Fig. 7. Kirken set fra nordøst. EN fot. 1986. — *Die Kirche von Nordosten gesehen.*

sin oprindelige skikkelse. Den har fladbuet stik over karmanslaget og en høj fladbue (nærmest en spærformet afdækning) over de smigede karme. Den tilmurede norddørs plads anes i ydermuren. Døren har rimeligvis – som antydet af Ahlmann (fig. 4) – haft en rundbuet afslutning.¹⁴

Koret har oprindeligt haft tre vinduer, ét i hver side, anbragt i en lisén midt i facaden. Af disse er det østre og nordre bevaret som blændede, rundbuede åbninger. Det østre (udvendig 120×48 cm) har sålen 174 over granitsoklen, mens det nordre (udvendig kun 84×42 cm, indvendig 140×57 cm)¹⁵ sidder 202 cm over soklen. Ifølge Ahlmanns undersøgelser 1886¹² var det østre(?) indvendig muret af tuf og tegl. – Skibets to små lavtsiddende og rektangulære nordvinduer sidder formodentlig på de romanske åbnings plads.

Indre. Den brede korbue har i nord en granit-sokkel af dels skråkantede, dels retkantede kvadre, som er ført hen langs triumfmurens vestside. I syd er soklen af tuf og svagt skråkantede. Også de små *kragbånd* er skråkantede på undersiden. Selve den runde bue synes at være den oprindelige, men den midterste del er om-muret i forbindelse med korets overhvælving, eller da trekantgavlen fjernedes. Korets oprindelige bjælkeloft har haft brædebeklædning på oversiden, ligesom det stadig er tilfældet med skibets (fornye) bjælkeloft.

Piscina (fig. 8). En niche, 40×40 cm og 40 cm høj, i korets sydmur ud for altret, har indeholdt et piscina med afløb gennem muren. Den vandret afdækkede niche, genåbnet 1985, har buede sider og fornedet en fremspringende kvartrundstav.

Ændringer og tilføjelser. Det kan ikke afgøres,

om koret blev hvælvet, før tårnet rejstes; begge dele er senmiddelalderlige. Hvis det kalkmalede våben for slægten Lange (Munk) er samtidigt med *korhvælvet* (fig. 11), må dette være muret inden 1521, mens slægten endnu ejede Lydumgård. Hvælvingen hviler på falsede hjørnepiller, kvartstensribber og svagt spidsende skjoldbuer, af hvilke den vestre følger korbuens runde form. Pillerne har kragbånd af retkantet skifte, og ribberne samles om en cirkulær slutsten.

Tårnet ved skibets vestside er af den for egen vanlige type, opført af munkesten i munkeskifte over den udflyttede granitsokkel. Østmuren hviler på skibets gavli; sydsiden og vestsiden er skalmuret. Ved tårnets opførelse brød man en rundbuet arkade i skibets vestmur; buen er tilmuret 1928 ved indretning af fyrrum. Tårnrummet har samtidigt krydshvælv med kvartstensribber over skjoldbuelignende spareblændinger, hvoraf den vestre omslutter et spidsbuet, falset vindue og den nordre en mindre, rundbuet blænding, lavet 1913⁵ for at give bedre plads til organisten. Man kommer til mellemstokværket via en spindeltrappe i tårnets nordmur, oprindelig med adgang fra tårnrummet gennem en fladbuet og falset dør, men den blev før 1886¹⁶ blændet og en ny dør brudt udefra gennem trappens vestside. Trappen har rund spindel og loft af fladbuede binderstik og udmunder i en fladbuet overdør. Mellemstokværket, hvorfra der efter 1855¹⁰ er brudt en dør gennem skibets gavli, er nu slået sammen med tårnets øvre del, klokkestokværket; klokken hænger i selve tagrummet. Hver af de frie mure har fladbuede spareblændinger, der løber op gennem de to stokværk, én i nord, to i vest og syd. Den nordre har foruden en fladbuet, falset glug, der har givet lys til mellemstokværket, og foroven et stort fladbuet og falset glamhul. Vestvæggen har i hver blænding et tilmuret glamhul; i syd er muren fornyet. Af de øst-vest-vendte gavle er kun den østre oprindelig, forsynet med to fladbuede og falsede lyd huller under en uregelmæssigt afsluttet blænding. På Ahlmanns tegning 1886 (fig. 5) ses en mindre spidsbuet blænding over nordre lyd hul, og der

må have været en tilsvarende i syd, før gavlen blev beskåret. Vestgavlen, som formodentlig er fornyet kort efter 1700,¹¹ har over et gennemløbende savskifte to mindre fladbuede glamhuller, skilt af tre savskiftstumper samt øverst en lille fladbuet blænding mellem to retkantede. – Murværket var forfaldent 1668¹⁷ og 1700,¹¹ og der er formodentlig foretaget omfattende skalmuringer af syd- og vestfacaden i 1700'erne. Tagbeklædningen af bly var 1700¹¹ i nord erstattet af brædder.

Våbenhuset foran skibets syddør er en lille beskeden, men ganske net bygning, antagelig opført o. 1800. Flankemurene har udvendig et blændingsfelt med afrundet sål. I gavlen er en fladbuet dør og i gavlspidsen en lille oval glug. I hver side er 1871⁵ indsat et lille støbejernsvindue. Rummet dækkes af et gråmalet bjælkeloft, og i gulvet ligger gule fliser. En tagbeklædning med tegl afløste 1979 et skifertag fra 1892, der i sin tid havde erstattet et tegltag. 1825 var våbenhuset tækket med langhalm.¹⁸

†*Våbenhuse*, formentlig af bindingsværk. 1) Nævnt 1668, da det var forfaldent.¹⁷ 2) Opført 1695 »af nyt tømmer og mursten« og med tegltag og bekostet af Karen Kristensdatter Vodde, Lydumgård (jfr. †gravkapel). Kirken havde da »i lang tid« været uden våbenhus.¹¹

Vedligeholdelse og istandsættelser. Tårn, våbenhus og stette omtales, som nævnt, 1668¹⁷ som

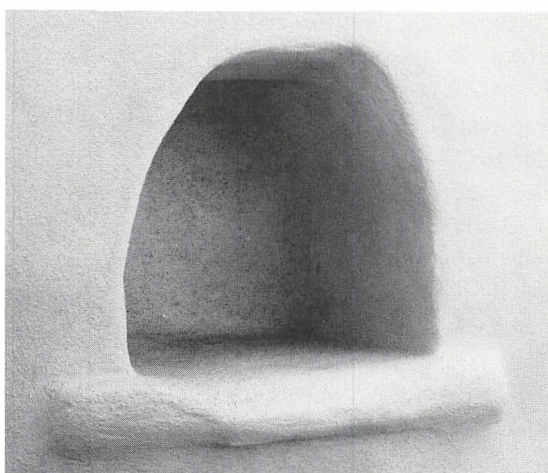

Fig. 8. Piscina i korets sydmur (s. 1218). EN fot. 1986. — *Piscina an der Südwand des Chors.*

Fig. 9. Indre set mod øst. NE fot. 1981. — *Interieur gegen Osten gesehen.*

meget forfaldne. Ifølge kirkesynet 1700¹¹ var korgavlen ved at løsrive sig fra flankemurene, formodentlig som følge af trykket fra hvælvingen. »Begge øster hjørner« var revnet fra øverst til nederst i to fingres bredde, så revnen var kendelig inde i kirken. Det er muligvis under afhjælpningen af dette problem, at man under den østre skjoldbue murede en pille, hvilende på selve alterbordet. – *Blytaget* var 1700 gammelt og tyndt, en mindre del var dækket med brædder. 1768 var der bly på sydsiden, tagsten på nordsiden.¹¹

En *brand* 11. sept. 1783⁸ som følge af lynnedslag forrettede betydelig skade på »mellemkirken«, dvs. skibet,¹⁹ mens koret blev beskyttet af sit hvælv. I en ansøgning til kongen om hjælp til istandsættelsen af »den mestendels afbrændte kirke« blev omkostningerne anslået til

2000 rdl.⁸ Bjælkeloft og tagværk blev fornyet, og bygningen fremtrådte herefter med opskalket tegltag over murede falsgesimser (jfr. fig. 2), hvorved den fik samme barokke præg som f.eks. Nørre Nebel kirke. Skibets østre gavltrekanter blev nedtaget og spidsen beklædt med brædder.

Tagværket over koret, af eg, er middelalderligt med ét lag hanebånd og korte spærstivere. Bjælkeenderne, der er savet af i forbindelse med hvælvslagningen, tjener som spærsko. I nord er fagene nummereret med øksehugne stregnumre, 1-6, fra vest mod øst, i syd (delvis fornyet) med firkantstik. Samlingerne er tappe, hanebåndet dog samlet med svalehale. Skibets tagværk, fornyet i fyr efter branden 1783, har ét lag hanebånd.

Varme. En kakkellovn, anskaffet o. 1896 og

Fig. 10. Kirken set fra syd. NE fot. 1982. — *Die Kirche von Süden gesehen.*

opstillet i skibets nordvestre hjørne med skorsten op gennem tårnet, blev fornyet 1909. 1928 indrettedes kedelrum med kalorifer i en udvidelse af gravkælderen i tårnrummet, 1964 afløst af oliefyret vandopvarmningsanlæg med rørslinger under stolene.⁵

Sydsidens fem rundbuede og falsede *vinduer* er indsat 1902 ved arkitekt, senere kgl. bygningsinspektør J. Magdahl Nielsen, født i Lydum.²⁰ Ahlmanns tegning 1886 (fig. 2) viser fire retkantede åbninger med trækarme.

Kirken står i dag præget af den seneste restaurering 1978-79 (ark. Richard Aas), hvorunder skibets skifertag, oplagt 1892,⁵ afløstes af blytag. Samtidig fjernede man de barokke træk, gesims og opskalk, og genopsatte sugfjæl ligesom på koret. Der er nu blytag over hele kirken bortset fra våbenhuset, hvor skifertag

er afløst af tegl. Indvendig blev kirken istandsat 1933 (ark. Aage Bugge) og 1963-64 (ark. Richard Aas og Rolf Graae). Bygningen er hvidt ude og inde med undtagelse af skibets nordvæg, der siden 1950 optages af et monumentalt kalkmaleri (se ndf.). Skibets bjælkeloft står gråmalet, og der er overalt trægulv, i midtgang og kor dækket af faste tæpper. I forbindelse med trægulvets fornyelse 1963 afdækkedes under stolestaderne et velbevaret t'pikstensgulv.²¹

KALKMALERIER

1) (Fig. 11), o. 1500. Fragmenter af en gotisk *hvælvedekoration* i koret, udført i okkerrøde og blågrå farver, blev fundet under murerarbejde 1982 og istandsat 1985 ved konservator Charles Gallifant. Bevaret er en geometrisk roset i

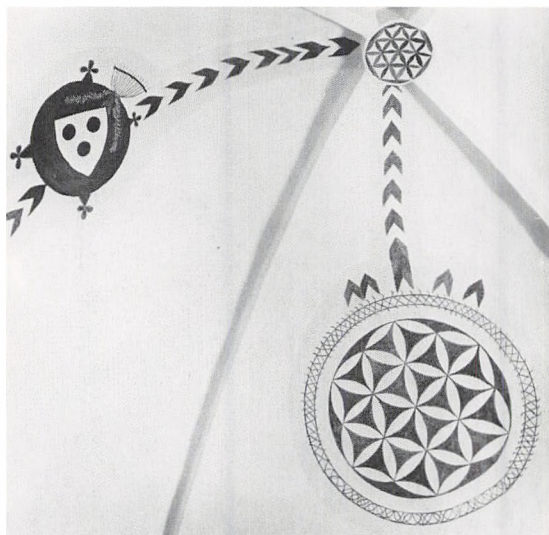

Fig. 11. Kalkmaleri i korbvælv et o. 1500 (s. 1221). EN fot. 1985. — *Freskogemälde im Chorgewölbe, um 1500.*

hvælvets runde »slutsten«, tegnet ved hjælp af passer samt en tilsvarende, men større roset (80 cm i tv.m.) i østkappen, omgivet af en ring med krydsende streger (jfr. lignende geometriske figurer i Janderup og Billum, s. 1040 og 1082).^{21a} I nordkappen er på baggrund af et rundt, rødt

Fig. 12. Emaus. Detalje af monumentalmaleri i skibets nordvæg, udført af Jens Urup Jensen 1950 (s. 1222). Knud J. Krogh fot. 1957. — *Emmaus. Detail eines Monumentalgemäldes an der Nordwand des Schiffs, ausgeführt von Jens Urup Jensen 1950.*

felt, med fire små trebladede blomster, malet et skråtstillet, tresidet *våbenskjold* med tre røde »roser« i hvidt for slægten Lange (Munk), ejere af Lydumgård. Hjelmemærket består af 15 streger (normalt 13 faner) samlet med et knyttet løvværk. Ribberne var smykket af røde sparrer, der tillige delte kapperne lodret; på skjoldbuer og i korets nordvæg sås rester af en rankebort. Disse mønstre blev igen overhvidtet på nær sparerne i øst- og nordkappen.

2) (Fig. 23), 1950. Et *monumentalmaleri* i fresko af Jens Urup Jensen optager hele skibets nordvæg og forestiller (fra vest): Gravlæggelsen, Opstandelsen og Emaus (fig. 12). Maleriet, der to år senere fulgtes af en lignende udsmykning i Kvong kirke ved Paul Høm (jfr. s. 1169), blev bekostet af fhv. sognerådsformand Chr. Maegaard, Kvong, født på Ågård.²²

INVENTAR

Oversigt. Fra tiden før reformationen er bevaret den romanske granitdøbefont og et sengotisk altersæt, hvis disk smykkes af et sjældent, graveret Maria-billede. De gotisk udformede alterstager er fra sidste del af 1500'rne, ligesom grundstammen i træinventaret: Altertavlen, skænket 1581 af Lydumgårds ejer Christen Vind, et velbevaret, formentlig københavnsk, arbejde af tidlig-luthersk type. Udpræget lokale er derimod alterbordsforsiden og en noget ombygget præste- og skriftestol fra 1597. Af renæssanceinventaret i skibet har branden 1783 kun skånet lidt stolepanel og hjørnesøjlerne af en prædikestol, skænket af Christen Vind 1588. De er genanvendt i den nuværende prædikestol, der er udført efter branden, og som frem til 1871 var opsat som en lektorieprædikestol foran korbuen. Fra istandsættelsen efter branden stammer også stolestaderne med en herskabsstol for Lydumgård i enkel rokokostil. Dåbsfadet er skænket 1734 af kirkeejeren Frands Diderich Blohm og hustru Catrine.

Inventarets *farvesætning* er etableret ved istandsættelse 1932 og 1934, da altertavlens oprindelige renæssancestaffering frilagdes, mens det øvrige inventar blev malet i grå toner. Efter restaureringen 1783 stod inventaret med en ensfarvet grå bemaling, der 1871 og 1882 dækkedes med en lys egetræsmaling.

Alterbordet (fig. 13) er et panelværk fra slutningen af 1500'rne, af fyrretræ, 113 cm højt, forside 146 cm bred, kortsiderne 125 cm, opsat

Fig. 13. Altartavle, 1581, skænket af Christen Vind (s. 1224). NE fot. 1982. — Altarbild, 1581, gespendet von Christen Vind.

imod korets østvæg. Forsidens tre fag rummer profilindrammede arkader, hvis buer bæres af kannelerede pilastre med profilbase og -kapitel. Bueslagene ledsages af perlestav, herover et fordybet cirkelfelt flankeret af okseøjne i sviklerne. Foroven løber en tandsnitsfrise, og forsiden indrammes langs overkanten og siderne af en kraftig profil med æggstav. I rammeværket over midtfeltet er (sekundært) indskåret årstallet »1635«. Bordets kortsider (den nordre fornyet 1898) har hver tre højrektangulære profilfyldinger, foroven afsluttet af en tandsnitfrise. Bemalingen fra 1932 har som grundfarve en mørk grå, på arkadefelterne suppleret med rødt, gult og grønt. Ved restaurering 1898 blev panelværket afrenset og stod herefter ferniseret og en tid bejdset indtil 1932.⁵

†*Alterklæder*. 1768 omtales ordinære alterklæder,²³ og 1829 var alterklædet efter synets mening i usømmelig stand.¹⁰ 1862 var alterbordet beklædt med rødt klæde.⁵

Altertavle (fig. 13), 1581, skænket af Christen Vind, ejer af Lydumgård og lensmand på Københavns slot. Den tilhører en tidlig-reformatorsk altertavletype, som endnu på gotisk vis har predella og bevægelige sidefløje, der kan lukkes ind foran storstykket. Predellaen, der er fornyet i forbindelse med en gennemgribende istandsættelse ved Peter Kr. Andersen 1934, har tre profilindrammede skriftfelter. Storstykket er udformet som en arkitektonisk renæssanceopbygning med et stort arkadefelt, der bryder arkitrav og frise. Det har et spinkelt profileret bueslag båret af kannelerede pilastre med profilkapitel og flankeres af slanke korintiske søjler med fine kannelurer. Søjlerne står på høje fyldingspostamenter, som flankerer det profilindrammede postamenterfelt. Som en reminiscens af den manglende arkitektoniske frise er der over søjlerne retkantfremspring, der over storstykkets forkrøppede kronesims fortsætter som spir med (sekundære) drejede knopper. De flankerer en trekantgavl med tandsnitbort kronet af et tilsvarende spir. Såvel tandsnit som topspir er fornyet 1934 (jfr. fig. 15). Mellem storstykke og fløje er indskudt et smalt bevægeligt mellemstykke, en planke, der ved tav-

lens lukning danner side. Selve fløjene er udformet som fyldingslåger, der foroven spidser til udad, således at de i lukket stand også dækker storstykkets trekantgavl. Fløjenes hængsler har bukkehornsbeslag.

Tavlens staffering med maleri i storfeltet er original, fremdraget og istandsat 1934. En sort grundfarve danner bund for forgyldte versalindskrifter, lister og ornamentter. På storstykket er endvidere anvendt rødt, grønt og hvidt (søjleskafter) samt en brunviolet marmorering i søjlepostamenternes felter. På de høje mellemstykker er grisaillemalede arkitekturstykker, en korintisk, kanneleret søjle på rustikeret sokkel.

Storfeltets *maleri* (fig. 14) viser Golgatha med Jerusalem i baggrunden. Foran korsene står Maria og Johannes, mens Maria Magdalena sidder lænet op ad korsfoden under den korsfæstede Kristus. Over hans hoved er Pilati ord gengivet på latin med sorte versaler: »Iesvs Nazarens / Rex Ivdæorum«, og under korsarmene er med tilsvarende bogstaver anført skriftstederne: »For eder ofrer ieg / mig self Ioh. 17 (, 19). Ieg afsleter alle dine / Synder for min Skyld, / oc wil aldrig ihuko/me dennvm mere: Es. 43 (, 25). Christi Offer er / wor Igiensløsning Eph. 1 (Ef. 1, 7). / Wi erre hिल्brede / gjort vdi hans Saaer / Esa: 53 (, 5)«.

Over maleriet er i arkadesviklerne malet giversens våben, Vind (i nord) over indskriften: »Christen / Winds f(ædrene)« og Galskyt over: »Christen / Winds m(ødrene)«. ²⁴ Nederst i sviklerne læses årstallet: »15/81«, og over bueslaget: »Hand er Saar gjort for wore Misgerninger ... Esa 53 (, 5)«. I gavlfeltet er malet Helligåndsduen i stråleglans. Den grå farve hidrører fra en overmaling, oprindeligt stod den i sølv. Fløjene er tæt beskrevet med indskrifter. I nord er under overskriften »Herrens Bøn« anført Fadervor over citater fra Sl. 50, 15, Matt. 11, 28 og en sammenfatning af Rom. 5. I syd danner ordene »Herrens naderis Sacrament« overskrift for Nadverindstiftelsesordene og citat fra Ez. 33, 11. Den fornyede predella er 1934 forsynet med skriftstederne 2 Kor. 12, 9, 1 Pet. 2, 4-5 og Joh. 6, 68. På tavlens bagside læses: »Anno 1934 er denne Altertavle istandsat

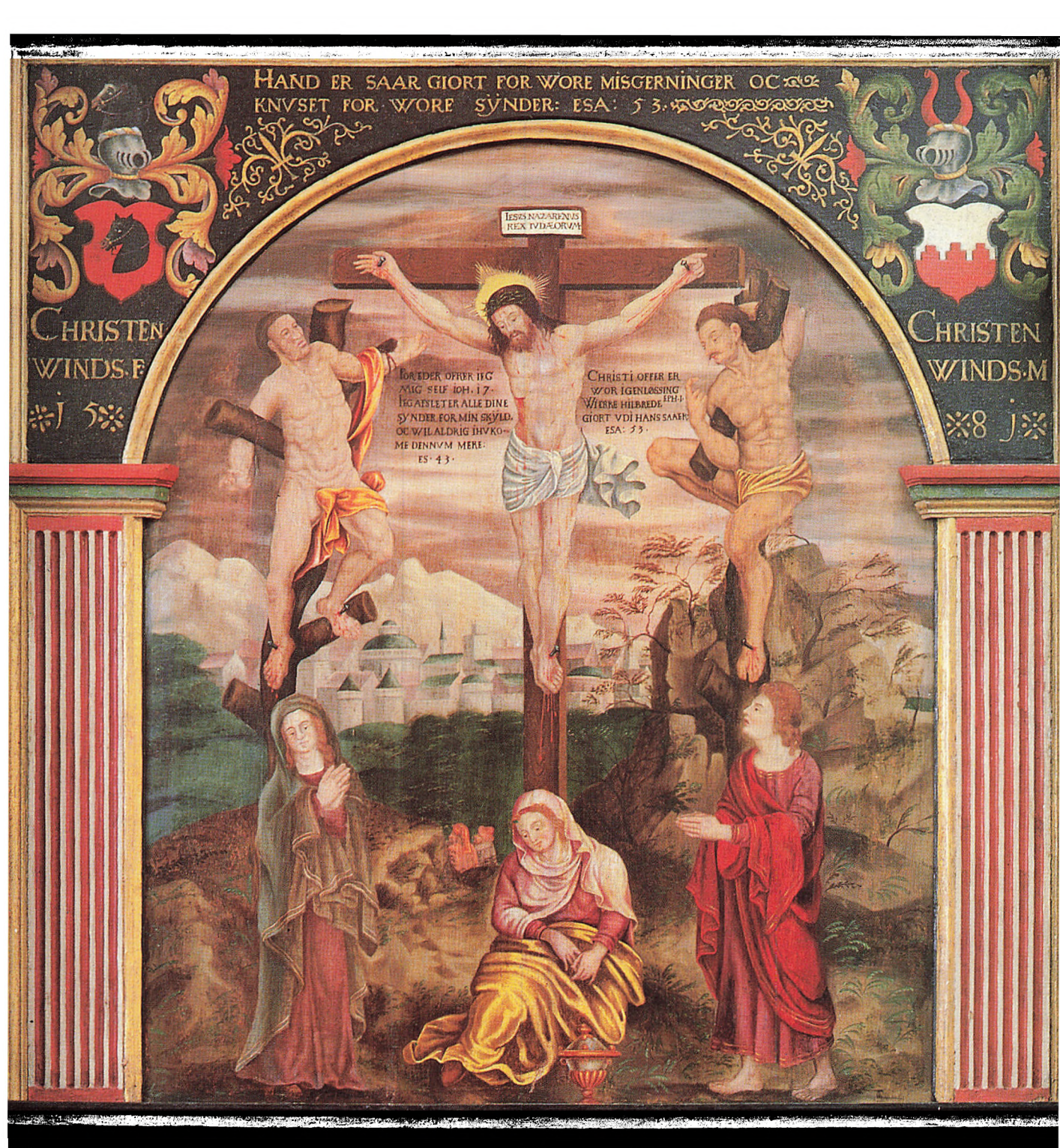

Fig. 14. Altermaleri, 1581, Korsfæstelsen, med givener Christen Vinds fædere og mødere våbner (s. 1224). NE fot. 1985. — Altargemälde, Kreuzigung, mit den Familienwappen väterlicher- und mütterlicherseits des Spenders Christen Vind.

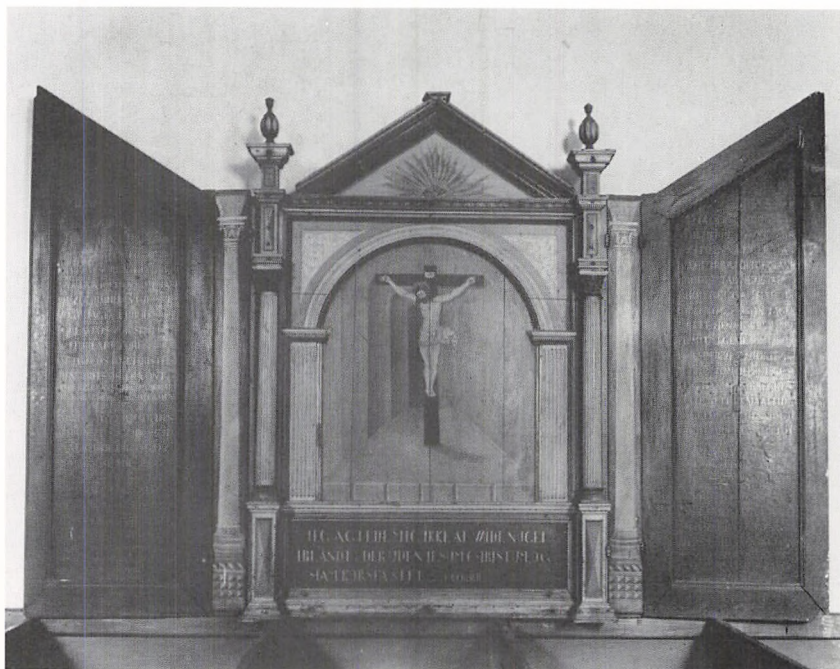

Fig. 15. Altertavle 1581, før restaurering 1934 (s. 1226). Niels Termanssen fot. 1918. — *Altarbild 1581, Zustand vor Restaurierung 1934.*

under Nationalmuseet. Istandsættelsen betalt af Museet med Tilskud fra Kirken. Peter Kr. Andersen«.

Altertavlen, der ved sine mange indskrifter slutter sig til katekismetavle-typen, deler sin udformning med et antal epitafier og altertavler fra reformationsårhundredet, hvoraf nogle er importeret fra Nederlandene, andre utvivlsomt hjemlige arbejder.²⁵ I Ribe amt har tavlen ingen egentlige paralleller,²⁶ og det må anses for sandsynligt, at Christen Vind som lensmand i København har ladet tavlen udføre i hovedstaden, hvis kirker før de store brande synes at have rummet en lang række epitafier beslægtet med Lydum-altertavlen.²⁷

1840 omtales istandsættelse af nogle manglende lister og sirater på altret, og 1844 bestemte kirkesynet, at altertavlens maleri burde opmales, »men ikke med fuskerhånd«. Den overmaling af tavlen, der blev foretaget det følgende år, blev ikke desto mindre yderst simpel (jfr. fig. 15).¹⁰ Af maleriet bibeholdtes kun den korsfæstede – som et krucifiks i et nøgent, per-

spektivisk rum – og træværket dækkedes i hovedsagen med hvide og grå farver. I topgavlen blev malet en stråleglans, postamentfeltet fik versalindskrift fra 1 Kor. 2, 2, og på alterfløjene blev de gamle indskrifter malet op med gult.

1862 hedder det i forbindelse med synsprotokollens beskrivelse af tavlen, at Lydumgårds ejer ifølge sagnet skulle have indrettet den med lukkelige fløje »fordi Menigheden kun, naar Herskabet var i Kirken, maatte forundes Synet af Altertavlens Maleri«. 1886 blev tavlen udskiftet med en ny (jfr. ndf.), og uden predella opsat i tårnrummet, hvor dens tilstand fremgår af fig. 15. 1929 var tavlen flyttet til skibets nordvæg, og efter at den med Peter Kr. Andersens grundige istandsættelse havde genvundet sin oprindelige fremtræden, blev tavlen 1934 atter opsat i koret.

Altertavle i perioden 1886-1934 var et maleri fra 1881 af Ancher Lund, indsat i en nyromansk ramme af ferniseret træ. Denne er nu kasseret, og maleriet, i en enkel profilramme, ophængt over skibets syddør.

Fig. 16. Indre set mod øst o. 1925. Ældre fot. i NM2. — *Intérieur gegen Osten um 1925.*

Altersæt (fig. 17-19), gotisk, o. 1500-25. *Kal-ken* (fig. 18), 17 cm høj, hvis bæger er fornyet, har sekstunget fod med profileret standkant, gennembrudt af en bort bestående af små huller i grupper på tre; nyere påloddet standplade. En lille figur af den korsfæstede (højre arm mangler) er påsat én af tungerne, der har flere reparationer og lodninger ved overgangen til de glatte seksidede skaftled. Knoppen har seks spidse tunger med graverede blade både på over- og undersiden og mellemfaldende påloddede blomster. Det nyere bæger er glat. Den sammenhørende *disk* (fig. 17), tv. 14,5 cm, har på fanen indgraveret to modstillede medaljoner, den ene med et cirkelindskrevet kors med liljespidser (spor af lidt forskudt første-udkast), den anden med en usædvanlig fremstilling af Maria med barnet (fig. 19). Hun er vist i halvfigur som den apokalyptiske Madonna på måneseget og i stråleglans. Det store barn sidder på venstre arm og rækker en frugt op mod moderen. Under diskens bund reparationer fra en istandsættelse 1887.⁵

Oblatæske, o. 1875, af sort porcelæn med guld Kors på låget. Fra Den kongelige Porcelænsfabrik.¹⁰

Alterkande, 1944, udført af guldsmed Knud Jacobsen, Silkeborg, af sølv givet af menigheden.⁵ På korpus en ranke graveret i skønvirkestil over citat fra Joh. 15, 5, på foden: »I det 5. Krigsår 1944 skænkede Medlemmer af Menigheden Sølv til denne Alterkande til Lydum Kirke, og Arbejdet er skænket af Guldsmed Knud Jacobsen Silkeborg«. Under bunden sølvsmedens navn og stempler. 1862 omtales en *talterkande* af fajance.⁵

Alterstager (fig. 20), o. 1575, 45 cm høje. De har gotisk form, cylinderskaft med tre flade skaftringe og næsten ens, profileret fod- og lysekål. På fodskålens nedre afsæt et groft graveret mærke, der måske kan læses som tallet fire, skrevet med romertal. Lysetornene er fornyet i jern. Stagerne svarer til sæt i Visby kirke, Tønder amt, og andre i samme område (se DK. Sjyll. s. 1359). En nyere *syvstige* er tidligst omtalt i inventariet 1914.⁵

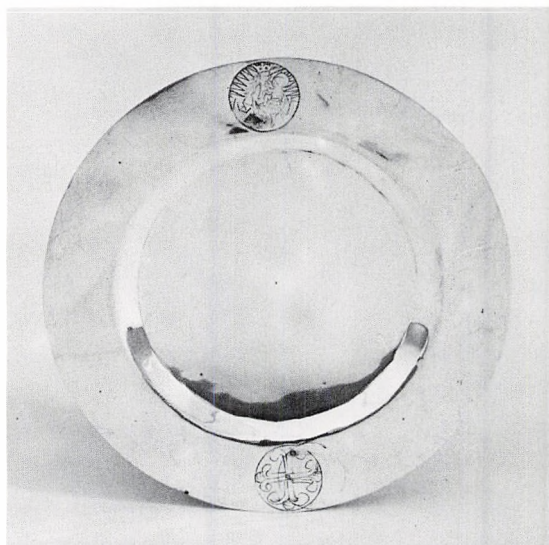

Fig. 17-18. Altersæt o. 1500-25, kalken med fornyet bæger (s. 1227). NE fot. 1982. — Altargeräte um 1500-25, Kelch mit erneuertem Becher.

†*Messehagel*. 1862 omtales messeklæderne.⁵
Alterskranke, 1876, halvcirkulær, med støbejernsbalustre svarende til Kvongs. Håndlisten, der oprindelig stod i poleret træ, er nu sort med rød hylde.⁵ Et *†knæfald* nævnes 1862, tillige med en *†knæfaldsskammel* til præsten, betrukket med rødt klæde.⁵

Døbefont, romansk af rødlig granit, 81 cm høj, kummens tv. 76 cm. Den er af vestjysk type, tilhørende en lokalgruppe (Mackeprang: *Døbefonte* s. 34, 48, 174f.), der omfatter i alt seks fonte (jfr. Billum s. 1092f.). Foden er formet som en søjlebase (uden hjørneknopper), hvis fire halvcirkulære skjolde kantes af rundstav. Kummen har gruppens karakteristiske frise af indhuggede krydsende rundbuer under den meget brede og atypisk udformede mundingsprofil, der vel i princippet er attisk, men den øvre rundstav er erstattet af en kun svagt fremspringende platte, og den nedre rundstav er fordoblet. På mundingsranden er indhugget et ligearmet kors (5 cm), der snarest må opfattes som et benediktionskors sammenhængende med liturgien ved dåbsvandets indvielse (*benedictio fontis*).²⁸ Kummen er ikke dyb og uden afløb. Kun enkelte farvespor anes, efter at fonten 1882 blev rensset for maling.¹⁰ Den står nu i koret, midt for altret. 1876 omtales en flytning (fra koret?) »hen foran Fruentimmerstolene«, hvor den ses på ældre fotografier stående i korbuken ved nordvangen.¹⁰

Dåbsfad, 1734, af messing, skænket af kirkeejeren Frands Diderich Blohm og hustru Catriene (jfr. †gravkapel og *kisteplader). Fadet, der måler 55 cm i tv., er glat og har på fanen graveret givernes kronede initialer »FDB« og »CBH« over årstallet »1734« (fig. 28). Fadet har reparationer fra 1887.⁵ *Dåbskande*, 1943, af messing, ifølge indskrift skænket af Johannes Høj og hustru.

Prædikestol (fig. 21), skænket af Christen Vind 1588 (jfr. altertavle), men næsten helt fornyet i fyrretræ efter branden 1783. Den består af fire arkadefag, flankeret af korintiske frisøjler, der vistnok er det eneste bevarede af den originale stol. Søjlerne har glatte skafter og akantusløv forneden. Profilerings ledsager arka-

dernes bueslag, der bæres af kannelerede pilastrer med profilbaser og -kapitæler. Lige under kapitælerne er ved en istandsættelse 1871 indfældet en lille volut, der må være taget fra hjørnesøjlernes kapitæler.²⁹ Nogenlunde ens opbygget postament og frise, med profilindrammede felter flankeret af retkantfremspring over og under søjlerne. Postamentfremspringene har på alle tre sider profilfyldinger, frisefremspringene rudefelter med bosse. Svejset underbaldakin med tre volutribber i stødene, endende i en drejet hængeknop. Trappen og prædikestolsbunden hidrører fra en istandsættelse ved Peter Kr. Andersen 1934, dækplanken og læsepulten fra 1963. Sin opstilling i skibets sydøsthjørne har prædikestolen fået 1871.

Bemalingen og indskrifterne er fra 1934. Grundfarven er mørk grå, listerne står gule, grønne og røde, arkadefelterne marmorerede, og søjlerne har forgyldt bladværk. Gule versalindskrifter på sort bund, i postamentfelterne citater fra Matt. 4, 4, Luk. 11, 28 og Joh. 8, 31, i frisefelterne ordene: »Sendebud i Kristi Sted 1934«.

Den oprindelige prædikestol, hvis placering ikke kendes, bar endnu i 1700'erne givener Christen Vinds navn og årstallet 1588.³⁰ 1713 omtales den som skrøbelig og brøstfældig overalt, så der var sat støtter under den.¹¹ Efter branden 1783 blev den næsten nygjorte prædikestol opsat foran korbuen som en *lektorieprædikestol* med opgang fra koret og fik en ensartet grå bemaling (hvoraf rester fandtes 1933).³¹

Fig. 19. Maria med barnet, gravering på altersættets disk (s. 1227, jfr. fig. 17). NE fot. 1982. — *Maria mit dem Kinde, Gravüre auf der Patene der Altargeräte.*

Fig. 20. Alterstager, o. 1575 (s. 1227). NE fot. 1982. — *Altarleuchter, um 1575.*

1871 blev prædikestolen nedtaget fra »Kordøren« og opsat på sit nuværende sted.¹⁰ Øjensynlig genanvendte man opgangen fra koret, idet ældre fotografier viser prædikestolen med et udsavet opgangspanel i rokokostil (jfr. fig. 16. Panelet kasseredes 1934). Billederne viser også prædikestolens bemaling 1871-1934, en egetræsmaling med lidt forgyldning og i felterne malede symboler (fra opgangen): Lovens tavler, kors og et hjerte med anker, gennemstukket af en pil (motiverne skimtes under den nuværende maling). I frise- og postamentfelterne havde stolen ophøjede mønstre, og på underbaldakinen malede guirlander; prædikestolsgesimsen stod plysbetrukket.

Stolestader (fig. 25), hovedsagelig udført efter branden 1783 som en fornyelse af et sæt renæssancestader, hvoraf vistnok indgangspanellerne med højfyldinger er i behold. Selve bænkerne er nyere, i det væsentlige fra 1932. Gavlene er ens, ca. 115 cm høje, udført som et rammeværk med to småspir og to glatte profilfyldinger, måske af den i byen boende snedker Laust

Fig. 21. Prædikestol 1588, næsten helt fornyet efter branden 1783 (s. 1228). NE fot. 1982. — *Kanzel 1588, fast gänzlich erneuert nach dem Brand von 1783.*

Christensen Gilbech, der 1773 og 1775 lavede lignende stadegavle i forsinket renæssancestil til Lunde og Ovtrup kirker (s. 1124 og 1149 med fig. 24). Grå bemaling fra 1932 med sorte fyldinger indrammet af gyldne profiler. Herunder er inderst på træet konstateret rester af en ensartet grå, der må stamme fra o. 1783 (jfr. prædikestol). O. 1862 blev fruentimmerstolene

Fig. 22. Skranke i tårnbuen (s. 1234), udført af stolepanel fra o. 1600, formentlig fra therskabsstol (s. 1230). NE fot. 1982. — *Schranke im Turmbogen, hergestellt aus Gestühltafelung aus der Zeit um 1600.*

forsynet med »Fyldingsryggelænder«, og 1880 skete det samme med mandfolkestolene.⁵ 1882 blev stoleværket malet med en lys egetræsmaaling, der stod indtil en omfattende istandsættelse og fornyelse 1932.⁵ †*Stolestader*. Rester af et renæssancestolesæt fra o. 1600 synes som nævnt at indgå i der nuværende (jfr. også skranke til tgravkapel, s. 1234 og herskabsstole ndf.). Før indretningen af gravkapel o. 1700 i tårnrummet rummede også dét stolestader, og 1768 sagdes kirken at være stor nok for menigheden med sine 20 mandfolkestole og 22 kvindestole, »og rummelig sæde i hver stol for 5 personer«.²³

Herskabsstol (fig. 25), o. 1783, for Lydumgård, indrettet i skibets nordøsthjørne. Dens to 137 cm høje fyldingsgavle er i enkel rokokostil, og i vest aflukkes den af et genanvendt renæssancepanel. Det har højfyldinger i fire fag under en frise med profileret, tandsnitprydet arkitrav og kronliste samt tætsiddende kannelerede triglyffer, svarende til alterbordspanelet i Lunde kirke (s. 1113 med fig. 14). Bemaling som stolestaderne. †*Herskabsstol*, o. 1600? Det nævnte genanvendte panel kan – ligesom en skranke i tårnbuen (s. 1234 og fig. 22) – stamme fra en ældre herskabsstol, der i så fald må være opsat o. 1600. 1862 nævnes det, at der i tårnrummet (1696 indrettet til gravkapel) fandtes »et slags stolestade (skranken?), der formodentlig tidligere har tilhørt Lydumgårds ejere«.⁵

Præste- og skriftestol (fig. 26), 1597, noget sammenflikket og reduceret 1876, da den fik sin nuværende plads i korets nordvesthjørne. Den består af panelværk, 122×85 cm, 182 cm høj, med dør både i syd og øst, kun den sidste i brug. Dørfløjene er ens, med profilramme og tre fyldinger, en liggende glat imellem en nedre rombefylding og en øvre arkadefylding, hvis tungede bueslag bæres af kannelerede pilastre med profilkapitæl, i sviklerne okseøje. Kortsiden afsluttes imod væggen af en kanneleret jonisk pilaster med højt fyldingspostament, og en tilsvarende kanter langs idens dørfløj i vest. Øst for denne dør er påsat nogle sammenflikkede fyldinger, nederst en arkadefylding vendt på hovedet, øverst en tilsvarende, kronet af to

Fig. 23. Indre set mod vest. NE fot. 1981. — *Interieur gegen Westen gesehen.*

joniske kapitæler. Profilgesimsen bar før 1876 en frise med indskrift (jfr. ndf.). Stolen står siden 1932 gråmalet.

Præstestolens gamle plads var ved siden af altret i korets nordøsthjørne. 1874 læste Jacob Helms foroven på stolen »udskaarne med op-højet Skrift« følgende indskrifter, på forsiden (d.e. i syd): »hvilcke i forlade synderne dem ere de forladne oc hvilcke i beholde dem, ere de beholdne. Joh. xx (20, 23). 1597«; i vest (»på enden«): »Si deus pro nobis, quis contr(a) nos« (er Gud for os, hvem kan da være imod os? Rom. 8, 31). 1876 flyttedes stolen til sin nuværende plads, hvorved kortsiden blev vendt og

indskriftfrisen erstattet af en ny glat frise (atter fjernet 1932), inden alt blev malet i egetræsfarve med kristne symboler svarende til prædikestolen.⁵

En *†degnestol* i koret har dannet pendant til præstestolen, før 1876 i korets sydøsthjørne, derefter i sydvest.⁵ 1899 fik den ny bagklædning.³² En *†brudeskammel* omtales 1862.⁵

†Pengeblok, 1874 beskrevet som stærkt jernbeslået, vel fra slutningen af middelalderen, dog uden særligt stilmærke. Den var formet som en lille kiste, ca. 45×30 cm, 25 cm høj, stående på en lav stolpe, og må have svaret til den bevarede i Guldager kirke (Skast hrd.).

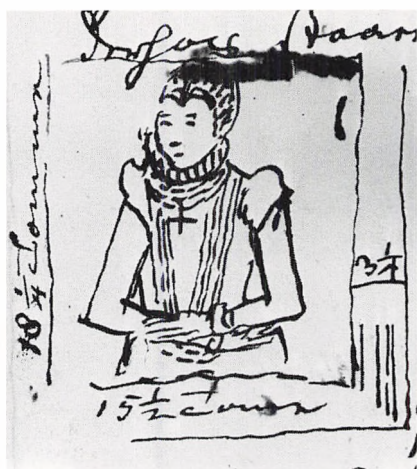

Fig. 24. Penneskitse af tmaleri 1588 forestillende Ellen Banner (s. 1232). Søren Abildgaards notebog 1774. — *Federskizze von Gemälde, 1588, Ellen Banner darstellend. Søren Abildgaards Notizbuch 1774.*

Blokken var anbragt i koret, syd for altret.

Pengebøsse, nyere, af messing, opsat ved indgangen. En *fattigbøsse* omtales 1914,⁵ og en *tpengetavle* 1777.³³

Dørfløj, fra istandsættelsen efter 1783, mellem våbenhus og skib. Aksedørfløj, 200×110 cm, bestående af seks planker sammenholdt af profilerede revler. Stor smedejernslås med nøgle, hvis ring er formet som et hjerte.

Orgel, med fire stemmer, bygget 1964 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Spidsfløjte 2'. I kirkens vestende. †*Orgel*, bygget o. 1913 af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen. Ét manual med tre stemmer, oktavkoppel og svelle. I kirkens vestende.³⁴

Salmenummertavler, o. 1840, to ens, 91×62 cm, ramme med kannelurer og runde hjørnebosses i enkel senempire. Gråmalede, den ene med indskrift i røde versaler og ophængte tal, på triumfmuren, den anden bruges nu som opslagstavle i våbenhuset. †*Salmenummertavler*. Foruden de to ovennævnte omtales 1862 en tredje,⁵ og fotografier af kirkens indre o. 1900 viser på triumfvæggen to ens tavler til skrivekridt (fig. 16).

†*Malerier* 1-2) 1588. To malede adelsportrætter forestillende Jørgen Due og hustru Ellen Banner hang ved Søren Abildgaards besøg

1774³⁵ på henholdsvis korets syd- og nordvæg. Malerierne, der målte 47,5×40,5³⁶ cm medregnet en 8,5 cm bred, profileret ramme, var formodentlig udført i olie på træ. Penneskitzen (fig. 24) viser Ellen Banner i halvfigur med hænderne samlet foran. Hun har pibet krave og hovedtøj og bærer et korsssmykke om halsen. Til (heraldisk?) højre var malet et Bannervåben, skrådelt (fra sinister) af rødt og hvidt, og »E. B. F.« (Ellen Banners fædrene) og til venstre et Oxe-våben og »E. B. M.« (Ellen Banners mødrene) samt »1558«. Af hans billede, »en adelsmands portræt«, var brækket et stort stykke af højre side. Øverst på venstre side (= heraldisk højre?) var malet et Due-våben (Taube) og »I. D. F.« (Jørgen Dues fædrene) samt »1588«. — Den lettisk fødte Jørgen Due (Taube), søn af Bernt Taube til Aitz og Hedwig Wrangel, blev 1587 viet på Oksholm til Ellen Banner, datter af Frands Banner og Anna Oxe. Ellen Banner døde 1590 på Oksholm og blev begravet i Øland kirke, Hjørring amt, hvor der findes en rest af hendes gravsten samt et sandstensepitafium fra 1595 for begge ægtefæller. Deres tilknytning til Lydum kirke, hvor »de to små skilderier« 1768²³ fejlagtig antoges at forestille Christen Vind og hustru Kirsten Kruse, er ukendt. Ophængning af adelsportrætter i kirken kendes eksempelvis også i Landet kirke (DK. Maribo, s. 382).

3) O. 1903, Kristus og synderinden, malet af P. Riber. I stor fladbuget ramme med indskrift fra Joh. 8, 11 forneden. Skænket af proprietær Jens Riis.⁵ Det hang på skibets nordvæg (jfr. fig. 16).

Lysekroner, 1944, to ens i renæssancestil, leveret af K. Ejbye, Odense, for midler fra Joh. Høj og hustrus legat. Ophængt i skibet.⁵

Som *hatteknage* er i skibets sydmur indsat en hjortetak.

Et *tårn* er 1980 opsat i tårnet med skive på vestmuren. Det er leveret af Jermin Larsen i Odense.

Klokke, 1940, tv. 77 cm, med indskrifter i reliefversaler, om halsen: »De Smithske Støberier i Aalborg gjorde mig / og Lydum Sogn gav mig til Lydum Kirke i Julen 1940«, på lege-

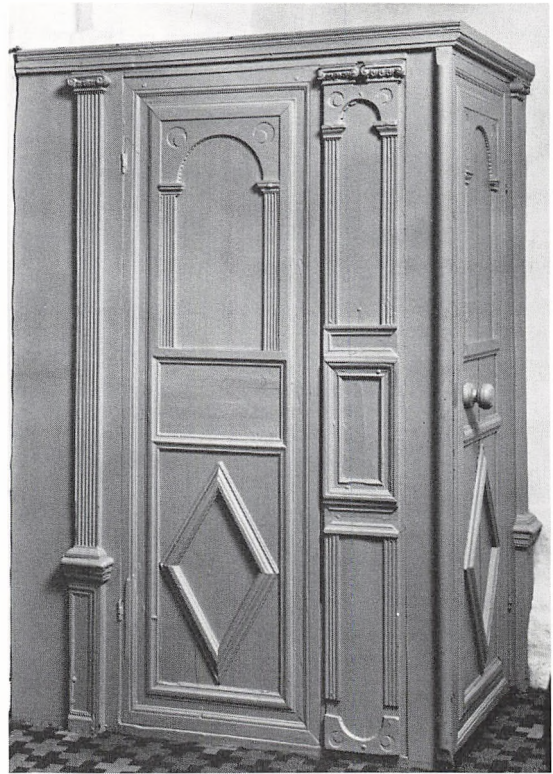

Fig. 25-26. 25. Stolegavl af renæssancetype, fornyet efter branden 1783 (s. 1229), og herskabsstol for Lydumgård, udført 1783 med genanvendelse af renæssancepanel (s. 1230). 26. Præste- og skriftestol, 1597 (s. 1230). NE fot. 1982. — 25. *Gestühlwange vom Renaissance-Typ, erneuert nach dem Brand von 1783, und Herrschaftsstuhl für das Gut Lydumgård, ausgeführt 1783 unter Wiederverwendung einer Renaissancetäfelung.* 26. *Beichtstuhl 1597.*

met: »Klokke / stem til Andagt hvert et sind / Ring du og Gudsfreden ind / Hele Verden staar i Brand. / Gud alene hjælpe kan«. †Klokker. 1) Ved klokkeskatten 1528 afleveredes en klokke med jernfang på 2 skippund 3 lispund.³⁷ 2) En renæssanceklokke (1566?), erhvervet 1809 fra Varde S. Nikolaj kirke og benyttet indtil omstøbning 1940 (se s. 959). *Klokkestolen* er fra 1941.

GRAVMINDER

Gravkrypt i koret, o. 1550-1600. 1963 afdækkedes øst for korbuen oversiden af en tøndehvælvet krypt, 2,3 m i længderetningen øst-vest og 1,5-2,0 m bred. Hvælvingen, hvis toppunkt lå 8 cm under nuværende trægulv, var muret af kantstillede munkesten i »renæssanceformat«

(24-25 × 10-11 cm).³⁸ Adgangen har formodentlig været i vest. En tilmuret, fladrundbuet glug i korets sydmur har ledt ind til krypten, som muligvis er indrettet til Christen Vind, †1589 (jfr. altertavlen 1581 med hans anevåbener).

Gravkrypt i tårnet, o. 1600-50. Den kvadratiske krypt måler 205×205 cm; største højde under den fladbuede tøndehvælving er også 205 cm. Det hvidtede rum, med udluftningskanal i nord, tjente 1928-64 som brændelsrum for et fyr, anbragt i en udvidelse mod øst. Der er adgang ad en nyere trappe syd for det nuværende varmeanlæg. – I »den murede begravelse i tårnet« henstod 1700¹¹ en kiste med Christen Krag til Lydumgård, død i Odense under Torstenssonfejden 1645 og bisat i Frue kirke,³⁹ hvorfra hans bære senere må være ført til Ly-

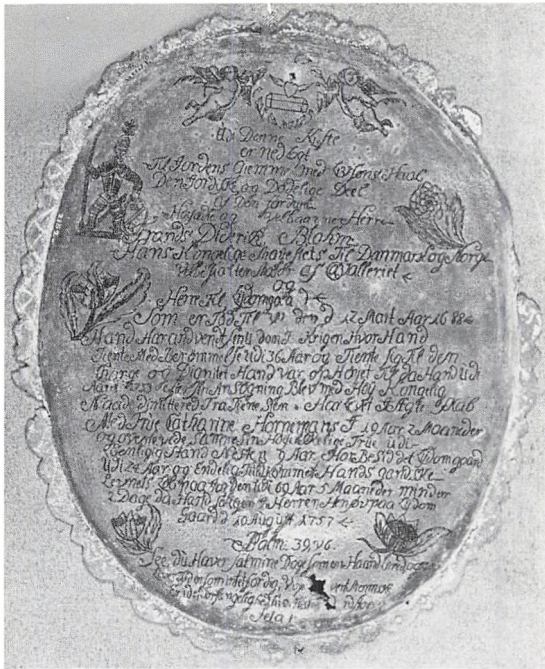

Fig. 27. *Kisteplade for Frands Diderich Blohm †1757, udført af sølvsmed Jens Terckelsen Ørrenstrup (s. 1234). Varde Museum fot. — *Sargdeckel für Frands Diderich Blohm, †1757, ausgeführt von Silberschmied Jens Terckelsen Ørrenstrup.*

dum. I 1800'rne henstod her flere kister, to indeholdende major Frands Diderich Blohm (†1757) og hustru Catrine Blohm (†1748).¹² Jfr. *kisteplader.

†*Gravkapel* i tårnrummet, indrettet o. 1700 af Karen Kristensdatter Vodde, Lydumgård (jfr. tvåbenhus), afskildret fra skibet med en skranke. Hun bad 1700¹¹ kirkesynet om plads til en muret begravelse til sig og sin mand, Peder Clemmensen (to. 1694), hvis ligkiste stod i tårnrummet, som 1696 var adskilt fra kirken med brædder.⁴⁰ Da tårngulvet allerede var optaget af en krypt (se ovf.), kunne synet kun anviser plads under stolestaderne, hvorefter fru Karen formodentlig har indrettet tårnrummet til en permanent åben begravelse. – Ved købet af kirken 1799 forpligtede sognefolkene sig til at vedligeholde »Blohms og Brammings begravelse«⁴¹ (død henholdsvis 1757 og 1702), en formulering, som synes at omfatte både kapel og underliggende krypt. – *Skranken* (fig. 22) i tårnbuen er udført af genanvendt stolepanel fra

o. 1600, formentlig fra therskabsstol (jfr. ovf.). Den er 127 cm høj og består af fire fag, hvoraf de to midterste danner låge. Fagene har fyldingspaneler med nedre rombe-fylding og øvre arkade-fylding, hvis let hesteskoformede, profilerede bueslag bæres af kannelerede pilastre med profilbase og -kapitel. Yderfagene er gamle stolegavle, hvis spir er bibeholdt ind mod gennemgangen; midtfagene er to stolelåger, som ved opsætningen har fået hængsler med store bukkehornsbeslag. Grå bemaling fra 1932.

**Kisteplader*. 1) O. 1748. Cathrina majorinde Blohm til Lydumgaard, *1. sept. 1700, datter af Hans Hornemand, købmand i Nestved i Sjælland og Margaretha Suhr, kammerråd og amtsforvalter Suhrs datter i Lolland; kom i ægteskab 1729 med Frantz Diderich Blom til Lydumgaard, kgl. majestæts major af kavaleriet, levede sammen i 19 år og 2 måneder. Efter en del år i svaghed og skrøbelighed død 25. sept. 1748 på Lydumgaard. Afsluttende gravvers; til indledning denne sentens:

Til verden som en fremmed ankom,
i verden som en fremmed omgik,
af verden som en fremmed udgik.

Oval, hvælvet tinplade, 40×32 cm. Indskrift med indridset, senere optrukket kursiv. Erhvervet fra Tøger de Teilmans samling, Gellerupholm, af Varde Museum 1915 (inv.nr. V 2.153).

2) (Fig. 27) o. 1757. Frands Diderich Blohm, kgl. majestæts velbestaltede major af kavaleriet og herre til Lydumgaard. *12. marts 1688. Anvendte sin ungdom til krigen i 36 år til den charge og dignitet, han var ophøjet til, da han 1733 med kgl. nåde blev dimitteret fra tjeneste. Levede i ægteskab med fru Catharine Hornemans i 19 år 2 måneder og overlevede samme i enlig stand i næsten 9 år. Besad Lydumgaard i 24 år. †10. august 1757 på Lydumgaard. Citat fra Sl. 39 v. 6.

Oval, hvælvet tinplade med tunget kant, 40×32 cm, ifølge skiftet fremstillet af et tinfad, udtaget af boet. Graveringen, der er udført af Varde-sølvsmeden Jens Terckelsen Ørrenstrup, består foruden indskriften (kursiv) af små svæ-

vende engle, blomster og en harniskklædt krig-
ger.⁴¹ Erhvervet fra Tøger de Teilmans sam-
ling, Gellerupholm, af Varde Museum 1915
(inv. nr. V 2.152).

Kirkegårdsmonument o. 1853. Jens Jacobsen,
død i Rærup 9. febr. 1853 i sit 56. år. Liggende
sandsten, 182×58 cm, foroven med falsede
hjørner, pil og to kugler i relief, forneden re-
liefskåret kors i ramme. Indskrift og gravvers i
fordybet fraktur opmalet med sort. På kirke-
gården, nord for skibet.

Ni støbejernskors, o. 1852-82, i egnens gængse
udformning (jfr. Henne s. 1268f.), er opstillet i
kirkegårdens nordøstre hjørne sammen med en
række kasserede gravsten bag et nygotisk stø-
bejernsgitter:

1) O. 1852. Møller V. A. Bech, *1774 i Ly-
dum Mølle, †29. aug. 1852 sammesteds. Type
med palmetformet afslutning på korsarmene,
96×67 cm. Indskrift med skriveskrift; på bagsi-
den gravvers. Nr. 3 fra nord.

2) O. 1854. Lars Peder Jepsen, *20. febr.
1836 i Rærup, †25. marts 1854. Type med klø-
verbladformet afslutning og stjerne på korsar-
mene, 79×49 cm. Indskrift med skriveskrift;
på bagsiden gravvers. Nr. 4 fra nord.

3) O. 1860. Ulrik Adolf Jensen Bech, *10.
nov. 1846 i Nørgaard, †3. nov. 1860 samme-
steds. Som nr. 2. Nr. 7 fra nord.

4) O. 1870. Laurids Christensen Holm, *30.
juli 1797 i Rærup, †30. nov. 1870 sammesteds.
Type med fliget afslutning og stjerne på korsar-
mene, 80×48 cm. Indskrift med skriveskrift og
på bagsiden gravvers. Nr. 1 fra nord.

5) O. 1870. Anton Hansen Baunbæk Thom-
sen, *24. juli 1869, †10. april 1870. Som nr. 4.
Nr. 6 fra nord.

6) O. 1872. Severin Groth, *2. juli 1792 i
Holstebro, †17. okt. 1872 på Lykkegaard. Som
nr. 4. Nr. 2 fra nord.

7) O. 1872. Gartner A. H. Jensen, født og
død i Lydom 62 år gammel 1872. Som nr. 4.
Nr. 5 fra nord.

8) O. 1878. N. E. V. Nielsen, *29. nov.
1825(?) i Lydom Nørregaard, †12. okt. 1878
sammesteds. Type med kløverbladformet af-
slutning og stjerne på korsarmene, 64×42 cm.

Fig. 28. dåbsfad 1734, årstal og initialer for giverne
Frands Diderich Blohm og hustru Catrine Blohm,
født Horneman (s. 1228). NE fot. 1982. —
*Taufschüssel 1734, Initialen der Spender, Frands Dide-
rich Blohm und Catrine Blohm, geboren Horneman.*

Indskrift med versaler; på bagsiden gravvers.
Nr. 8 fra nord.

9) O. 1882. Johanne Marie Olesen, *1805 i
Adsbøl, †28. febr. 1882 i Rærup. Som nr. 4,
83×48 cm, men med versaler. Nr. 9 fra nord.

Tre såkaldte *bondegravsten* er indsat i kirke-
gårdsdiget. Alle er utildannede marksten med
groft indhuggede versaler:

1) O. 1845. »FBA 1845«. I vestdigets ydersi-
de, lidt syd for porten.

2) »DSD«. I vestdigets inderside, nord for
porten.

3) »LA«. Ved siden af nr. 2.

†*Bondegravsten*, o. 1763. En nu forsvunden
sten med indskriften »EMSDD 1763« omtales
af H. K. Kristensen 1958.⁴²

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvi-
ses til s. 50f, vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f.
Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862ff. — *LA Vib.* Vester
Horne herreds tingbog 1668.

NM2. *Håndskrifter.* Søren Abildgaards notebog X,
s. 16-17, 1774. F. Uldall: Om de danske landsbykir-
ker VII, 1886, s. 261-63. — *Indberetninger* ved Jacob
Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder),
Chr. Axel Jensen 1897 (bygning, inventar, gravmin-
der), Kristian Due 1919 (altertavle), P. K. Andersen

1933 (inventar) og 1934 (altertavle), Elna Møller 1980 (gravkrypt i tårnet) og 1982 (bygning), Ebbe Nyborg 1980 og 1982 (inventar).

Tegninger og opmålinger. Ved embedet. Forslag til vinduer o. 1902 ved Magdahl Nielsen. – NM2. Opmålinger af bygningen 1886 ved V. Ahlmann (forlæg for Danske Tufstenskirker 1894). Tegning af døbefont og eksteriør af kirken 1897 ved E. Rondahl. Plan og snit og restaureringsforslag 1932 ved Aage Bugge. Opmåling af pikstengulv i skibet og gravkammer i koret 1963 ved R. Graae og R. Aas. Plan og snit ved Søren Gottfred Petersen 1977.

Litteratur. Jacob Helms: Danske Tufstenskirker I-II, 1894. – H. K. Kristensen: Nørre Nebel og Lydum sogne, Nr. Nebel 1958. – H. G. Skovgaard: Urup Jensens freskobillede i Lydum kirke, i ÅrbRSt. 1952, s. 12-17.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning, kalkmalerier og gravminder ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg, Ole Olesen (orgler) og Niels Jørgen Poulsen (†malerier). Redaktionen afsluttet juni 1986.

¹ DiplDan. 3. rk. II, 399.

² Kronens Skøder III, 257.

³ O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Vester Horne Herred, 1866, s. 36.

⁴ LA Vib. Ribe bispearkiv. Beneficeret gods og kirkeejere 1794, 1798-1809 (C 4.697). Kaldsretten solgtes til landvæsenskommissær Peter Chr. Petersen, Dejbjerglund, der 1800 solgte den til kongen, jfr. H. K. Kristensen: Nørre Nebel og Lydum sogne, 1958, s. 46.

⁵ Synsprotokol 1862ff.

⁶ KancBrevb. 17. juli 1633 og 4. maj 1638; H. Fr. Rørdam: Kirkelove III, 1889, s. 220 (18. juni 1632).

⁷ RA DaKanc. C 16. Jy. Tegnelser 1682-87 f° 126, 17. april 1683. Annekeringen skulle træde i kraft ved Henne og Nr. Nebel sognepræsters død.

⁸ LA Vib. Ribe bispearkiv. Ureg. korrespondance vedr. V. Horne hrd. 1771, 1778-1812 (C 4.82); RA DaKanc. F. 54. Supplikker 7M 2024/1783.

⁹ DaSagn III, 164.

¹⁰ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti. Synsprotokol 1828-91 (C 4.3-5).

¹¹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

¹² Jacob Helms: Danske Tufstenskirker I, 1894, s. 165.

¹³ Uldall, der besøgte kirken samme år som Ahlmann, 1886, kom til samme resultat som denne: »det synes, at der oprindeligt er anvendt røde munkesten iblandt tuffen«.

¹⁴ Uldall mente 1886 at kunne iagttage en »firkantet dæksten«.

¹⁵ Målt i fod à 28 cm har korets nordvindue følgende dimensioner: udvendig 3×1½ fod, indvendig 5×2 fod.

¹⁶ Ahlmanns opmåling.

¹⁷ LA Vib. V. Horne hrd.s tingbog 18. april 1668. Kirkesyn 16. april 1668.

¹⁸ LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde (C 36A.13).

¹⁹ Ifølge O. Nielsen: Vester Horne Herred, 1866, s. 36, brændte »mellemkirken« 9.-10. sept. 1783.

²⁰ Forslag ved J. Magdahl Nielsen u.å. Ved embedet.

²¹ Opmåling 1963, 1:50, ved ark. Aas og Graae.

^{21a} Jfr. Patrik Reuterswård: The Forgotten Symbols of God (III), i Konsthistorisk Tidsskrift LIV, Stockholm 1985, s. 99-121.

²² Jfr. H. G. Skovgaard: Urup Jensens freskobillede i Lydum kirke, i ÅrbRSt. 1952, s. 12-17.

²³ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindb. til biskop Bloch (C 4.775).

²⁴ Vind-våbenets sorte hestehoved er på rød bund. Galskyt-våbenet er ved en trappet tindeskure tværdelt (normalt skrådelt) i hvidt over rødt. På hjelmen to røde vesselhorn. De samme to våbener findes på herskabsstol fra 1587 i Henne kirke (s. 1261f.). Christen Vinds moder var sandsynligvis »Maren Galskyt i Velling«, nævnt i rostenestelisterne 1556-58.

²⁵ Nævnes kan en række nederlandske husaltertavler (jfr. DK. Holbæk s. 1056f.), familien Worms epitafium fra 1572 i Århus Domkirke og altertavler i Ølsted og Gedserby kirker (DK. Århus s. 667f., DK. Frborg. s. 1540f., DK. Maribo s. 1372).

²⁶ Jfr. dog Lauge Steffensens epitafium i Ribe Domkirke (s. 549). Altertavlen i Gørding kirke (Gørding hrd.) har også bevægelige fløje, men tilhører en anden type med faste sidestykker bag lågerne (jfr. DK. Tisted s. 1080f.).

²⁷ Se DK. Kbh. By s. 54f., 710f.

²⁸ Jfr. om tilsvarende kors på fonten i Øster Hornum kirke (Ålborg amt) Erling Rump: Inskription på Øster Hornum fonten, i Fra Himmerland og Kjær Herred, 1972.

²⁹ Denne detalje mangler på det næsten skjulte fag nærmest væggen og kan således ikke være ældre end stolens nuværende opstilling.

³⁰ DaAtlas V, s. 704 og præsteindb. 1768 (jfr. note 23). Årstallet 1597 i O. Niensens herredsbeskrivelse (jfr. note 3) må bero på en forveksling med præste- og skriftestolen.

³¹ Nielsen: Herredsbeskrivelse, s. 36. Det er ganske bemærkelsesværdigt, at en lektorieprædikestol er opsat så sent som 1783. Se Marie-Louise Jørgensen: Lektorieprædikestole i Østdanmark. Udbredelse og forudsætninger, i Kirkens Bygning og Brug, Studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 89f.

³² LA Vib. Vester og Øster Horne hrdr.s provsti.

Kirkesyn 1892-1932 (C 44A.1).

³³ LA Vib. Ribe Bispearkiv. Uregistreret korrespondance. Vester Horne hrd. 1765-78 (C 4.81).

³⁴ Horsens Orgelbyggeri: Orgelfortegnelse. Kirkesynet 1912 (jfr. note 5) mente, at orglet burde opstilles i tårnrummet uden at dække for vestvinduet.

³⁵ NM2. Søren Abildgaards notebog X, s. 16-17.

³⁶ 18¼×15½ tommer.

³⁷ RA. Reg. 108A, nr. 21. Fortegnelse over indkrævede klokker.

³⁸ Opmåling 1963, 1:10, ved ark. Aas og Graae. Krypten undersøgt ikke nærmere.

³⁹ H. K. Kristensen: Nørre Nebel og Lydum sogne, 1958, s. 106.

⁴⁰ Karen Kristensdatter Vodde oprettede 1695 et testamente, hvori arvingen Laurits Nielsen Lunde, borger i Varde forpligtedes til at bekoste en muret begravelse til hendes og hendes mands lig og skænke kirken 200 rdl. H. K. Kristensen: Nørre Nebel og Lydum sogne, 1958, s. 43 og 116.

⁴¹ Jfr. Ole Faber og Bo Bramsen: Varde sølv. Guldsmedemestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870. Varde 1983, s. 69.

⁴² H. K. Kristensen (jfr. note 39), s. 46.

Fig. 29. Matrikelkort 1:10000. Målt 1819, omtegnet 1865. Syd for kirken ses Lydum å med Lydum Mølle og vest herfor Lydumgård med et gammelt voldsted (nord for åen). Det indtegnede kryds angiver den formodede beliggenhed af kapel, nævnt 1541 (s. 1238). — *Katasterkarte 1:10000. Vermessen 1819, umgezeichnet 1865. Südlich der Kirche sieht man das Fließchen Lydum Å mit der Mühle von Lydum und westlich davon den Hof Lydumgård mit Spuren einer alten Burganlage (nördlich des Fließchens). Das eingezeichnete Kreuz gibt die vermutliche Lage der 1541 erwähnten Kapelle an.*

†KAPEL I LYDUM

Et register over Lydumgårds gods 1541 omtaler nogle agre »som ligger fra capellen oc till kircken«. ¹ Stedet for det formodede kapel, der kan lokaliseres til ca. 700 m vest for Lydum kirke (ad vejen mod Sdr. Lydum) og ca. 400 m nordvest for Lydumgård (jfr. fig. 29), betegnes i markbogen 1683 som »Kappel Agger« og i udskiftningsforretningen 1795 som »Kappel« og »Stakket Kappel«. ² Stedet udpegedes endnu 1986 som »Kabbelen«, men der sås ingen bygningslevn.

Kapellet, der formodentlig var opført af ejerne af den nærliggende Lydumgård, sættes af H. K. Kristensen i forbindelse med det »frændegilde« for medlemmer af den Munk-Lan-

ge'ske familiekreds i Varde syssel, som var knyttet til S. Birgittas alter i Ribe domkirke, stiftet 1440 (jfr. s. 92). Kapellanen, som forrettede tjeneste ved kapellet i Ribe, skulle hvert år søge »frændemødet« i Varde syssel og dér på andendagen læse messe. ³

¹ Troels Dahlerup (red.): Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian III's tid, II, 1969, s. 703 f.

² Venligst meddelt af Institut for Navneforskning, Københavns Universitet.

³ H. K. Kristensen: Lydum kapel og Lydumgårds forstrog, i ÅrbRibe, XVII, 1968-71, s. 497-502. Jfr. også Curt Wallin: Birgittagillen i det medeltida Danmark, i Kyrkohistorisk Årsskrift 1973, s. 141 ff.

Fig. 1. Kirken set fra sydøst o. 1905. Hude fot. — *Die Kirche von Südosten gesehen, um 1905.*

HENNE KIRKE

VESTER HORNE HERRED

Sognet nævnes første gang 1291.¹ Der fandtes allerede 1145² en biskoppelig hovedgård i Henne, og kirken, der formodentlig var viet *S. Nicolaus* (jfr. altertavle og sidealtertavle nr. 2),³ tilhørte uden tvivl Ribebispen indtil 1299,⁴ da biskop Kristian inkorporerede den i Puggård skole i Ribe, hvor kirken forblev til reformationen.⁵ Herefter opfattedes den som kronens, underlagt sysselprovstens tilsyn. 1722⁶ solgtes kirken til Peder Nielsen Endorph til Hennegård, og kirken fulgte herefter Hennegård til 1829⁷ (jfr. bl.a. indskrifter på altertavle), da den afhændedes til staten. 1862 solgtes kirken på auktion til et interessentskab af otte mænd i sognet. Den overgik til selveje 1918.⁸ — Ifølge kirkelisten i Ribe Oldemoder (jfr. s. 1021) svarede kirken o. 1350 den størst mulige afgift, 8 skilling sølv. Efter at sognet var forarmet af

sandflugt, fik pastoratet 1683⁹ Lønne tillagt som anneks.

Et *sagn*, optegnet 1842,¹⁰ fortæller, at der vest for kirken har ligget en stor by, hvorfra der om søndagen kunne komme indtil 25 vogne til kirke.

Kirken og den lille kirkeby med kro og præstegård ligger lidt nord for den nu udtørrede Filsø, omtrent 600 m øst for den gamle bispegård, Hennegård (jfr. kortet s. 1029). Bygningen er rejst på en svag højning, hvis højeste punkt findes under skibets midte, hvorfra der er jævnt fald mod øst og syd.

Kirkegården, hvis areal 1862⁸ blev opregnet til

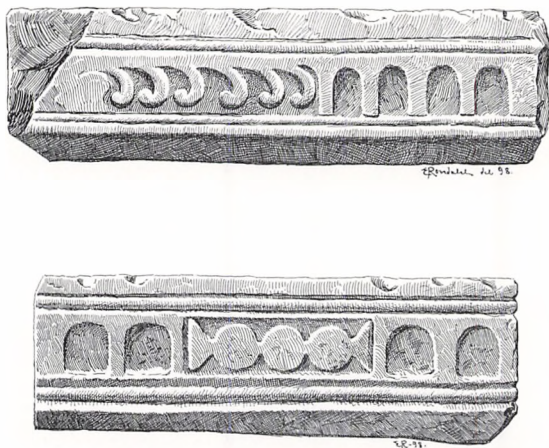

Fig. 2. Nordre og søndre korbuekragbånd (s. 1241). Tegnet af E. Rondahl 1898. — *Nördliches und südliches Gesimsband des Triumphbogens.*

153×132 alen (ca. 96×83 m), er o. 1930 og o. 1960 udvidet mod syd. Den hegnes i øst, nord og vest af gamle græsgrøede diger, som udvendig er sat af rå kamp. Såvel dige som kirkegård er overvokset af buske og træer. 1986 er man i færd med at rydde den massive beplantning omkring selve kirken. I nord og vest er udvendig et læhegn. Det udflyttede dige omkring den søndre udvidelse er beplantet med gyvel. – *Hovedindgangen* (fig. 3) i øst er en køreport med ganglåge, lukket af jerngitre mellem svære piller i blank mur og afdækket med hvidtet cementfresmspring, kronet af granitkugler. En lignende indgang i vest er opført 1885,⁸ og i syd findes en port i tilsvarende ud-

Fig. 3. Kirkegårdens østre indgang (s. 1240). NJP fot. 1985. — *Östlicher Friedhofseingang.*

formning. Et syn over kirke og kirkegård 1668¹¹ opregner tre murede og hvidtede *tsetter*. Porten var da uden lukke og fyldt med »sadder« (græstørv). 1730¹² manglede de tre *tsetter* teglsten, og *tristene* var brøstfældige. Stendiget var delvis faldet ned, så kreaturer kunne bryde igennem. 1862 nævnes to ligporte og to ganglåger, alle med gitre. Den vindomblæste kirkegård lå endnu i græs. To stier førte fra indgangene til kirkedøren. På kirkegården talte præsten tre gravsten og 30 »monumenter« af jern og træ.⁸ Gravene var orienteret efter den afdødes landsby; druknede, ilanddrevne søfolk blev begravet i kirkegårdens nordvestre hjørne, i retning af havet.¹³ Regulerede, afgrænsede gravsteder indførtes i årene efter 1880 (jfr. fig. 1).⁸ – Et lille nødtøftshus ved vestdiget er opført 1933.

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib, som i senromansk tid er forlænget i både øst og vest, samt to senmiddelalderlige tilbygninger, våbenhus foran det romanske skibs syddør og tårn i vest. Orienteringen har nogen afvigelse til syd.

Materialer og teknik. Kirkens ældste afsnit, det romanske kor og skib, er udvendig af *granitkvadre*, som muligvis også er anvendt indvendig i de pudsede og hvidtede vægge. Taggavlen over triumfmuren er af rå marksten. Bygningen hviler på en *skråkantsokkel*, hvis skråfas er noget kraftigere under koret og skibets østende end vestover. Den oprindelige kvaderstenskirk er antagelig opført i to tempi med et ophold vest for triumfmuren, som fornemmes i soklen 3-4 m vest for de østre hjørner; men der er næppe tale om andet end et byggestop. – Under arbejdet med kirkegårdens udvidelse 1931 fandtes sydvest for kirken store mængder granitafslag, formodentlig affald fra tilhugningen af kvadrene.¹⁴

Døre og vinduer. Skibet har bevaret begge sine retkantede dørsteder. Den tilmurede norddør dækkes af en stenbjælke 215 cm over den gennemløbende sokkel. I den ibrugværende syd-

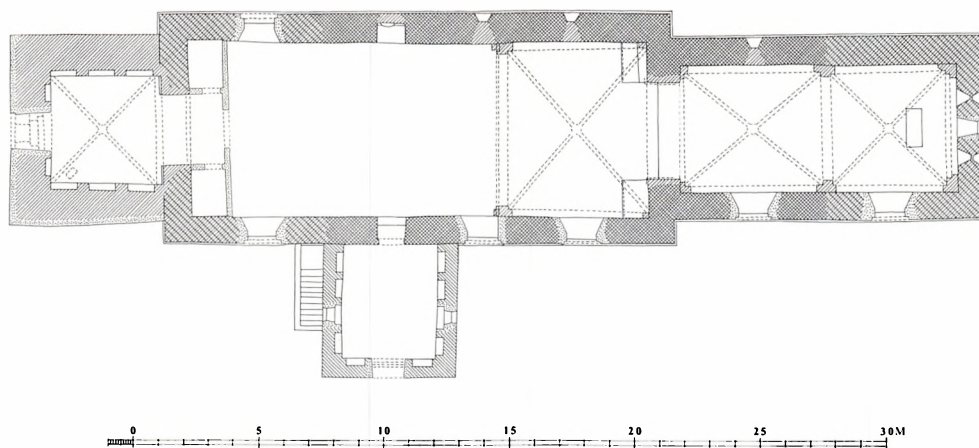

Fig. 4. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978. Tegnet af MN 1986. — Grundriss 1:300.

dør forekommer døromslaget at være ommuret.

Af de oprindelige, rundbuede og smigede vinduer er bevaret korets nordvindue (koret må oprindeligt have haft en åbning i hver af de tre sider) samt to vinduer i skibets nordside, mellem triumfmur og dørsted. Alle står nu som udvendige blændinger. Korvinduet har som andre på egnen (sml. bl.a. Ovtrup og Nørre Nebel) udvendig en lille skråfas. Vinduet, der i sin hele udformning minder meget om korvinduerne i Ovtrup, dækkes af en monolit overligger med femsided yderside, afpasset til skifterne. Også sålbænken er monolit, mens karmene er af to kvaderskifter. Skibets to vinduer, der er uden affasning, er højt placeret med bunden (monolite sålbænke) 2,5-2,65 m over soklen. Overliggerne, der har rektantet overside, er passet ind i murens øverste skifte.

Romanske billedkvadre. 1) (Fig. 9). Svagt fremspringende mandshoved, som forneden ender i en (skæg)spids. Der anes øjne, næse og mund.¹⁵ I korets sydside, lige under vestkarmen af det nuværende, vestre vindue. 2) (Fig. 8). Fremspringende halvkugle midtdelt af vandret reliefbånd. I korforlængelsens gavl, under midtvinduets nordre side, hvortil kvaderen må være flyttet fra det romanske kor. 3) Et lille indhugget kors ses i nedre, østre karmkvader i korets nordvindue.

Indre. I såvel kor som skib har loftsbjælkerne været indmuret i murkronen, og brædderne

har ligget på bjælkerne overside, således som det stadig er tilfældet i skibets vestre del. Den brede korbue er udvidet, rimeligvis i forbindelse med hvælvslagningen. Buen er af tegl, van- gerne kvadersatte over en granitsokkel, hvis profil er sammensat af rundstav over en skrå- kant. To indsatte, profilerede *kragbånd* (fig. 2) har motiver sammensat af rundbuede arkader¹⁶ og cirkler samt en omvendt »løbende hund«, snart fordybet, snart ophøjet.

Senromanske udvidelser. Tidspunktet for kor-

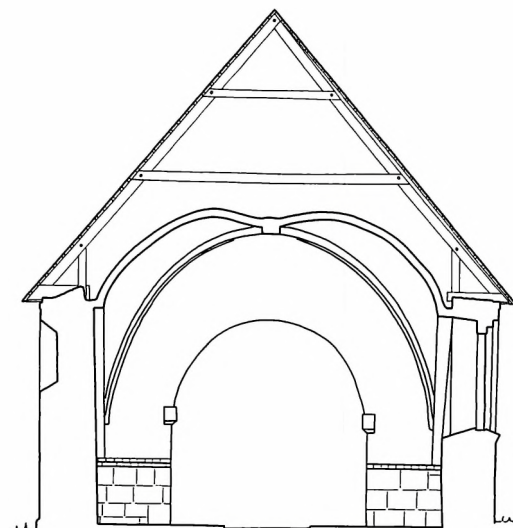

Fig. 5. Tværnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978. Tegnet af MN 1986. — Querschnitt 1:150 durch das Schiff, gegen Osten gesehen.

Fig. 6. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1986. — *Die Kirche von Nordosten gesehen.*

udvidelsen må med udgangspunkt i østgavlens vinduesgruppe sættes til tiden o. 1250-1300, men det kan ikke afgøres om forlængelsen i øst er ældre end skibets vestforlængelse, der savner daterende holdepunkter. Begge tilbygninger er opført på en skråkantet granitsokkel, som slutter sig til henholdsvis korets og skibets profiler.

Korforlængelsen består fornedet af 4-5 skifter granitkvadre (herunder hjørnekvadere), der må stamme fra den oprindelige korgavl. Derover er materialet munkesten i munkeskifte. Østgavlen (fig. 7) udgør med en trekoblet vinduesgruppe og samhörrende gavlblændinger et smukt eksempel på overgangsstilens arkitekturformer. Vinduerne, det midterste lidt højere og bredere end de øvrige, er rundbuede og smigede med en lille udvendig fals. Afstanden mellem dem (udvendig) svarer til længden af

en munkesten, mens lysningen, der ligger midt i muren, kun er en smal sprække, en halv sten bred. Midtvinduet er vansiret ved indsættelsen af en spidsbuet støbejernsramme (før 1897), sidevinduerne er tilmuret i lysningen. Over vinduesgruppen har gavlen tre svagt spidsende halvsten dybe blændinger, af hvilke den midterste har en »aftrappet« bue. Det aflange korrum har ligesom det forlængede kor i Ål stået med fladt bjælkeloft, indtil det overhvævedes i senmiddelalderen.

I *vestforlængelsen* er murene – modsat korforlængelsen – udvendig helt beklædt med kvadre. Skråkantsoklen, der har løbet rundt om hele bygningen, ses endnu i tårnrummet. Indersiden er sandsynligvis af rå marksten, der er anvendt indvendig i taggavlen, som dog delvis er fornyet ved tårnets opførelse. Der er ingen sik-

re spor efter det oprindelige skibs vesthjørner, hvorfor man ikke umiddelbart kan påvise skellet mellem det romanske skib og forlængelsen. Tilbygningen, der ikke har bevaret gamle vinduer, har – nu som oprindelig – bjælkeloft.

Gotiske tilføjelser og ændringer. Våbenhus og tårn er formodentlig opført engang i 1400'rne. De to bygningers indvendige spareblændinger er nært beslægtede, men det er ikke muligt at afgøre den tidsmæssige rækkefølge i byggeriet. Derimod forekommer det sandsynligt, at den aldrig afsluttede overhvælvning af kor og skib er foregået ret sent, formodentlig o. 1500 (jfr. tkalkmalerier).

Våbenhuset ved skibets sydside er udvendig af granitkvadre og munkesten, indvendig alene af tegl. Muren har indvendig i alt 10 fladbuede, helstens dybe spareblændinger, fire i hver flankemur og en på hver side af den udvidede dør. Østvæggens er slået sammen to og to og pillen imellem dem delvis borthugget, så den nu fremtræder som en slags konsol. Bunden tjener som en træbeklædt bänk. I øst og vest er gennembrudte lysglugger fra 1844 med retkantet trækarm.¹⁷ Samtidig blev bygningen forsynet med nyt tagværk og muret gesims, der er ført op langs gavllinierne under det opskalkede tag. Rummet dækkes af et bjælkeloft. Tagbeklædningen er siden 1700 tegl.¹⁸ 1668¹¹ var et ældre blytag delvis erstattet af brædder.

Tårnet ved det forlængede skibs vestgavl er opført af munkesten i munkeskifte. Østmuren hviler på skibets mur,¹⁹ hvorigennem der er brudt en bred, rundbuet arkade. Det rummelige tårnrum har forneden i muren i syd, vest og nord tre helstens spareblændinger, en fladbuet i midten flankeret af to med spærstik. I vest indsatte Hennegårds ejer 1776 en rundbuet dør²⁰ (udvidet 1933), hvorved man ødelagde underdelen af et rigt falset, fladbuet vindue. Rummet dækkes af et krydshvælv med kvartstensribber, hvilende på en rund skjoldbue mod skibet og med vederlag i væggene i de tre øvrige sider; oversiden har kun svage nedskæringer.

Adgangen til de øvre stokværk var oprindeligt ad en tømret *†fritrappe* i nord, som ledte op til en udvendig spidsbuet og falset dør, nu

Fig. 7. Korforlængelsens østgavl med trekoblet vindue (s. 1242). NE fot. 1986. — *Ostgiebel der Chorverlängerung mit Dreifenstergruppe.*

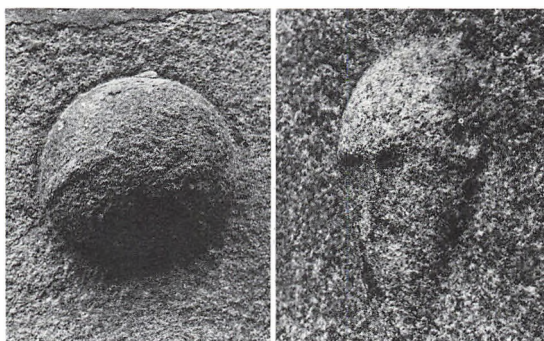

Fig. 8-9. Romanske billedkvadre (s. 1241). 8. Halvkugle, midtdelt af bånd. 9. Mandshoved. NE fot. 1982. — *Romanische Skulptursteine. 8. Halbkugel. 9. Männerkopf.*

blændet i lysningen. Døren, der indvendig er rundbuet, udmunder i et næsten lukket, snævert rum mellem hvælvets overside og mellemstokværkets gulv. Her ses i vest en tilmuret, rundbuet åbning svarende til døren i nord. Sidstnævnte sidder så lavt, at passagen har været ret besværlig, hvorfor man formodentlig tidligt har skabt adgang fra tårnrummet via en *lem*, brudt i sydkappens vestre svikkel. Nogle trin op mod hvælvtoppen er muret oven på vestkappens søndre del. Nu er der adgang til mellemstokværket fra skibets loft gennem en sent etableret dør. En lysåbning i nord er udvendig spidsbuet og falset, nu med et lille rundbuet støbejernsvindue. En tilsvarende åbning i syd har fået fladrundbuet form i forbindelse med skalmuring i 1700'erne. »Klokkestokværket« (klokken hænger nu i tagrummet) har mod nord et udvendig spærstikafdækket, indvendig fladbuet glamhul, nu delvist tilmuret ved istandsættelsen af et rundbuet støbejernsvindue. Østmuren og sydmuren har haft tilsvarende glamhuller, nu tilmuret udvendig. Nordmuren har to, østmuren tre cirkelblændinger. Klokkestokværkets vestmur synes ligesom vestgavlen helt ommuret. Østre taggavl har forneden et fladbuet lydhul, der udvendig viser sig i bunden af en bred højblænding med tvedelt, rundbuet afslutning og flankeret af sideblændinger, der formodentlig engang har været spids- eller rundbuede, men nu fremtræder med »spærstik« ud mod taglinien. Blændingerne omgives af stumper af savskifter. Vestgavlens udsmykning er en efterligning af østgavlens, idet midtblændingen dog har et tvillingdelt lydhul. Tagværket med et lag hanebånd og spærstivere er dels eg, dels fyr. – Tårnets syd- og vestmur er skalmuret flere gange. Behovet for en reparation nævnes i synsforretningerne 1668¹¹ og 1730.¹² Sidstnævnte år var »trappen« (sandsynligvis den udvendige fritræppe) livsfarlig og alle trin løse og rådne. 1883⁸ indsattes trækbånd og jernankre.

Hvælvbyggeriet, der som nævnt formodentlig først er foregået o. 1500, er på vanlig vis begyndt i øst, men aldrig fuldført, idet arbejdet er afbrudt efter første hvælvfag (ud af tre planlag-

te) i skibets østende. De tre fag næsten identiske krydshvælv, to i det forlængede kor og et i skibet, hviler på falsede vægpiller og ret smalle skjoldbuer; ribberne er kvartstens. Kapperne kupler sig op i tagværket næsten uden indskæring over ribberne – et træk, der taler for et sent opførelsestidspunkt. Skibets østre hvælvkappe går i et med triumfmuren, der må være ommuret i forbindelse med hvælvslagningen. Den runde gjordbue i vest har vederlag for endnu en hvælvving (jfr. fig. 33), der som sagt aldrig er blevet til noget: skibets vestre to trediedele står fortsat med bjælkeloft.

Tagværkerne over kor og skib og disses forlængelser er middelalderlige og af eg. Korets må være samtidigt med østforlængelsen; senere er bjælkerne savet af i forbindelse med hvælvslagningen. De 14 spærfag, med et lag hanebånd og korte spærstivere, er nummereret fra vest mod øst med øksehugne streger i syd og firkantstik i nord. Tagværket i skibet har to lag hanebånd og er formodentlig også lagt op i én omgang. De 20 spærfag er nummereret fra øst mod vest i tre tempi, i syd med huljern og øksehugne streger, i nord med firkantstik.

Vedligeholdelse og istandsættelser. Ved et syn på kirken i sommeren 1668¹¹ fandt synsmændene, at loftsbrædderne i skibets vestende var brøstfældige. Tårnets sydvestre hjørne og »lavkirkens« (korets) søndre side manglede »sømning« (fugning) og kalk. På våbenhusets vestre side var der kun »noget ringe bly ellers tækket med fjæl«. Forud for synet 1700¹⁸ var tårnmuren nyrepareret, og kor og skib i god stand; våbenhuset var nu tækket med tegl. 1730¹² var der kun tre små, mørke vinduer i kirken, og der manglede gulvbelægning under stolestaderne: »folket ligger og søler sig i den svarte jord«. Synet bød, at der blev lagt et murstensgulv. Tårnets søndre og vestre side trængte til en reparation. – En hovedistandsættelse blev foretaget 1767,¹⁸ og igen 1813²¹ og 1842.¹⁷ 1884 blev kvaderstensmurværket rensat for hvidtekalk, og 1886 ønskede provsten overdækningen over kirkens *†brandstiger* (ophængt på nordmuren?) fjernet.⁸

Varme. Efter en forudgående underskriftind-

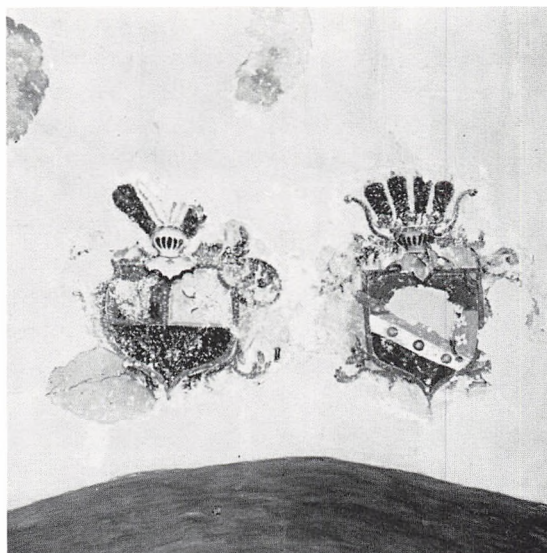

Fig. 10. †Kalkmalede våbenskjolde o. 1776 for Elisabeth Marie Gyldenfeldt og Christen Sørensen Rygaard (s. 1245). Eigil Rothe fot. 1909. — *Freskomaleri, Wappenschilde um 1776 der Elisabeth Marie Gyldenfeldt und des Christen Sørensen Rygaard.*

samling blandt sognets beboere opsattes 1894 et »varmeapparat« (kakkellovn?) i skibets nordvestre hjørne med skorsten op gennem tårnet. I en nyetableret fyrkælder under våbenhuset (med egen indgang fra vest) installeredes 1932 et luftopvarmningsanlæg, der 1966 er udskiftet med et oliefyret vandvarmeanlæg.⁸

Kirkens klædelige *trævinduer* er muligvis kommet til i 1700'rne. Der er to i korets sydside og tre i skibets, mens ét i skibets nordmur, vest for dørstedet, er indsat 1846²² som afløser for et lille (romansk?) vindue. De retkantede trækarme sidder i falsede, fladrundbuede åbninger.

Et større bygningsarbejde blev udført 1932-33 (ark. Aage Bugge) i forbindelse med indretning af fyrkælder under våbenhuset. Hovedindgangen blev forlagt til tårnets vestmur, hvor der indsattes en bredere dør i en allerede eksisterende åbning, brudt 1776 for at give herskabet på Hennegård adgang til et herskabspulpitur i skibets vestende (se s. 1263). Tårnrømmet blev istandsat og gulvet her og i skibet sænket. 1958 blev bjælkeloftet i skibets vest-

ende fornyet, og de nye bjælker hængt op i rundjernsstænger; samtidig blev blytaget omstøbt på tårnet og på skibets sydside.

Kirken, der 1986 står over for en hovedrestaurering, har blank granitkvadermurværk, mens tårn og våbenhus, den teglmurede del af korforlængelsens gavl samt de fladbuede vindueskarme er hvidkalket. Korforlængelsens flankemure er pudset med cement og kvaderfugget. Taget er nu som tidligere af bly, idet våbenhuset dog har tegltag. I det indre står vægge og hvælv hvidtede; i gulvet ligger gule mursten.

†KALKMALERIER

En prøveafdækning af vægge og hvælv ved Eigil Rothe 1910 afslørede kalkmalerier fra to perioder, der igen blev overhvidtet.²³

1) O. 1500. På hvælvribber og -buer fandtes et *sparremønster* vekslende med farverne gråsort og okker, i manéren svarende til skibets hvælvdekoration i Janderup kirke (s. 1040).

2) (Fig. 10), o. 1776. To *våbenskjolde* i skibets hvælv, østre kappe. I syd sås Gyldenfelternes våben for Elisabeth Marie Gyldenfeldt (†1791), Hennegård, og i nord et ikke anerkendt slægtsmærke, der formentlig refererer til hendes første (ikke adelige) mand, Christen Sørensen Rygaard (†1780).²⁴ Våbenet var tværdelt, og det øverste felt igen lodret delt af gult, hvori tre sorte liljer, og blå, hvori en hvid blomst; nederste felt var rødt med tre gule stjerner. De to våbener er formentlig malet i forbindelse med kirkerummets renovering 1776 (jfr. inventar, oversigt).

INVENTAR

Oversigt. Det rige inventar omfatter adskillige bemærkelsesværdige stykker, ejendommeligst er alterbordet med tre malerier af katolske officerer fra Kejserkrigen 1627-29.

Inventarets grundstamme er en næsten komplet middelalderlig møblering. Den omfatter foruden den romanske døbefont en sjælden unggotisk korbuekrucifiksgruppe, klokke fra 1444, alterstager, en gotisk skabsaltertavle fra o. 1500 på højaltret og to

samtidige sidealtertavler, den ene stadig på et sidealterbord i skibets nordøsthjørne.

Et tilsvarende sidealterbord i syd tjener som underbygning for det ældste stykke renæssanceinventar, Hans snedkers prædikestol, skænket af Hartvig Staverskov til Hennegård. Ligeledes i ungrenæssancestil er det velbevarede stoleværk, der formentlig dateres af årstallet 1587 på Hennegårds herskabsstol. Fra 1500'rne stammer også en jernbunden dørfloj, mens en udbygning af højaltertavlen i højrenæssancestil må være fra o. 1600-20 ligesom den festlige prædikestolshimmel.

Alterkalken fra 1704, med stempel for Jens Andersen Klyne i Ribe, er en gave fra præsten Knud Mikelsen Ho og hans hustru Anna Knudsdatter. Disken er fornyet o. 1750 af Jens Terckelsen Ørrenstrup i Varde. Det nævnte alterpanel med renæssancemalerier er formentlig kommet til kirken fra Hennegård i forbindelse med en istandsættelse og nymaling af altertavlen 1725, bekostet af kirkeejeren Peder Nielsen Endorph, der endvidere skænkede talterklæde og tmessehagel. En senere kirkeejers, Christen Sørensen Rygaard, opsatte 1776 et herskabspulpitur med malerier i landlig rokokostil af Niels Lund, der samtidig nystafferede alt inventar (jfr. t kalkmalerier). To bårkstole fra herskabspulpituret er nu i Nationalmuseet, mens en kopi står i kirken. Fra 1700'rne stammer endvidere en pengeblok, en skriftekammell og en præsterækketavle. 1800'rne er repræsenteret ved dåbsfadet og et sygesæt, leveret af Lorentz Anholm Thuun i Varde.

Farvesætning. Bortset fra de to sidealtertavler, hvis originalstaffering er søgt genskabt 1909, står inventaret gennemgående med bemalinger fra 1700'rne, i sjælden grad urørt af nyere tids restaureringer. Altertavlens farver er fra ovennævnte istandsættelse 1725, signeret af Hans Poulsen fra Ribe. Prædikestol, pulpitur og stoleværk står med en rokokostaffering, der ifølge en forsvunden indskrift på stolestaderne er udført af Niels Lund 1776.

Alterbordet er et panelværk, groft sammenflicket, formentlig o. 1725, af genanvendt renæssancepanel, hvorpå er malet tre portrætter af kejserlige officerer fra Trediveårskrigen, der må være udført 1627-29 (fig. 11-13). Panelet er af fyr, 156×79 cm, 95 cm højt. Forsiden har to nogenlunde regelrette profilydinger, kortsiden i syd én, mens den i nord er helt flikket af mindre stykker. De tre hele fyldinger rummer hver et brystbillede af en rustningsklædt officer, hvis navn er angivet foroven med skriveskrift. Portrætterne står ganske svagt, kun i mørk kontur, synlig gennem en lys rødlig overmaling, der dækker hele alterbordspanelet. På forsiden ses fra nord: 1) (Fig. 11) »her Ohr Rohr«, med midtdelt, langt og glat hår og overskæg. 2) (Fig. 12) »Octavius Picolomini

Fig. 11-13. Portrætter af katolske officerer fra Kejserskrigen, malet 1627-29 på panel (fra Hennegård?), der siden o. 1725 tjener som alterbordspanel (s. 1246). 11. Kasper v. Ohr. 12. Octavius Piccolomini. 13. Johann v. Werth. Erik Skov fot. o. 1969. — *Porträts katholischer Offiziere aus dem Dreißigjährigen Krieg, gemalt 1627-29 auf Getäfel (vom Gut Hennegård?), die seit ca. 1725 als Altartischgetäfel dienen. 11. Kasper v. Ohr; 12. Octavius Piccolomini; 13. Johann v. Werth.*

General«, med halvlangt krøllet hår, overskæg og hagefip og som Ohr med en stor tunget krave. 3) (Fig. 13) »her Iohan de Werth«, med glat bølget hår, over- og hageskæg. Over rustningen er slængt en kappe.

De tre enestående portrætter må være malet under Wallensteins besættelse af Jylland 1627-29. Jacob Helms, den første, der synes at have været opmærksom på malerierne, ville 1874 vide, at de skulle være kommet fra Hennegård. Sandsynligvis har den senere så fremtrædende Octavius Piccolomini under besættelsen resideret på Hennegård og har dér ladet sig selv og to af sine officerer forevige på stuerne panel.²⁵ Som alterpanel i kirken er malerierne formentlig blevet opsat ved den istandsættelse af altertavlen, som Hennegårds ejer Peder Nielsen Endorph lod foretage 1725.

To *sidealterborde* i skibets østhjørner er formentlig samtidige med kirkens to bevarede sidealtertavler fra o. 1500. De er muret af tre skifter granitkvadre med munkestensafdækning, det nordre 153×95 cm, og 125 cm højt, det søndre 149×98 cm, 85 cm højt. Det nordre bord har langs bagkanten en forhøjning i ét teglskifte, der tjener som fod for Mariatavlen.

Før en ommuring 1909 var foden fire skifter høj, og hele bordet var overpudset med cement. Det søndre bord danner underbygning for prædikestolen og er ændret i nord 1932 ved indbygningen af en muret prædike stolstrappe.

Højalterbordets panel dækkes af et rødt *alterklæde* af fløj med guld kors fra o. 1900. † *Alterklæder*. Inventariet 1730 nævner et nyt rødt fløjlsalterklæde, der bar kirkeejeren Peder Nielsen Endorphs og hustrus broderede navnetræk, og som forvaredes hos denne.¹² 1841 anskaffedes et nyt alterklæde af rødt bomuldsfløj, ²² hvorefter det gamle blev opfarvet og anvendt som beklædning til prædikestolen og gardin på pulpituret.¹⁷

Altertavlen (fig. 15) består af en sengotisk fløjaltertavle fra o. 1500, der efter egnens sædvane o. 1600-20 er moderniseret og udbygget til en stor renæssanceopbygning. Den står siden en istandsættelse 1918 med en barokstaffering fra 1725, bekostet af den daværende kirkeejers Peder Nielsen Endorph og signeret af Hans Poulsen skildrer fra Ribe.

Den ganske velbevarede katolske højaltertavle (fig. 16) slutter sig ligesom kirkens Mariatavle (sidealtertavle nr. 1) til en række arbejder i

Fig. 14. Altertavlens midtskab (jfr. fig. 15), efter anonym tegning 1798 i NM2. — *Mittelschrein des Altarbildes, nach anonymen Zeichnung 1798.*

Nordtyskland og Danmark, henført til den såkaldte »Imperialissimamester«, og har nære sidestykker i Jerne (s. 984) og Grimstrup (Skast hrd.).²⁶ Tavlen har i midtskabet en Nådestolsgruppe, flankeret af Maria med barnet, og i syd – på værnehelgenens sædvanlige plads – en bispehelgen, formentlig S. Nikolaj, som traditionen knytter til kirken (jfr. indl.). I fløjene står de 12 apostle i to rækker, ligesom hovedfigurerne under gennembrudte kølbuealdakiner med stavværk.

I midtskabet er Nådestolen på traditionel vis fremstillet som en tronstol, hvorpå Gudfader sidder, fremvisende sin martrede søn i skikkelse af en smertensmand, der blotter sine vunder (fig. 18). Gruppen indrammes af stolens høje vanger med udskårne vandnæser og fiale-spir. Maria med barnet er skåret efter nogenlunde samme forlæg som sidealtertavlens og en lang række andre samtidige Madonnafigurer.²⁷ Barnet holder i sin højre hånd en frugt. Bispehelgenen er vist i fuldt skrud med højre hånd løftet velsignende, venstre hånds attribut mangler. En tegning fra 1798 viser i hånden en ubestemt genstand, måske hovedet af en bispestav (fig. 14).

Fløjenes apostle er skåret efter samme forlæg som i Tystrup (DK. Sorø s. 966). De bærer alle fodsider kjortler og kapper, nogle har sko, andre er barfodede, og de fleste bærer en bog foruden deres attribut. En del attributter er fornyede og ombyttede i 1800'erne, og 1918 har man flyttet nogle af apostlene om for bedre at bringe dem i overensstemmelse med de sekundært malede navne over figurerne. Apostlene opføres her under det påmalede navn begyndende i nordfløjens øvre række: 1) »S. Petrus« med nøgle. 2) »S. Andreas«, med nytilsat Filips-kors. 3) »S. Jacob(us) M(ajor)«, Jacob den ældre med pilgrimshat, fejlagtigt forsynet med kølle. 4) »S. Philippus«. Figuren, der som attribut kun har en bog, stod før 1918 som nr. 9. 5) »S. Bertholomeus« med kniven. 6) »S. Matheus« med økse, stod før 1918 som nr. 10. 7) »S. Johannes« med kalken. 8) »S. Thomas« med spyd. 9) »S. Jacobus M(inor)«, Jakob den yngre med valkestok. 10) »S. Simon« med saven, stod før 1918 som nr. 4. 11) »S. Judas Thadeus« med kølle. 12) »S. Paulus« med sværdet (klingen fra 1918).

Til tavlen har formentlig hørt en lille krucifiksfigur, 45 cm høj, nu opsat på renæssanceopbygningens topfelt. Krucifikset har rimeligvis kronet midtskabet, eventuelt anbragt i et topskab, der ligesom den gotiske predella er fjernet i forbindelse med tavlens forandring.

Ved denne modernisering o. 1600-20 er kirken tavle blevet udbygget næsten til en altervæg, idet middelaldertavlen – som storstykke – i hele sin bredde har fået et højt tredelt postament på underbygning af fyrre-panel. På postamentets fremspring, prydet af beslagværk og rudebosse, hviler fire glatte joniske storsøjler, der flankerer alterskabets fløje. Søjlerne har klunget skårne prydbælter, de yderste med beslagværk, de to inderste med kartoucher rummende et Jesu-monogram (i nord) og initialerne »NCB/TAP«.²⁸ Storvingerne har ligesom topvingerne udsavede volutter og prydes af frugtklase, roset og i midten et kvindehoved i kartouche. Frisen brydes over søjlerne af volutfremspring med akantusløv, og yderst på den forkrøppede storgesims (fornyet) står ejen-

Fig. 15. Altertavle, o. 1500 og o. 1600-20 (s. 1247), tilstand før istandsættelsen 1918. Hude fot. 1905. — Altar-
bild, um 1500 und um 1600-20, Zustand vor Restaurierung 1918.

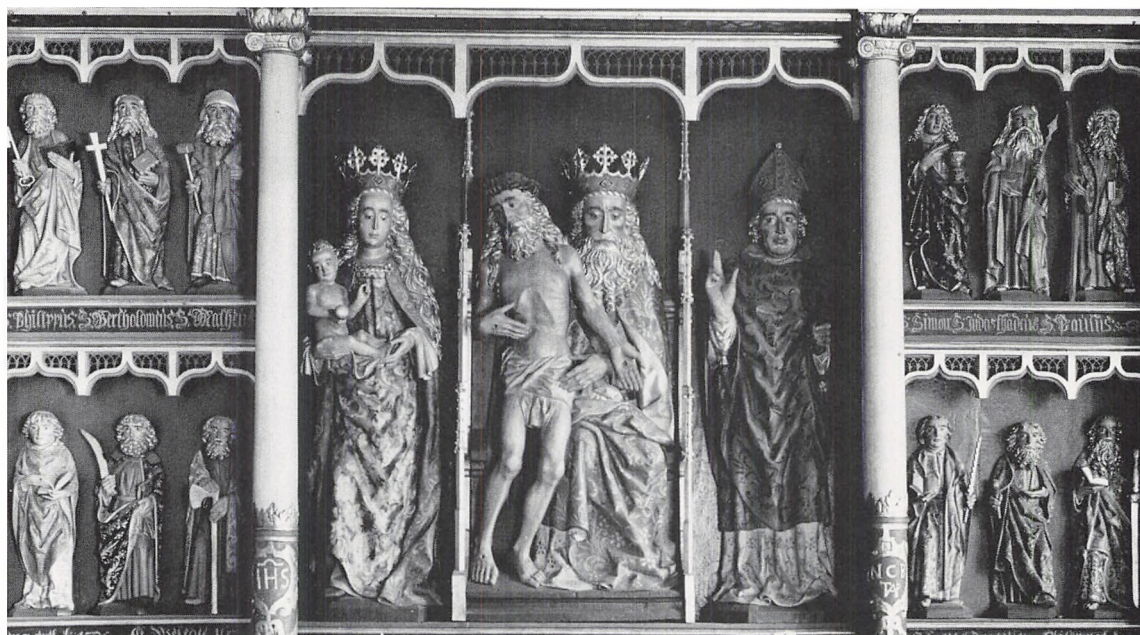

Fig. 16. Altertavlens storstykke, en sengotisk skabsaltertavle fra o. 1500 (s. 1247f.). EM fot. 1962. — *Mittelschrein des Altarbilds, ein spätgotischer Schnitzaltar.*

dommelige spir i form af hermeagtige kvindefigurer med frugtklase på hovedet (før 1918 stod spirene på topgesimsen, jfr. fig. 15). Det brede, noget fortrykte topstykke har glatte søjler med akantuskapitel og beslagværk-rydbælte flankerende det profilindrammede felt, hvori den nævnte gotiske krucifiksfigur er opsat. Topvingerne har rosetter og frugtklase, topgavlen to kartoucher flankerende en slyngbåndsmedaljon, der krones af akantusløv. Renæssancesnitværket er i slægt med den nogenlunde samtidige prædikestolshimmels. Men det er grovere og må skyldes en udpræget landsbysnedker.

Hans Poulsens bemaling fra 1725 har en blå grundfarve med rødt rammeværk i alterskabet, rød og sort marmorering på listerne og fremhævelse af snitværksdetaljerne i grønt, rødt, forgyldning og sølv; søjleskafterne står grå. De gotiske figurer har naturlig karnation, forgyldt hår og brogede klædninger med malede brokademønstre. Som baggrund for den lille gotiske krucifiksgigur er i topfeltet malet et panorama af Jerusalem, og herover ses i topgavlen kirkeejeren Peder Nielsen Endorphs og hustru Kir-

stine Sofie Bornemans initialer i spejlmonogram, flankeret af »Anno / 1725«, alt forgyldt på rød bund. De øvrige indskrifter står i hvid fraktur på sort bund. I det gotiske skabs fodfelter: »Renoveret A(nn)o 1725. Af Weledle Herre / Seig(neu)r Peder Nielsen Endorph Eierre til Henne Gaard. / Ved Hans Poulsen Skildrer af Riibe«. ²⁹ Over apostelfigurerne deres ovenanførte navne, og i storfrisens midtfelt: »Denne Jesum opvage Gud. Der Ære Wii Alle Vidne til. Actor 26 v.« (Ap. G. 2, 32). Postamentfelterne rummer i nord Fader Vor, i hovedfeltet Nadverindstiftelsesordene (1. Kor. 11, 23-25) og i syd Missionsbefalingen (Mark. 16, 15-16).

Af middelaldertavlens oprindelige staffering på kridtgrund konstateredes 1918 blot lidt rester af forgyldning som baggrund i alterskabet. Også en renæssancestaffering, hvis indskrifter stedvis skimtes under de nuværende, har været lagt på kridt. Tavlens istandsættelse med Hans Poulsens nymaling 1725 fulgtes 1776 af en mindre opfriskning ved maler Niels Lund fra Janderup. Han tog sig især af gesimser og profiler, der fik en blå marmorering svarende til prædikestolens; topfeltets spejlmonogram erstattedes

af Kristian VII.s, og fodfelternes renoveringsindskrift blev overmalet af en ny: »Renoveret A(nn)o 1776. Af Velede Og Velbyrdige Hr. Assesor Christen Sørensen Rygaard. Eierre til Henne gaard«. Denne indskrift blev atter dækket i forbindelse med oppudsninger 1844¹⁷ og 1877,⁸ hvorved tavlens blå grundfarve dækkedes med en stengrå, ligesom der blev malet nichelignende, afskyggede felter bag figurerne og sat det hebraiske »Jahve« i topgavlen.

Altartavlen fremtrådte herefter, som den ses på fotografiet fig. 15, indtil overmalingerne ved Harald Munks grundige istandsættelse 1918 blev fjernet, så tavlen atter fremstod med Hans Poulsens barokfarver fra 1725.

Sidealtertavler. 1) (Fig. 17, 19), o. 1500, en Mariatavle, bevaret er predellaen og selve alterskabet med en figur af Maria med barnet fremstillet i stråleglans som »rosenkransmadonna«. Ligesom højaltartavlen har den været tilskrevet den såkaldte »Imperialissimamester«.²⁶ Mariafiguren, 98 cm høj, er ikke meget forskellig fra

Fig. 17. Mariaaltartavle (sidealtartavle nr. 1), o. 1500 (s. 1251). NE fot. 1982. — *Marienaltar, um 1500.*

Fig. 18. Nåde stolen og Maria med barnet, o. 1500, udsnit af altartavle (s. 1248). EM fot. 1962. — *Der Gnadenstuhl und Maria mit dem Kinde, um 1500, Ausschnitt aus Altarbild.*

højaltartavlens, idet nogenlunde samme forlæg må ligge til grund, men der er et finere markeret svej i Marias skikkelse og en større ynde i udtrykket. Figuren er i skæringen velbevaret, kun Marias venstre hånd og det yderste af barnets højre fod er fornyet i forbindelse med en noget hårdhændet istandsættelse 1909 (jfr. fig. 19). Alterskabet, 177×98 cm, har foruden et profilindrammet fodfelt, foroven en gennembrudt stavværksbaldakin i kølbueform med en hængesfrise af fiskeblærer og korsblomster, der for størsteparten er rekonstrueret 1909. Skabets bagklædning har som baggrund for figuren en profileret glorie og en pålagt stråleglans, der danner en mandorla omkring billedet. Mandorlaen kantes af en rosenkrans bestående af 65 små blomster af bly, alle fra 1909. Før istandsættelsen sås kun hullerne, hvori de oprindelige roser havde siddet; de nuværende er rekonstruerede efter forbillede i forskellige nordtyske al-

Fig. 19. Mariaaltertavle (sidealtertavle nr. 1), o. 1500, tilstand før restaurering 1909 (s. 1252). Hude fot. 1905. — *Marienaltar, um 1500, Zustand vor Restaurierung 1909.*

tertavler.³⁰ Skabet har hængsler fra de nu forsvundne fløje,³¹ og predellaen i siden en lille låge til et gemmeskab.

Stafferingen er fra 1909, udført som en genskabelse af den originale middelalderstaffering på kridtgrund, der indtil da var bevaret i ganske betydeligt omfang. Figurerne har naturlig hudfarve, håret er forgyldt ligesom barnets frugt og Marias krone og kappe, hendes kjole står i sølv, ligesom kappen med blåt for. Alterskabet er næsten helt forgyldt, mandorlaen er blå, fodfeltet og karmenes indersider står cinnoberrøde, de sidste med forgyldte stjerner. Predellaens skriftsted i gul skriveskrift på sort

bund er en gentagelse af en indskrift fra 1776: »Christus er komet til Verden Søndere at saliggjøre« (1 Tim. 1, 15). Den stod før 1909 i fodfeltet.

Før 1909 var de middelalderlige farverester dækket af en overmaling, der må være foretaget af Niels Lund 1776 (se fig. 19). Marias kjole var hvid med blå blomster, skabets bagklædning havde sort marmorering på rød bund, predellaen på blå bund. Kridtgrund og farver sad så løst, at det skønnedes nødvendigt at afrense alt ind til træet, inden den noget glatte og ferske nystaffering.

Tavlen står, måske som oprindelig, på det nordre sidealterbord i skibets østende. Her omtales den tidligst 1842, da præsten noterede, at helgebilledet »på et fuldkommen konserveret sidealter« antydede en fredelig reformation.¹⁰

2) (Fig. 20-21), o. 1500, for en bispehelgen, måske S. Nikolaj (jfr. højaltertavle), kun selve alterskabet er bevaret. Den stående bispefigur, 142 cm høj, med markant skåret ansigt, løfter højre hånd velsignende, mens han i venstre holder en bispestav fra istandsættelsen 1909. Han bærer en høj bispehue, hvorfra to frynsébånd (infulæ) hænger ned, og over underklædningen en fyldig korkåbe, der falder i store knækkede folder og sammenholdes af et rosetformet spænde på brystet. Hænderne er behandskede med adskillige fingerringe. Alterskabet, 174×100 cm, hvis underste del med fodfeltet er fornyet (jfr. fig. 21), har ved karmsiderne spinkle halvsøjler bærende en kølbue-baldakin svarende til Mariaskabets. Baldakinens hængefrise er også her fornyet. Hængsler i skabets sider har båret sidefløjene, der ligesom predellaen manglede allerede 1798,³¹ og en række huller foroven må stamme fra en frise af småspir eller korsblomster, der har kronet tavlen.

Stafferingen er som Maria-tavlens fra 1909, udført fra grunden som en genskabelse af den oprindelige. Bispeklædningens og skabets glatte forgyldning dominerer. Ansigtet står med hudfarve, håret forgyldt, bispehuen i sølv med gyldne ornament, handskerne er hvide, kåbeforet blå. I skabet er karmene cinnoberrøde

med gyldne bladornamenter, og bag figurens hoved er i guldbelægningen punslet en glorie. Bemalingen er i nøje overensstemmelse med de betydelige rester af original kridtgrundsstaffering, der var til stede indtil 1909.³² De var da dækket af en overmaling, udført 1776 af Niels Lund, måske samtidig med at figuren er blevet udstyret med en kalk (fig. 21, jfr. Janderup s. 1048f.). Såvel ansigt som handsker stod med kødfarve, bispedragten var hvid og sort, og på huen og spændet var anvendt lidt forgyltning.

Tavlen, der oprindeligt kan have stået på det søndre sidealterbord (s. 1247), omtales 1730 som »En gammel prælats, kaldet St. Nicolai, effigies (billede), som siges i gamle dage at have resideret på Hennegård«.¹² 1798 stod den »imod indgangen i den nordre kirkemur« og o. 1900 op mod skibets nordvæg, delvis bag stolebænkene. Siden istandsættelsen 1909 er

Fig. 20. Sidealtertavle (nr. 2, s. 1252), o. 1500, med bispehelgen (S. Nikolaj?). NE fot. 1982. — *Seitenaltarbild, um 1500, mit einem hl. Bischof (Hl. Nikolaus?)*.

Fig. 21. Sidealtertavle (nr. 2, s. 1252), o. 1500, med bispehelgen (S. Nikolaj?). Tilstand før restaurering 1909. Eigil Rothe fot. 1908. — *Seitenaltarbild, um 1500, mit einem hl. Bischof (Hl. Nikolaus?)*. Zustand vor der Restaurierung von 1909.

tavlen ophængt på samme væg, båret af to konsoller.

Af et *altersæt*, skænket 1704 af præsten Knud Mikkelsen Ho og hans hustru Anna Knudsdatter (jfr. gravsten nr. 2), er bevaret *kalken* (fig. 23), med stempel for Jens Andersen Klyne i Ribe (Bøje 1982 nr. 6782).³³ Den er 20 cm høj, foden sekstunget med mellemfaldende spidser og bred standplade. Standkanten er profileret med prik-bort, og på en af tungerne er pånitted et støbt, 4 cm højt krucifiks. Flankerende krucifikset er graveret givernes sammenskrevne initialer »KMH« og »AKD«, og under det årstallet »1704«. Et lille profilled med prik-bort danner overgang til de sekssidede skaftled,

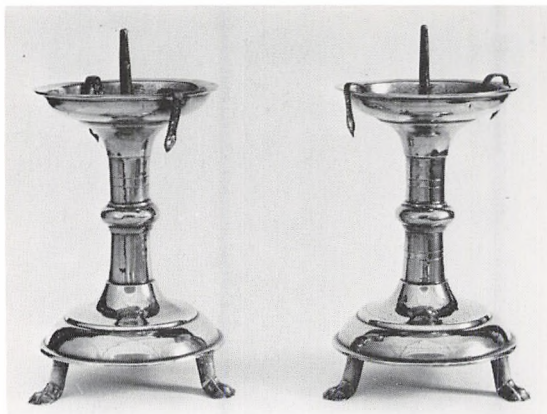

Fig. 22. Alterstager, gotiske (s. 1254). NE fot. 1982. — *Altarleuchter, gotisch.*

Fig. 23. Alterkalk, skænket 1704 af præsten Knud Mikkelsen Ho og hustru Anna Knudsdatter. Stempel for Jens Andersen Klyne (†1700) i Ribe (s. 1253). NE fot. 1982. — *Abendmahlskelch, gespendet 1704 von Pastor Knud Mikkelsen Ho und seiner Gattin Anna Knudsdatter. Punze des Jens Andersen Klyne (†1700).*

knoppen er kugleformet og glat, det fornyede bæger svejet. Under standpladen er graveret vægtangivelsen 28 lod, på dens overside stemp- let. 1835 betales guldsmed Lorentz Anholm Thuun i Varde for en reparation af bægeret.¹⁷ *Diskon* er udført o. 1750 af Jens Terckelsen Ørrenstrup i Varde (1729-65), tv. 12 cm, med otte-tunget fordybning og på fanen et graveret cirkelkors samt Ørrenstrups stempel (Bøje 1982 nr. 6865).³⁴ Den oprindelige *tdisk* omtales endnu 1730.¹²

†*Altersæt*. 1700 havde kirken kalk og disk af tin, »og saaledis har været siden Suenskens ind- fald, da dend af dennem blev bort Plønderet«. ¹⁸ Tinkalken stod endnu 1730 i degnestolen.¹²

Oblatæske og *alterkande* er i sort porcelæn med guld Kors fra Den kongelige Porcelænsfabrik, anskaffet henholdsvis 1888⁸ og 1836¹⁷.

Sygesæt, tidligst omtalt 1833, udført af Lorentz Anholm Thuun i Varde (1796-1844). Kalken er 9 cm høj, med cirkulær profileret fod, balusterskaft og glat halvkuglebæger med profileret rand og spor af indvendig forgyldning. På fodens underside Thuuns stempel (Bøje 1982 nr. 6880).³⁵ Sammenhørende glat disk, tv. 5,5 cm. Til sættet, der opbevares i et formentlig samtidigt futteral, hører en nyere oblatæske og vinbeholder, mærket »C. Hermann Denmark, Sterling 9256 M 53«.

Alterstager (fig. 22), gotiske, næsten svarende til Vester Vedsted (Ribe hrd.) og Møgeltønder kirkers (DK. Sjyll. s. 1312). Stagerne, 32 cm høje, har kort, profileret cylinderskaft og ensdannet, profileret fod- og lyseskål. Fodskålen hviler på tre små ben formet som dyrepoter. Lysetornene er fornyet i jern. *Syvstage*, nyere, 36 cm høj. †*Alterstager*. 1836 anskaffedes to lakerede blik-alterlys.¹⁷

†*Alterbøger*. 1730 omtales Frederik III.s bibel på altret.¹²

†*Messehagler*. Formentlig samtidig med altertavlens istandsættelse 1725 skænkede kirkeejeren Peder Nielsen Endorph en blå fløjlsmesse- hagel med sit eget og hustruen Kirstine Sofie Bornemans broderede navnetræk. Juledag 1728 beklagede præsten Ole Sandberg sig i kirken højlydt over at skulle lade sig nøje med en

gammel hagel, fordi kirkeejeren opbevarede den ny på Hennegård og kun udleverede den til præsten efter forgodtbefindende.¹² 1833 betalte for tøj og syning af et messegevandt, og 1843 fik jomfru Ramsing i Ribe 14 rdl. for en ny messehagel, der var af rødt fløj.¹⁷ Den udskiftedes 1891 med en ny.²²

Alterskranke, 1857, halvcirkulær med grøn-malede, drejede balustre og plysbetrukket knæleskammel.²²

Døbefonten (jfr. fig. 34) er romansk, af granit, tilhørende samme undergruppe af den vestjyske type (Mackeprang: Døbefonte s. 166) som fontene i Janderup, Lunde, Ovtrup og Nørre Nebel. Den er 95 cm høj, foden af en rød, kummen af en brunlig granit, tv. 76 cm, med attisk mundingsprofil, hvor den øvre rundstav er erstattet af platte. Kummen er indvendig hvidmalet. Fonten blev 1882 rensat for kalk og maling.²² Den er 1932 flyttet fra skibets østende, nord for korbuen, til sin nuværende plads midt i koret.

Dåbsfad af messing, glat, tv. 40 cm, købt 1844 hos kobbersmed E. Teutsen i Ribe.¹⁷ Det ligger i en samtidig krans af træ. I årene før fadets anskaffelse klarede man sig med en lille fajanceskål.²²

Dåbskande, 1935, af messing, ifølge indskrift skænket af rentier Jens Larsen Jensen og hustru Gunnethe Kirstine Christensen, Henneberg.²²

Korbuekrucifiksgruppe (fig. 24-27), o. 1250, bestående af en mere end legemsstor, 206 cm høj, Kristusfigur (armene fornyede) og to kun halvt så store sidefigurer af Maria og Johannes, 115 cm høje. Gruppen er på flere punkter ejendommelig. *Kristusfiguren* hænger næsten lodret, hovedet og overkroppen er skåret fuldplastisk, mens figuren nedefter flader reliefagtigt ud, endende i helt udstrakte ben og vrister. Højre fod er lagt over venstre. Det lidt fremadludende hoved (fig. 25) har fra første færd båret kongekrone, hvoraf nu kun kroneringen med ovale ædelstensgruber er bevaret. Ved en senmiddelalderlig modernisering er værdighedstegnet blevet omgjort til en tornekrone med indborede torne. Håret falder i bukler ned på skuldrene, næsen er lige, øjnene kun angivet som

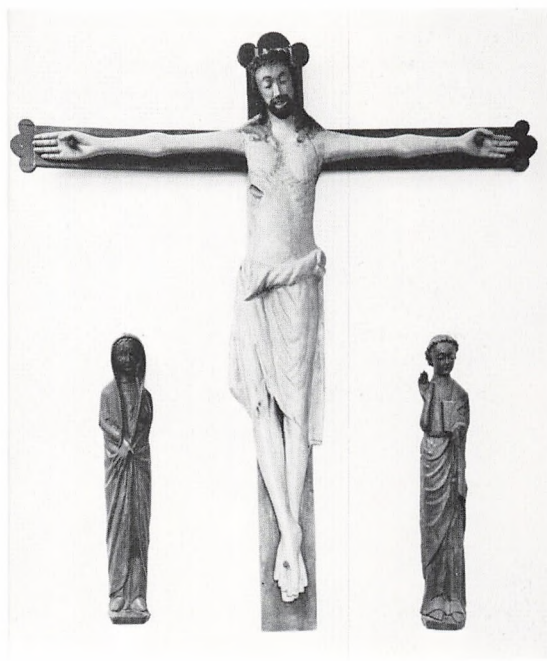

Fig. 24. Korbuekrucifiksgruppe, o. 1250 (s. 1255). NE fot. 1982. — *Triumphkreuzgruppe, um 1250.*

hvælvede partier, munden er lille med svagt hængende vige, og der er ikke antydning af (skåret) skæg. Brystkassens ribben er klart markeret, såret i højre side dybt skåret. Det knælange lændeklæde er bundet i venstre side og har unggotikkens karakteristiske vulst om hoften. Klædet falder i v-formede folder over venstre lår, mens det højre – ligesom i Billum (s. 1094 med fig. 26) – er ladet næsten bart. Figuren er udhulet fra bagsiden. De plumpe, vandret udstrakte arme stammer fra 1800'erne ligesom det enkle korstræ, hvis øvre arme har ud-savede trekløver-ender. Bag figuren følger korstræet lændeklædets bredde som en art bagklædning.

Sidefigurerne (fig. 27) indtager på traditionel vis sørgende positurer. Maria, iført fodsid kjole, hovedlin og sko, fører venstre hånd til kinden, mens hun med højre samler klædningen foran sig. Ejendommeligt er det, at begge arme synes at gennembryde dragten. Hendes ansigt (fig. 26), kranset af fint bølget hår, er regelmæssigt med en lille mund, mandelformede

Fig. 25-26. Korbuekrucifiksgruppe, o. 1250, detaljer (s. 1255). 25. Kristusfigurens hoved. 26. Mariafigurens hoved. NE fot. 1986 og 1982. — *Triumphkreuzgruppe, Kopf des Christusbilds und des Maria-Bilds.*

øjne og himmelvendte pupiller. De skarpt skårne detaljer, der genfindes i Johannesfigurens ansigt, antyder, at der i nyere tid er foretaget en opskæring. Johannes' ansigt indrammes af stiliserede lokker. Han er iført en lang kjortel, hvorunder de bare fødder stikker frem. Højre hånd er løftet i en sorgfuld gestus, og i venstre holder han bogen – med en fold af kjortlen respektfuldt lagt imellem. Begge figurer er udhulede fra bagsiden og har under fodstykket et hul til fastgørelse i en (korbue)bjælke. Hovederne har tilproppede huller i issen, Johannes endvidere ét i brystet.

Kristusfiguren står med en bemaling fra 1800'ernes »istandsættelse«. Bleg karnation, grøn »tornekrone«, brunt fuldskæg og hår, der falder i store lokker på skuldrene. Lændeklædet er lysblåt, og i panden og ved sårene er der små

røde blodstænk. Korstræet står i blank eg, med »INRI« i hvide versaler, sidefigurerne siden o. 1900 i afrenset bejdsset træ.

Trods den betragtelige størrelsesforskel er krucifiks og sidefigurer efter al sandsynlighed udført samtidig, eventuelt i forbindelse med kirkens unggotiske korudvidelse (jfr. s. 1242). Måske havde gruppen endnu sin gamle plads i korbuen 1730, da inventariet nævner »et stort krucifiks stående i kirken« og to »små corpusser, malede træbilleder«. ¹² Et fotografi fra 1897 (i NM2) viser gruppen opsat på skibets nordvæg. Krucifikset fremtrådte da som nu, mens sidefigurerne havde bemaling fra 1700'erne svarende til altertavlefigurerne. Deres afrensning, opskæring og bejdsning må være sket i årene omkring 1900, da de i nogle år var bortfjernede fra kirken. 1904 var sidefigurerne tilbage, op-

stillet i en krog på pulpituret.³⁶ Korbuekru-
fiksgruppen hænger siden 1932 på korets
nordvæg.

Prædikestol (fig. 32), 1573, ifølge indskrift
skænket af Johan Hartvig Staverskov til Hen-
negård og udført af Hans snedker.³⁷ Den store
himmel er en tilføjelse fra o. 1600-20, rokoko-
bemalingen fra 1776 skyldes Niels Lund i Jan-
derup.

Prædikestolen har den for egnens ungrenæs-
sancearbejder karakteristiske opbygning. Slan-
ke hjørnebalustre opdeler kurven i fire høje fag,
der midtdeles vandret af profilerede ramme-
stykker med tovtstav. Balustrene er leddelte,
smykket vekselvis med akantusløv, rudeværk,
sparre- og tungemønstre, og har på siderne
neglesnitsbort. Felterne rummer alle velskåret
rudeværk under halvrosset med akantus-treblade
i sviklerne. Øverst, under kronlisten, løber
en frise med tilsvarende rosetter indrammet af
tovtstave, og under fodlisten en frise af kølbue-
hængestykker. Herpå er indskåret en latinsk og
dansk versalindskrift (fig. 29), der for visse de-
les vedkommende er forkortet til de enkelte
ords forbogstaver, hvorfor tydningen må tages
med forbehold: »Esto fidelis: vsqve / ad: mor-
tem: e(t): d(ono): t(ibi): c(oronam): v(it)æ. //
Hertvig: Staversko: til H(enne) / gaard: g(av):
d(enne): p(rædikestol): t(il): H(enne): K(irke):
an(no) 1573 / Geor(gius): Pav(li): servvvs Chri-
sti: Iesv: invtilis. // Geor(givs): Geor(gii): f(i-
livs): p(astor): H(enne): e(cclesia): / v(erbi):
D(ei): m(inister): i(nvtilis): Hans: Sne(dker):«
(Vær tro indtil døden og jeg skænker dig livets
krone. Hartvig Staverskov til Hennegård gav
denne prædikestol til Henne kirke år 1573. Jør-
gen Poulsen Jesu Kristi uværdige tjener. Jørgen
Jørgens søn præst i Henne kirke, Guds ords
uværdige håndlanger. Hans snedker).³⁸ Ved af-
slutningen af sjette linje, efter ordet »invtilis«
er indskåret et tegn, der formentlig skal forestille
et timeglas.

Prædikestolen hviler på et sidealterbord i ski-
bets sydøsthjørne. Den murede trappe er fra
1932. Gelænderet, i smedejern, stammer vist-
nok fra 1700'rne, ligesom bogstolen. Rødt
fløjlstræk med frynser fra o. 1900.

Himlen danner en femsided polygon over sto-
len med tre brede fag ud mod kirkerummet.
Frisen kantes af profillister, der forkrøpper sig
om hjørnefremspring med diamantbosse og
rosetter på siderne. Høje kartouche-topstykker
flankerer entusiastiske basunengle, der kaster
sig ud fra gesimsfremspringene. Herunder er

Fig. 27. Maria og Johannes, o. 1250, sidefigurer i
korbuekruccifiksgruppe (s. 1255). Fot. i NM. —
*Maria und Johannes, Seitenfiguren der Triumphkreuz-
gruppe.*

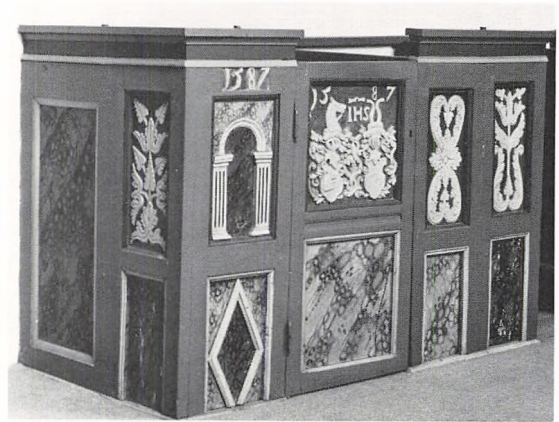

Fig. 28-31. 28 (øverst tv.). Stolegavl i koret, formentlig 1587 (s. 1260). 29 (forneden tv.). Prædikestolsindskrift 1573 med Hans snedkers signatur (s. 1257). 30 (foroven th.). Stolestader med dele af (†)herskabsstol for Hennegård 1587 (s. 1261). 31 (forneden th.). (†)Herskabsstol for Hennegård 1587, udsnit af låge med våbner for slægterne Vind og Galskyt (s. 1262). NE fot. 1982 og 1986. — 28 (Oben links). Gestühlwange, vermutlich 1587. 29 (Unten links). Kanzelinschrift 1573 mit der Signatur Hans snedkers. 30 (Oben rechts). Gestühl mit Teilen eines Herrschaftsgestühls für das Gut Hennegård 1587. 31 (Unten rechts). Herrschaftsgestühl für das Gut Hennegård 1587, Ausschnitt aus der Tür mit Wappen der Familien Vind und Galskyt.

der englehoveder, flankerende hængestykkerne, der er formet som små kartoucher med rosetter og hængeskvaste. Loftet er svunget med profilibber i stødene, udgående fra en midtroset med englehoved. Himlen svarer til Brøndum kirkes (Skast hrd.) fra 1617, og må – bl.a. ved de karakteristiske basunengle – tilskrives en vestjysk snedker, hvis hovedværk er inven-

taret i Sønder Borris kirke (Ringkøbing amt).³⁹

Bemalingen i rokokostil er Niels Lunds fra 1776. Blå marmorering dominerer, ledsaget af en klar rød, lidt forgyldning og en brun farve, der på hængestykkerne danner baggrund for hvide rocailler. Himlens loft er blått med hvide skyer, basunenglene har grå gevandter, gyldne vinger og trompeter, og frisens indskrift med

Fig. 32. Prædikestol, 1573, skænket af Hartvig Staverskov og signeret af Hans snedker. Himlen tilføjet o. 1600-20 (s. 1257). NE fot. 1982. — Kanzel, 1573 von Hartvig Staverskov gespendet und von Hans snedker signiert. Schalldeckel um 1600-20.

Fig. 33. Indre set mod øst gennem skibets jordbue. NE fot. 1982. — *Interieur gegen Osten gesehen.*

gul skriveskrift på blå bund lyder: »Raab af struben, spar iche / Oplöft Din Röst som en Basune / Og kundgiör mit folch Deres Overträdelse / Esaias 58 (v. 1)«. Bemalingen dækker beskedne rester af originale farver.

1843 blev nogle lister og sirater fæstnet, og prædikestolens hidtidige murede trappe afløst af en opgang af fyrretræ, hvis panel havde enkelt udsavede balustre.¹⁷ Den tjente til 1932. En istandsættelse 1919 havde udelukkende snedkermæssig karakter, og prædikestolen står i dag i sjælden grad uberørt af nyere tids restaurering.

Stolestader (fig. 28, 30), formentlig fra 1587, bænkerne er fornyet 1888. Stoleværket tilhører egnens ungrenæssancetype og omfatter som i Nørre Nebel stader med dobbeltgavle i koret (fig. 34), hvor der tillige indgår rester af en

øjensynlig samtidig herskabsstol med det nævnte årstal (jfr. ndf.). Gavlene har næsten alle fladsnitsagtigt akantusløv i den øvre fyldning, stedvis med ansigter. De nedre fyldinger er hovedsagelig glatte, enkelte dog med foldværk. Skibets gavle er 1878 blevet udsvejfede ved pålægning af fyrretræslister på siderne. Ved samme lejlighed mistede alle gavle de oprindelige småspir, og de har nu vandrette endestykker med lystage fra 1932. Indgangspanellerne har profilfyldinger og frise med triglyffer, korets noget sammenflikkede paneler fyldinger, der dels er glatte, dels smykkes af akantusløv og ansigter.

Stoleværket står med Niels Lunds rokokobemaling fra 1776, afdækket og genfremstillet ved en istandsættelse 1919-20.⁴⁰ Grundfarven er blå, profilerne røde, skæringerne hvide og un-

Fig. 34. Indre set mod vest. NE fot. 1982. — *Interieur gegen Westen gesehen.*

derfyldingerne har vekselvis blå og rød marmorering. Indgangspanellerne smykkedes af rocailler.

1631 bevidnedes på Kærgård birketing, at præstekonens stol indtil en nylig omflytning altid havde været på nordsiden i altergulvet, d.e. forrest i korets nordre række.⁴¹ Niels Lunds nymaling 1776 mindedes på en tsolelåge med indskrift, der oplyste, at kirken 1776 var blevet stafferet overalt af N. P. Lund.⁴² O. 1835 anskaffedes to tbænke til skolebørnene i koret,²² og 1843 blev stoleværket repareret, nordsidens stader blev indflyttet og rettet, og der blev indlagt en ny »lede (vægrem), som var af den gamle klokkestol«. ¹⁷ 1857 borttog man de to forreste stole i koret, og 1878 blev alle gavlspar afsavet og erstattet af små volut-topstykker efter model fra Ål kirke.²² Efter opsæt-

ning af de nuværende bænke 1888 blev stoleværket 1893 nymalet i egetræsfarve, lister og udskæringer i en lidt mørkere brun tone.⁸ Ved disse arbejder udrangeredes bl.a. en tgvæl med et stort skægget hoved svarende til en gavl i Ovtrup kirke (s. 1149 med fig. 22).⁴³ 1919-20 fik staderne deres nuværende bemaling, og 1932 udskiftedes topstykkerne fra 1878 med de nuværende.⁴⁴

I korets stader indgår dele af en (†)herskabsstol fra 1587, opsat af Hartvig Staverskov til Hennegård og hans hustru Birgitte Vind.⁴⁵ Bevaret er to gavle, den vestligste henholdsvis i syd og nord, den sidste med tilhørende låge (fig. 30). Gavlene er lidt rigere udformet end de øvrige med arkadefyldning over rombefyldning og reliefskåret årstal »1587« (i nord) og Jesumogram i de øvre rammestykker. Lågen har to

Fig. 35a-b. Herskabspulpitur 1776, malerier af apostlene Mattæus og Tomas, tilskrevet Niels Lund fra Janderup (s. 1264). NE fot. 1982. — *Herrschaftsempore 1776, Gemälde darstellend die Apostel Matthäus und Thomas, Niels Lund aus Janderup zugeschrieben.*

kvadratiske profilfyldinger, den nedre glat, den øvre med reliefskåret »1587« og Jesumonogram over våbener for slægterne Vind (heraldisk højre) og Galskyt (fig. 31). De må opfattes som Birgitte Vinds fædrene og mødrene og svarer til Christen Vinds på Lydum kirkes altertavle (s. 1224 med fig. 14).⁴⁶ Bemaling som stolestaderne. Før 1932 sad gavle og låge forrest i skibets søndre stolerad, måske herskabsstolens gamle plads.

En *skrifteskammel* fra 1700'rne, af fyrretræ, 83×107 cm, med svungne vanger, udsavede balustre, læderbetræk og rester af blå bemaling, står på kirkeloftet. Den stammer fra en *†præste- og skriftestol* af egnens almindelige renæssancetype (o. 1600?), omtalt som en lukket stol med tralværk og dør, stående nord for altret (jfr. s. 1206).¹⁷ 1730 behøvede præstens skammel i skriftestolen ryglæn, »så præsten ikke falder bagover«. ¹² Stolen blev istandsat og forhøjet 1844,¹⁷ og fjernet 1857, idet præsten fik anvist plads bag altret.²² Samtidig flyttede man en *†degnestol*, der havde dannet pendant til præste-

stolen syd for altret. Den fik plads ved prædikestolen, hvorfra den 1888 atter flyttedes op i koret.⁸ En *†brudeskammel* skulle 1844 beklædes med læder eller klæde.²²

†Kister. 1730 behøvedes en ny kiste til messeklæder, da kirkeejeren havde bortfjernet den gamle til Hennegård, og kun efter forgodtbefindende udleverede messeklæder til præsten (jfr. *†messehagler*).¹²

Pengeblok (fig. 37), o. 1700, med balusterformet, fornedet afsavet fod, firkantet, jernbeslået overdel og klap-låg med flad pengetragt af jern, nu 95 cm høj. Blokken er blåmalet og siden 1935 opsat på et stolesæde bag det vestre indgangspanel.

**Klingbøsse*, o. 1850, af jern, firkantet med flad pengetragt og to overfaldslukker. Bøssen er fæstnet til en stolpe med et bredovalt skilt, hvorpå frakturindskriften: »Tænk paa den Trængende«. I Esbjerg Museum (inv.nr. 207/1953).

†Klingpunge. Inventariet 1833 omtaler en tavlepung.¹⁷ 1851 ønskedes en ny klingpung an-

Fig. 36. Herskabspulpitur, opsat 1776 af Christen Sørensen Rygaard til Hennegård (s. 1263). NE fot. 1982. — *Herrschaftsempore, errichtet 1776 von Christen Sørensen Rygaard zu Hennegård.*

skaffet og skaftet malet,²² måske den pengepose med kobberbjælde og lang stang, der endnu nævnes 1897.

Dørfløj (fig. 38), 1500'rne, jernbunden, mellem skib og våbenhus. Den er udført af to forholdsvis tynde, brede egeplanker, 205×107 cm, sammenholdt af to revler på bagsiden og af forsidenes otte vandrette jernbånd, der har grene ender og indridsede knækborter. Et lodret jernbånd følger plankernes sammenføjning; dørgrebet er smedet, i bøjleform. Dørskilt og lås er fra 1842, da dørføljen »blev vendt«, d.e. flyttet fra dørens inderside til ydersiden, hvor der gjordes nye stabler til den.¹⁷ Forsiden står i blank eg, bagsiden hvidmalet. En *tdørfløj* fra 1776 med højrektangulær profilfylding sad indtil 1932 mellem skib og tårnrum.

Herskabspulpitur (fig. 36), 1776, opsat i kirkens vestende af Christen Sørensen Rygaard til Hennegård, samtidig med indretningen af hans begravelse i tårnet (se begravelse). Pulpituret, i landlig rokokostil, består af 13 fag, af hvilke de syv midterste springer frem og danner den egentlige herskabsstol. Pulpituret er lukket i den forstand, at der over brystningen er opbygget vinduespartier kronet af en gennemløbende profilgesims, men der har aldrig været vinduer i åbningerne. Brystningen har næsten kvadratiske, profilindrammede fyldinger, hvorunder der løber en enkelt udsavet hængesfrise. Pulpituret hviler siden 1932 på en muret underbygning med trappe i syd, materialrum i nord.

Bemalingen i en lys blå farve med blå mar-

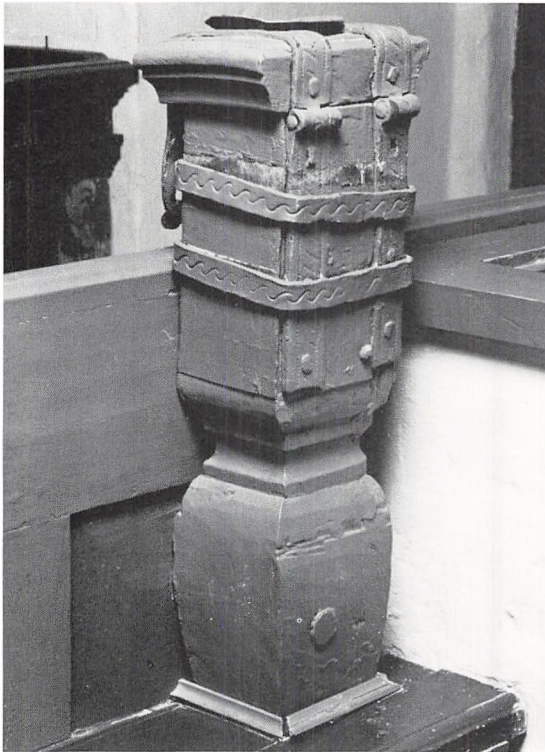

Fig. 37-38. 37. Pengeblok o. 1700 (s. 1262). 38. Dørfløj fra 1500'rne (s. 1263). NE fot. 1982. — 37. *Opferstock, um 1700.* 38. *Türflügel, 16. Jahrhundert.*

moring og røde profiler er ligesom fyldingerne *malerier* af Kristus og apostlene udført 1776 af Niels Lund fra Janderup. Billederne svarer næsten helt til hans pulpituremalerier i Janderup (s. 1060f.). Alle apostle er vist stående med deres attributter, iført lange hvide, blå, røde og brune gevandter med dramatiske folder. Øverst er navnene anført med gul skriveskrift. Fra syd ses: 1) »Johan(n)es«, skægløs, velsig-nende og med en kraftig kalk i venstre hånd. 2) »Jacobus Major«, Jakob den ældre med pilgrimsstav. 3) »S. Petrus«, pegende mod himlen og med nøgle i venstre hånd. 4) »Matias« med økse. 5) »Simon« med sav. 6) »Jacobus Minor«, Jakob den yngre med valkestok. 7) »Christus«, velsignende, med korsæble i venstre hånd. 8) (Fig. 35a) »Mateus« med pen og bog. 9) »Judas Tadeus« (Taddæus) med spyd. 10) »Bartolomeus« med kniv i venstre, bog i højre hånd. 11) (Fig. 35b) »Tomas« med spyd. 12) »Phillipus« med kors. 13) »Andreas«, med sit skråkors bag sig. Malerierne fremtræder for

ret store partiets vedkommende fornyet af Harald Munk, der 1920 fremdrog dem og den øvrige originale bemaling under en lysbrun ege-træsfarve fra 1893.⁸ O. 1894, da et harmonium fik plads i herskabsstolen, fjernedes pulpiturets underbygning af træ, og midtpartiet blev i stedet ophængt i jernbånd, fæstnet i en trækonstruktion på loftet.

Fra herskabspulpitret stammer to **løse stole* (fig. 39), fra første del af 1700'rne. De to ens barokstole er af ret ormædt bøgetræ, 113 cm høje. Forbenene, der forneden ender i gribeklo med kugle, består velselvis af drejede balusterled og bladsmykkede, afrundede klodser, hvori sarg og stivere er indtappet. Tværstiveren mellem forbenene har udskåret storakantus med to engle flankerende en lille vase. De øvrige stivere – på den ene stol defekte – er drejede ligesom bagbenene (delvis fornyede i eg), der fortsætter i det let skrå ryglæn med svunget overkant. Læderbetrækket er gammelt, ryglænets tæt karreret med indridsede linjer, træet står

blankt. Stolene, der vel er kommet til herskabspulpituret fra Hennegård, er siden 1919 i Nationalmuseet (inv.nr. 790/91-1945), mens en kopi står i kirkens kor.⁴⁷

Orgel, 1965, med syv stemmer, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå. Disposition: Manual: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Quint 1½'. Pedal: Subbas 16'. På herskabspulpituret, med spillebord i orgelhusets bagside. Facaden er indbygget i herskabsstolen. †*Orgel*, 1930, med fem stemmer, bygget af C. W. Mayer, Lübeck. Disposition: Manual: Fløjte 8', Gemshorn 8', Geigenprincipal 4', Melodia II. Pedal: Subbas 16'. Pneumatisk aktion, keglevindlade.⁴⁸ I skibets sydvesthjørne under pulpituret indtil 1932, da det flyttedes til pulpiturets herskabsstol. Et større *tharmonium*, leveret af Joh. P. Andresen & Co. i Ringkøbing, skænkedes 1894 af partikulier Chr. A. Nielsen og hustru og opstilledes på »det midterste pulpitur«.⁴⁹

Salmenummertavler, 1930,⁸ tre ens, 85×48 cm, med profilliste foroven og forneden, gråmalede med cifre af letmetal. En fjerde er tilsvarende, 75×48 cm, med indskrift i sorte versaler: »Daab« og »Nadver«. På skibets vægge. †*Salmenummertavler*. 1844 omtales maling af nummertavlerne,¹⁷ hvoraf der 1862 var tre.⁸ Fotografier fra o. 1900 (i NM2) viser store profilindrammede tavler med skydenumre af træ i seks rækker.

Præsterækketavler (jfr. fig. 36), fire ens, den ældste formentlig fra 1776, 110×68 cm, med gulmalet listeramme og hvid skrift på sort bund. Den ældste har skriveskrift og indledes med overskriften: »Fortegnelse / Paa de Guds Ords Tienere, som siden Reformationen Har betient / Præste Embedet ved Henne og Lønne meenigheder, efter dend / Kundskab, som enten findis udi gamle Documenter, eller og / af de ældste Sogne mænd ere bleven ind hentet. / Henne sogn / Haver i Begyndelsen været separeret for sig selv, oc haft sin egen Præst / allene, som først skal Have Været, saa vit mand veed af at sige / Hr. Oluf Pedersen i Aaret 1556«. Efter Hennes præster før annekteringen af Lønne sogn anføres Lønnes under overskriften:

»Lønne sogn. / Har i begyndelsen Været separeret for sig selv, oc haft sin egen Præst / allene«, derpå de fælles præster til 1782. Om Lønnes første præst, Hr. Jens Rusvard, berettes, at han blev brændt for trolddom ved Kærgård birketing, om Peter Wiberg (†1782) bl.a. at han havde været præst ved den kongelige flåde i syv år. Rækken fortsættes på tre nyere tavler med skriveskrift og versaler. På vestvæggen under pulpituret, begyndende i syd.

1859 ønskede synet en sortmalet tavle anskaffet, for at series pastorum kunne fortsættes på den, eftersom den gamle var fuldskreven med præsterne til 1780.²² Det var ikke sket 1862.⁸ 1907 nævnes to simple præsterækketavler i koret. 1948 blev tavlerne opsat på skibets nordvæg.⁸

Fig. 39. *Stol, første del af 1700'rne, fra herskabspulpitur (s. 1264). I Nationalmuseet. LL fot. 1976. — *Stuhl von der Herrschaftsempore, erste Hälfte des 18. Jahrhunderts.*

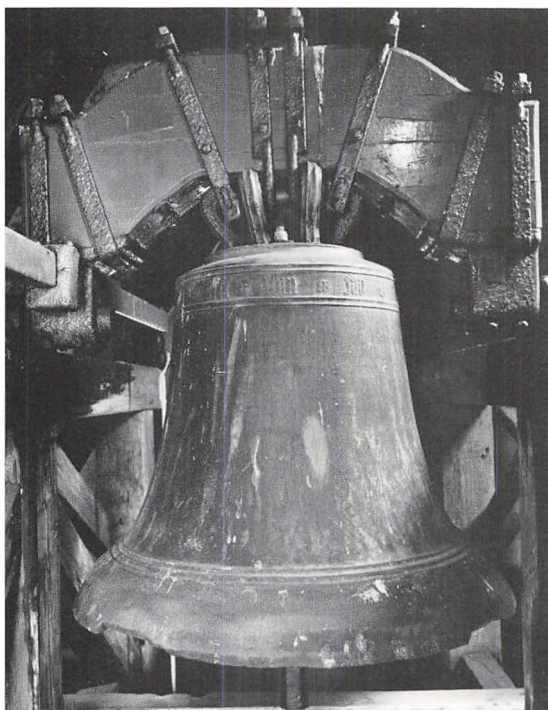

Fig. 40. Klokke, 1444 (s. 1266). NE fot. 1986. — Glocke, 1444.

Lysekroner, nyere i renæssancestil, én hænger i korets vestfag, tre i skibet. Kronerne i skibet har på hængeskudlerne graveret givernes navne, fra øst: 1) »Skænket til Henne Kirke af Rentie Hans Hansen og Hustru Abelone, født Baken-sen, Kirkeby, Julen 1932«. 2) »Skænket til Henne Kirke af Gaardejer Ole Laustsen og Hustru Nikoline f. Riber, Dyreby, Julen 1934«. 3) »Skænket til Henne Kirke af Rentier Jens Larsen Jensen og Hustru Gunnethe Kirstine f. Christensen, Henneberg, Julen 1933«.

Kirkeskib, fuldskib »Haab og Fred«, ophængt 1887. Skibet er en gave fra aftægtsmand Niels Gundersen, Houstrup, tilrigget af skipper Mads Jensen, Houstrup (Henningsen: Kirkeskibe Ribe, s. 359f.).

Ligbåre, o. 1700, af kraftigt fyrretræ, 285 cm lang. Båreladet udgøres af tremmer mellem bærestængerne, der i enderne er affasede som håndtag. De fire ben støttes af massive trekant-knæ. Afslidte rester af sort maling. Ligbåren, der tidligst omtales 1730,²² står nu på våbenhusloftet.^{49a}

Klokke (fig. 40), 1444, tvvm. 95 cm, med indskrift af reliefminuskler i et bånd om halsen: »anno d(omi)ni m cccc xliiii Iar na der bort xpi in maren ere« (I Herrens år 1444 efter Kristi fødsel, til ære for Maria). Små ligearmede kors med grenede ender adskiller ordene, idet dog et lidt større kryds-formet ornament indrammer Marias navn.⁵⁰ Overgangen mellem legeme og slagring ledsages af profilering, ligeledes hankene. Ophængt i vuggebom fra 1943. Den to-fags klokkestol indeholder enkelte ældre dele af egetræ, men er næsten fornyet 1841, da den blev vendt så klokken kom til at svinge vest-øst i stedet for nord-syd, for at den bedre kunne høres.²²

GRAVMINDER

Mindetavle. O. 1851, over fem faldne fra den første slesvigske krig 1848-51. Sortmalet træ-tavle, 127×74 cm, med profileret, lysgrå ramme og hvid indskrift med versaler og skrive-skrift.⁵¹ Ophængt i den blændede norddør.

Gravsten. 1) O. 1665. Povel Christensen Scads, Guds Ords tjener i Henne kirke i 30 år, †1665 i hans alders 56. år, og hans hustru Elisabeth Jensdatter.⁵² Sort kalksten, 202×144 cm, med udslidt indskrift. Stenen, med ottekantet indskriftfelt, hvorover en opstandelsesscene, samt omløbende skriftbånd med latinsk indskrift, og i hjørnerne evangelistmedaljoner, er ned i detaljerne magen til en gravsten, o. 1662, i N. Nebel (nr. 1, s. 1208f.). Oprindelig i skibets gulv foran korbuen over en muret begravelse (nr. 1), hvor den endnu sås 1865.⁸ 1897 lå stenen inden for våbenhusdøren,⁵³ hvorfra den 1932 flyttedes til tårnrummet.

2) (Fig. 41) o. 1720. Knud Michelsen Guldager, *1651 i Ho præstegård, ordineret i Viborg til Henne og Lønne 1681, †1720 i hans alders 70. år (jfr. alterkalk), samt hans hustru Anne Knuds Datter, født i Sevel præstegård, †17□ i hendes alders □ år, som fødte ham 6 børn, hvoraf de 5 ældste hvile hos og så er sovende til de samtlige på Herrens herligheds dag skal opvækkes.⁵⁴ Lysgrå kalksten, i to stykker, 109+99×131 cm. Højovalt indskriftfelt

omgivet af laurbærkrans, med nedslidt, ulæselig indskrift i reliefversaler. I hjørnerne sidder de fire evangelister i helfigur med bøger og symbolvæsner; øverst Mattæus (til venstre) og Markus, nederst Lukas (til venstre) og Johannes, alle med deres navne på små skriftbånd. Over og under indskriftfeltet fladovale skrifttavler med gravvers i fordybde versaler.

Stenen, der er nært beslægtet med en gravsten o. 1711 i Farup (Ribe hrd.), lå 1842 over graven på kirkegården, 20 skridt sydvest for kirkedøren.¹⁰ Fra 1882⁸ ved våbenhusets dør, hvor den ligger som trappesten, brudt i to stykker med endefladerne mod hinanden.

†*Gravsten*. O. 1638. Maren Povelsdatter af Henne præstegård, †1638 udi hendes unge år. En datter af præsten Poul Skads, jfr. gravsten nr. 1. Sås 1842 i kirkegulvet foran alteret.¹⁰

Murede begravelser. Ved sænkning af gulvet i skib og tårn 1932⁵⁵ fandt man, foruden tre jordfæstebegravelser i skibets vestende, en lille muret kælder ved skibets sydmur, fejlagtigt opfattet som Anne Staverskovs,⁵⁶ samt to murede gravkamre:

1) O. 1665, i skibets gulf foran korbuen med rester af to kister, hvoraf den ene sandsynligvis har rummet liget af Poul Christensen Skads †1665 (jfr. gravsten nr. 1).

Fig. 41. Gravsten (nr. 2, s. 1266). o. 1720, over sognepræst Knud Mikkelsen Guldager, †1720, og hustru Anne Knudsdatter. NJP fot. 1985. — *Grabstein, um 1720, des Pfarrers Knud Mikkelsen Guldager, †1720 und seiner Gattin Anne Knudsdatter*.

2) O. 1770, i tårngulvet med rester af fire kister tilhørende Christen Sørensen Rygaard til Hennegård, †1780, hans søn Søren Rygaard, †o. 1770, hustruen Elisabeth Marie von Gyldenfeldt, †1791, samt hendes anden mand Christen Stockholm, †1803 (jfr. tkalkmalede våbenskjolde).

I sidstnævnte gravkammer fandtes fire *kisteplader*.⁵⁷ 1) O. 1770. Søren Christensen Rygaard. Som en blomst han opspirede den 21. maj (...), visnede den 3. juli (...) og begravedes(?) den 27. dec. 17... Førstefødte af nr. 2-3.

2) O. 1780. Christen Sørrens(en) Rygaard, kgl. majestæts kammerassessor og herre til Hennegaard, *1742 på Hesselmed, søn af Søren Chrestensen Rygaard til Hesselmed og Hennegaard og Birgithe Johanne Petersen. Blev ejer af Hennegaard 1769 og indlod sig i ægteskab med frøken Elisabeth M. von Gyldenfeldt (jfr. nr. 3), hvilket ægteskab 17.. blev velsignet med en søn, der samme år blev indkaldt til den evige glæde (jfr. nr. 1), †1780.

3) O. 1791. Elisabeth Maria von Gyldenfeldt, †[1]791, indlod sig udi ægteskab første gang med kammerassessor Christen Rygaard (jfr. nr. 2), anden gang med kammerråd Christen Sto[ckholm] [1]782 (jfr. nr. 4). Udi første ægteskab avlede hun en søn, Søren, som døde ung (jfr. nr. 1).

4) O. 1803. Kammerråd Christen Stockholm til Hennegård. Kistepladen var stort set ulæselig ved opgravningen 1932. I Stockholms testamente bestemtes, at ingen herefter måtte begravnes i gravkammeret.⁵⁷

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1881. »Dorothy Agnes Rothbarth, beloved wife of Heinrich E. E. Rothbarth, drowned at sea of the coast of Jutland 10. aug. 1881, aged 34 years. Her body was found 28. Aug. at Henne Coast.« Engelsk gravvers.⁵⁸ Gravstele af cement, højde 90 cm, med indfældede marmortavler, samt to hænder, der griber om hinanden. Vest for tårnet.

2) O. 1907. »Kaptajn Johan Johansen med endel av sit mandskap fra S/S Tinmaru«, †1907, Drammen. Granitstele på indhegnet gravsted. Ved norddiget.

3) O. 1918. Adam Anstatt, †5. aug. 1918. Tysk krigsminde, prototype fra 1. verdenskrig. Ved norddiget.

4) O. 1945. Ukendt engelsk sømand, død under 2. verdenskrig. Engelsk krigsminde, prototype fra 2. verdenskrig. Vest for tårnet.

Støbejernskors. Ved vestdiget samt i to rækker langs norddiget er opstillet i alt 23 sortmalede støbejernskors. De kan med én enkelt undtagelse (nr. 23) opdeles i to hovedtyper efter formen på korsarmenes ender: 1) Kløverbladformet afslutning, 2) fliget afslutning (sml. fig. 42). Mens type 1 findes i to størrelser: 1a) højde 93 cm, bredde 49 cm (nr. 1-2, 5-8, 10, 13-14) og 1b) højde 77 cm, bredde 42 cm (nr. 3-4, 9, 12, 15, 19), har alle kors af type 2 ensartede mål: højde 92 cm, bredde 48 cm (nr. 16-18, 20-22). Tidsmæssigt fordeles korsene af type 1 sig hovedsageligt på 1860'erne, mens korsene af type 2 er fra 1870'erne. De samme typer findes i bl.a. Ovtrup (s. 1157). Korsenes ensartethed og kronologiske fordeling viser, at man i jernstøberiet har anvendt de samme træmodeller gennem en årrække.⁵⁹

1) O. 1857. Sognefoged A. Bertelsen, *11. nov. 1792 i Houstrup, gift med AMGLD 8. maj 1825 (jfr. nr. 14), †27. sept. 1857. På bagsiden gravvers: »For din Bestilling i 25 aar har Kongen skænket dig Dannebrogskorset, men som du ikke oplevede at bære, da Døden bortkaldte dig til den evige Hvile«. Skriveskrift. Type 1a. Ved norddiget, nordre række, nr. 6 fra vest.

2) O. 1858. I. K. Petersen, *3. jan. 1814 i Skjesbøl, Lunde sogn, †8. maj 1858. Gravvers. Skriveskrift. Type 1a. Ved norddiget, nordre række, nr. 7 fra vest.

3) O. 1859. Con Iversen, *20. juni 1859, †25. juli 1859. Versaler. Type 1b. Ved norddiget, søndre række, nr. 6 fra vest.

4) 185[.]. J (?). M. Iversen, *13. marts 18[.], †19. marts 185[.]. Versaler. Type 1b. Afknækket kort neden for korsskæringen. Ved norddiget, søndre række, nr. 1 fra vest.

5) (Fig. 42) o. 1860. Strandfoged og klitopsynsmand Niels Pedersen, *25. marts 1782 i Henneb., gift 13. maj 1802 med Ane Nielsdat-

Fig. 42. Indhegnet gravsted med støbejernskors (nr. 20, 8, 5 og 6, s. 1268-69), o. 1879 og o. 1860-61, over hhv. strandfoged Peder Nielsen, †1879, Kirstine Pedersen, †1861, strandfoged Niels Pedersen, †1860, Ane Nielsdatter, †1848. NJP fot. 1985. — *Eingezäuntes Grab mit gußeisernen Kreuzen, um 1879 und um 1860-61, des Strandvogts Peder Nielsen, †1879, bzw. der Kirstine Pedersen, †1861, des Strandvogts Niels Pedersen, †1860 und der Ane Nielsdatter, †1848.*

ter (jfr. nr. 6), †28. jan. 1860 i Henneby. Gravvers. Skriveskrift. Type 1a. Opstillet sammen med kors over hustru (nr. 6), søn (nr. 20), svigerdatter (nr. 8), samt nr. 10 (svigerdatter?) i familiegravsted indhegnet af støbejernsgitter (fig. 42). Ved vestdiget, nr. 4 fra syd.

6) (Fig. 42) o. 1860 (1848). Ane Nielsdatter, *juni 1781 i Henneberg, gift 13. maj 1802 med Niels Pedersen i Henneby (jfr. nr. 5), †21. jan. 1848. Sandsynligvis samtidig med nr. 5. Gravvers. Skriveskrift. Type 1a. Ved vestdiget, nr. 5 fra syd.

7) O. 1860. Søren Hansen Sørensen, *3. marts 1845, †15. april 1860. Martin Sørensen, *16. febr. 1846, †16. april 1860. Gravvers: »I

gik saa hastigt fra os bort, jer Vandring her var saare kort, tilsammen I vandred i Kærlighed, tilsammen I gik til Himlens Fred.« Skrive-skrift. Type 1a. Ved vestdiget, nr. 6 fra syd.

8) (Fig. 42) o. 1861. Kirstine Pedersen, *7. juni 1805 i Houstrup, gift 15. april 1829 med Peder Nielsen i Henneby (jfr. nr. 20, samt svigerforældre nr. 5 og 6), †9. juni 1861. Gravvers. Skrive-skrift. Type 1a. Ved vestdiget, nr. 3 fra syd.

9) O. 1862. H. N. Bendix Bakkensen, *9. jan. 1849 i Løit sogn, †22. marts 1862 i Kirkebye, Henne sogn (jfr. nr. 11). Skrive-skrift. Type 1b. Ved norddiget, søndre række, nr. 5 fra vest.

10) O. 1863. Ane Marie Jensen, *19. april 1799 i Klinting, gift med Mads Nielsen 5. april 1829, †28. juni 1863 i Henneby. Gravvers. Skrive-skrift. Type 1a. Ved vestdiget, nr. 1 fra syd.

11) O. 1865. Morten Bakkensen, *27. aug. 1819 i Kløvgaard, gift 5. nov. 1847 i Løyt sogn med Berte Marie N., *26. sept. 1865 i Kierkebye (jfr. nr. 9). Skrive-skrift. Type 1b. Indstøbt i sekundær sten. Ved norddiget, nordre række, nr. 4 fra vest.

12) O. 1865. Gunder Cathrine Jensen, *17. okt. 1821 i Ø. Vrøgum, †7. maj 1865 i Stausø. Skrive-skrift. Type 1b. Ved norddiget, søndre række, nr. 3 fra vest.

13) O. 1866. Sidsel Marie Nielsen, *14.(?) febr. 1831 i Kirkebye, †9. nov. 1866 i Kløvgaard. Gravvers. Skrive-skrift. Type 1a. Ved norddiget, nordre række, nr. 3 fra vest.

14) O. 1866. Ane Margrethe Larsdatter, *7. april 1790 i Overfidde, †20. april 1866 i Kløvgaard (jfr. nr. 1). Gravvers. Skrive-skrift. Type 1a. Ved norddiget, nordre række, nr. 2 fra vest.

15) 18[.]. Jens Christensen, *[,] april 18[.]4 i Stausø, †26. maj 18[.] sammesteds. Skrive-skrift. Type 1b. Ved norddiget, søndre række, nr. 4 fra vest.

16) O. 1872. Mom Iversen, *12.(?) maj 1792, †7. maj 1872. Versaler. Type 2. Ved norddiget, nordre række, nr. 8 fra vest.

17) O. 1872. Niels Hansen Pedersen, *20. jan. 1857 i Nr. Farup, †4. sept. 1872 i Hen-

ne. Gravvers. Skrive-skrift. Type 2. Ved norddiget, nordre række, nr. 9 fra vest.

18) O. 1876. Maren Chatrine Nielsen, født Bertelsen (jfr. nr. 1), *3.(?) nov. 1841 i Orting(?), †4. juni 1876 i Henneberg. Skrive-skrift. Type 2. Ved norddiget, søndre række, nr. 7 fra vest.

19) O. 1876(?). Ebbe Hansen, *5. juni 1823(?) i Tjersborg, †3. jan. 1876(?) på Filsø. Skrive-skrift. Type 1b. Ved norddiget, nordre række, nr. 5 fra vest.

20) (Fig. 42) o. 1879. Strandfoged Peder Nielsen, *16. sep. 1807 i Henneby, gift 15. april 1829 med Kirstine Pedersdatter (jfr. nr. 8, samt forældre nr. 5 og 6), †6. dec. 1879 sammesteds. Gravvers. Versaler. Type 2. Ved vestdiget, nr. 2 fra syd.

21) O. 1879. Anders Iversen, *10. febr. 18[.]4, †5. jan. 1879. Versaler. Type 2. Ved norddiget, søndre række, nr. 2 fra vest.

22) O. 1880. Jeppelinne Nielsen, *26. aug. 1840 i Kierkebye, †1. aug. 1880 i Kløvgaard. Gravvers. Versaler. Type 2. Ved norddiget, nordre række, nr. 1 fra vest.

23) 1850-80. Uden indskrift, men har formodentlig haft påmalet hvid indskrift. I modsætning til de øvrige kors har dette retkantede ender på korsarmene. På den øvre korsarm indstøbt en sommerfugl. Ved norddiget, søndre række, nr. 8 fra vest.

De fleste kors står nu direkte i jorden, men må oprindeligt have været faststøbt i cement eller indsat i plinte af granit eller støbejern. Ved norddiget findes en *jernplint*, 24 cm høj, der på forsiden har et påhæftet egetræ, på bagsiden et kors.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862-1953. Liber datus for Henne-Lønne sogne 1842-1923. – *LA Vib.* Kærgård birks tingbøger 1626 og 1631. Vester Horne herreds tingbog 1668.

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, 1886, s. 263ff. – *Notebøger.* Søren

Abildgaard X, s. 15. – *Indberetninger*. Jacob Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder). Chr. Axel Jensen 1897 (bygning, inventar, gravminder), Eigil Rothe 1904 (altertavle), 1904 (prædikestol, krucifiks), 1907 og 1909 (sidealter), 1908 (sidealterborde) og 1910 (kalkmalerier), Niels Termansen 1915 (altertavle), Harald Munk 1919 (altertavle og prædikestol) og 1924 (stolestader og pulpitur), Elna Møller 1982 (bygning), Ebbe Nyborg 1980 og 1985 (inventar).

Tegninger og opmålinger. NM2. Tegning af altertavlens midtskab og sidealterskab samt klokkeindskrift ved anonym 1798. Skitser af stolestader ved Chr. Axel Jensen 1897. Tegning af bygning, korbuekrægbånd, font og sidealterfigur (nr. 2) ved E. Rondahl 1898. Kalke af mønster på sidealterskab (nr. 2) ved Eigil Rothe 1909. Kalker af altertavle og dennes indskrifter ved Harald Munk 1918. Akvareller af stolegavle ved Harald Munk 1920. Plan og snit af bygning ved Aage Bugge 1932. Forslag til orgel ved Marcussen og Søn 1961 og 1962. Plan af bygning samt forslag til orgel ved Richard Aas og Rolf Graae 1962. Plan og tværsnit af bygning ved Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978.

Litteratur. Evald Kappelskov: Om Henne sogn gennem tiderne, Henne 1969. – H. K. Kristensen: Nogle Fund ved Henne Kirke, i ÅrbRibe VIII, 1932, s. 212-15.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og kalkmalerier ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Lars Gramby. Redaktion afsluttet juni 1986.

¹ Ribe Oldemoder, udg. af O. Nielsen, 1869, s. 62.

² DiplDan. 1 rk., II 87.

³ Det kvaderhugne mandshoved i kirkens sydmur (jfr. s. 1241) opfattedes i 1700'rne (Hofmans Fundationer) som en biskop »Nicolai, som har opbyggt kirken«.

⁴ DiplDan. 2 rk., V 32. Den pavelige bekræftelse af inkorporationen 20. nov. 1303 (DiplDan. 2 rk., V 275) synes at vise, at omtalen af inkorporationen i biskoppens første gavebrev til Puggård 7. april 1298 er en senere tilføjelse. – Jfr. også Bjørn Kornerup: Ribe Katedralskoles Historie, I-II, 1947-52, bd. I, 92-93, samt Ebbe Nyborg: Enkeltmænd og fællesskaber i organiseringen af det romanske sognekirkebyggeri, i Strejflys over Danmarks bygningskultur. Festskrift til Harald Langberg, 1979, s. 37-64, især note 24.

⁵ Endnu 1538 blev kirken betjent af en kapellan (RA. Ribe bisp. 1538. Reg. på sognepræsters ejendom og rente udi Varde syssel). Jfr. Bjørn Kornerup (note 4) bd. II, 221, 239 og 241.

⁶ Kronens Skøder IV, 381.

⁷ Trap: Danmark, 5. udg. bd. 23, s. 807.

⁸ Synsprotokol 1862-1953. Ved embedet.

⁹ RA. DaKanc. C 16. Jy. Tegn. 1682-87 f° 126, 17. april 1683. Annekteringen skulle træde i kraft ved Henne og Nebel sognepræsters død.

¹⁰ Liber daticus for Henne og Lønne sogne 1842-1923. Ved embedet.

¹¹ LA Vib. V. Horne hrd.s tingbog 1668, s. 122a.

¹² LA Vib. Ribe bispearkiv. Ureg. korrespondanc^e vdr. V. Horne hrd. 1570-1774 (C 4.79).

¹³ Evald Kappelskov: Om Henne sogn gennem tiderne, Henne 1969, s. 107f. – Om begravelser i klitterne se Søren Manøe Hansen: Dødemandsbjergene, i ÅrbRibe, XXII, 1981, s. 177-94, især s. 184.

¹⁴ H. K. Kristensen: Nogle Fund ved Henne Kirke, i ÅrbRibe, VIII, 1932, s. 212-15.

¹⁵ Hovedet opfattedes i 1700'rne som biskop Nikolaj (jfr. note 3). Sml. også Mackeprang: Portaler, s. 323.

¹⁶ Sml. krægbånd i Brande kirke, Vejle amt, afbildet i Mackeprang: Portaler, s. 296.

¹⁷ RA Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 275. Henne kirke 1831-47.

¹⁸ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

¹⁹ Over resterne af gavlen er ved tårnets opførelse spændt to spidse aflastningsbuer (ses fra skibets loft).

²⁰ Døren må være brudt i forbindelse med opsættelsen af Hennegårds lukkede stol, 1776, og indretningen af en gravkrypt i tårngulvet.

²¹ LA Vib. Ribe stiftprovsti og Ribe købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1812ff. (C 36A.13).

²² LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrd.s provsti. Synsprotokol 1828-91 (C 44.3-5).

²³ Indb. ved Eigil Rothe 1910. NM2.

²⁴ Jfr. kisteplader.

²⁵ Den da endnu ikke 30-årige Picolomini, endnu kun oberst (ifølge indskriften »General«?), udnævntes efter slaget ved Lützen til general og nåede i sit eventyrlige liv at blive både hertug af Amalfi og kejserens kansler. Også Johann von Werth svang sig op til general og spillede en betydelig rolle i Trediveårskrigen senere del. Ritmester Kasper v. Ohr havde 1626 været i dansk tjeneste (Kong Christian den Fjerdes Egenhændige Breve II, 16), men må efter nederlaget ved Lutter am Barenberge være gået i Kejserens sold. Se Evald Kappelskov (jfr. note 13) s. 111f., Dagligliv i Danmark i det syttende og attende Århundrede, red. Axel Steensberg, 1969, s. 237 og Otto Henne am Rhyn: Kulturgeschichte des deutschen Volkes II, Berlin 1886, s. 120, 133.

²⁶ DK. Sjyll. s. 2832f.

²⁷ Jfr. Janderup s. 1047 med fig. 19 og DK. Sjyll. s. 2836f. med fig. a-l.

²⁸ Initialerne »NCB« kan være præsten Niels Clausens (1598-1620) og dermed lægge en tidsramme for tavlens renæssanceudbygning.

²⁹ Signaturen »Hans Poulsen Ribe 1725« læses også i en af apostlenes bøger.

³⁰ Metalrester i hullerne viste, at roserne havde været af bly. De udførtes efter forbillede af tavlen fra Hütten (i Flensborg Bymuseum), ligesom den nævnte hængefrise udførtes efter Lukasaltret fra Katrinekirken i Lybæk.

³¹ Tegninger fra 1798 (i NM2) viser, at begge sidealtertavler allerede da manglede deres fløje. Jfr. tegning af højaltertavlens midtskab fig. 14.

³² Kun af ansigtets bemaling var alle middelalderlige rester da borte.

³³ Da Jens Andersen ifølge sin gravskrift i Ribe S. Katrine kirke døde 12. nov. 1700, må kalkens færdiggørelse med det graverede årstal skyldes en anden guldsmed, formentlig Johan Andersen, hvis mærke optræder ved siden af Jens Andersen Klynes på en kalk fra 1690 i Fåborg kirke (Skast hrd.).

³⁴ Ole Faber og Bo Bramsen: Varde Sølv. Guldsmedemestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870, s. 70, 126, afbildning fig. 128.

³⁵ Varde Sølv (jfr. note 34) s. 84 f., 135.

³⁶ Eigil Rothe oplyser i sin indb. 1904, at de to figurer »en tidlang, uden Tilladelser fra nogen, have været borttagne fra Kirken af Dr. Höegh Guldberg, bosat i Aarhus. De bleve af nuværende Skolelærer Hr. Rølle rekvirerede tilbage til Kirken, hvor de nu atter findes, men i overbeittet Tilstand henstillede i en Krog i Pulpituret.«

³⁷ Jensen: Snedkere s. 38.

³⁸ Jørgen Poulsen var præst til sin død 1596. Sønnen Jørgen Jørgensen har øjensynlig været hjælpepræst for faderen, indtil han 1584 selv fik kaldet i Grimstrup.

³⁹ Også inventaret i Skast kirke og altertavlen i Vester Nebel (Skast hrd.) må skyldes denne »basunsnedker«. Hans arbejder – hvoraf de daterede synes at falde mellem 1603 og 1618 – findes først og frem-

mest i Ringkøbing amt. Initialerne »MS« på hans stolestader i Stavning kirke kan være en signatur. I så fald er han formentlig identisk med den Morten snedker fra Ringkøbing, der 1605 udførte Høver kirkes (forsvundne) stolestader. Se P. Severinsen: Fra Gamle Kirkeregnskabsbøger, i Hardsyssels Aarvog 1913, s. 163.

⁴⁰ Korets stader blev 1919 afdækket og suppleret af Harald Munk, skibets året efter nymalede efter mønster af korets.

⁴¹ LA Vib. Kærgård birks tingbog 19. aug. 1631.

⁴² NM2. Indb. 1874 ved Jacob Helms.

⁴³ Den kendes gennem et fotografi og en tegning af C. A. Jensen (i NM2). Jacob Helms bemærkede 1874 gavlen med fyldingen »nede i Kirken«.

⁴⁴ Nyere bænke med genanvendte stolegavle, endnu med topstykker fra 1878, står i tårnummet og på kirkeloftet. Fire tilsvarende stolegavle er i Varde og Blåbjerg museer (inv. nr. V 10662-3 og C 1778-79).

⁴⁵ LA Vib. Kærgård birks tingbog 9. juni 1626.

⁴⁶ Tolkningen forudsætter, at Birgitte Vind har været en søster til Christen Vind til Lydumgård og ikke, som ifølge Adelsårbogen, en datter af dennes ældre halvbroder Iver Vind og Anna Sandberg. Trap Danmark og Evald Kappelskov (jfr. note 13) opfatter våbenene som Hartvig Staverskovs og Birgitte Vinds fædrene, hvilket er umuligt.

⁴⁷ Kopien er udført 1922 af møbelsnedker Olaf Olsen i Hillerød.

⁴⁸ Optegnet af orgelbygger Knud Smenge.

⁴⁹ Synsprotokol (jfr. note 8). Orglet stod endnu i kirken 1959.

^{49a} Jfr. K. Høgsbro Østergaard: De gamle ligbåre, i ÅrbRibe 1952-55, s. 421 f.

⁵⁰ Uldall s. 292 f. Ornamentet optræder på en række andre klokker, der antages at stamme fra Nederlandene. I NM2 findes et aftryk af indskriften, foretaget af Uldall 1891 og en anonym aftegning af den fra 1798.

⁵¹ Jfr. Høgsbro Østergaard: Vore faldne og døde i krigen 1848-49-50, i ÅrbRibe XII, 1948-51, s. 258 f. samt Evald Kappelskov: Om Henne sogn gennem tiderne, 1969, s. 103.

⁵² Indskriften kendes fra liber daticus (jfr. note 10).

⁵³ Indb. ved Chr. A. Jensen 1897. NM2.

⁵⁴ Indskriften efter liber daticus (jfr. note 10); jfr. også Evald Kappelskov, s. 95 f.

⁵⁵ Evald Kappelskov, s. 80-86.

⁵⁶ Evald Kappelskov (s. 81-82) formoder, at gravkælderens har været indrettet til Anne Staverskov til Hennegård (†1678). Hun blev imidlertid ligesom sin mand, Christoffer Hvas (†1658), bisat i Århus domkirke, jfr. DK. Århus, s. 845.

⁵⁷ Nielsen: Herredsbeskrivelse, s. 57, samt Evald Kappelskov, s. 84.

⁵⁸ Evald Kappelskov, s. 108 f.

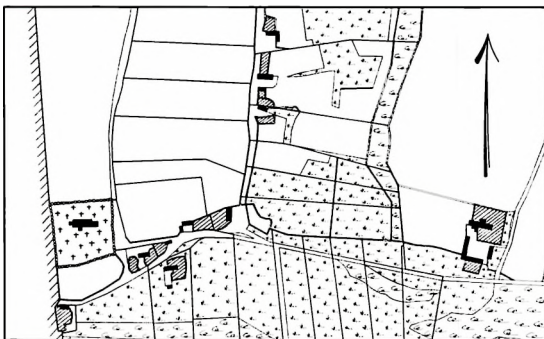
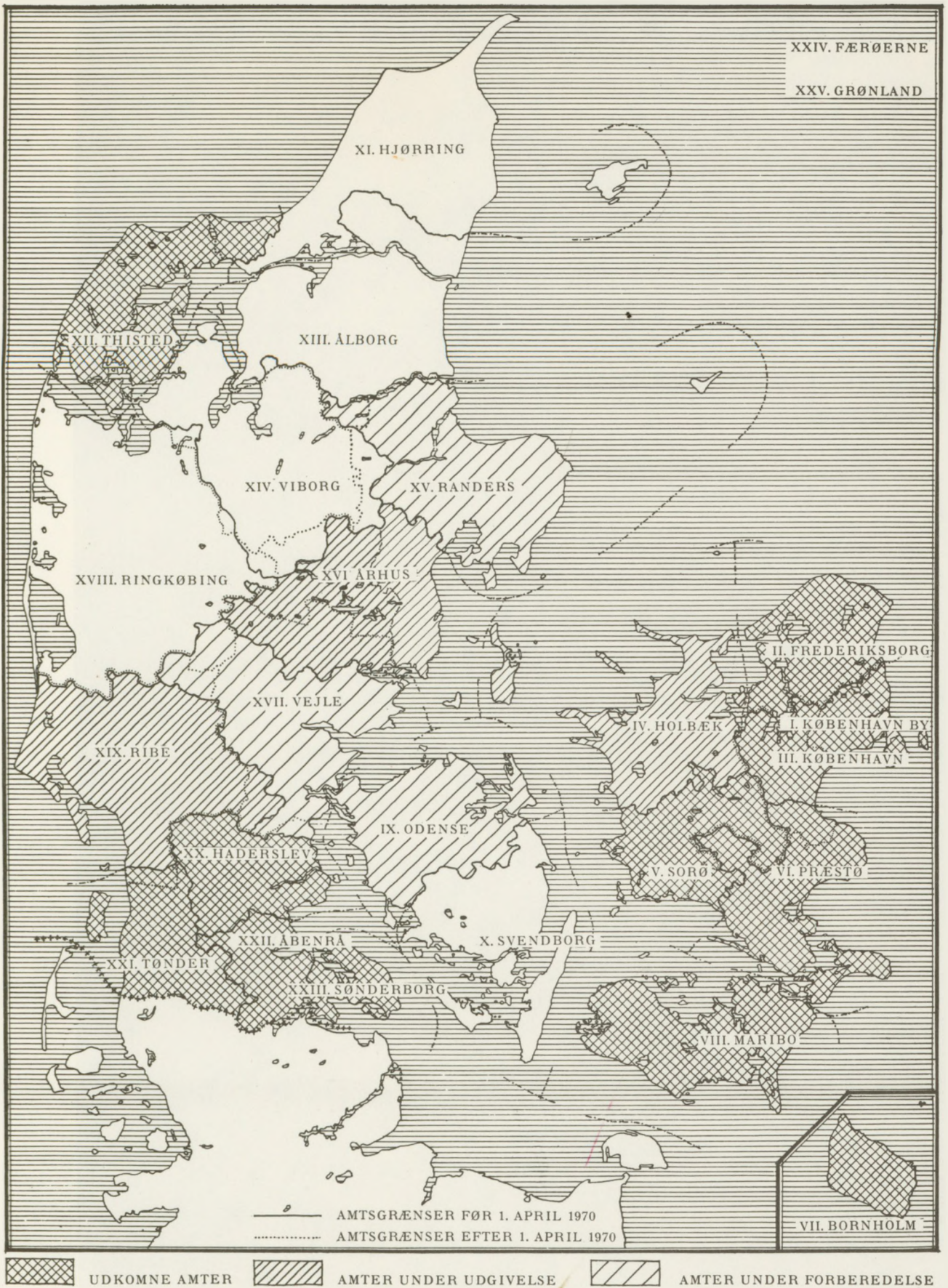

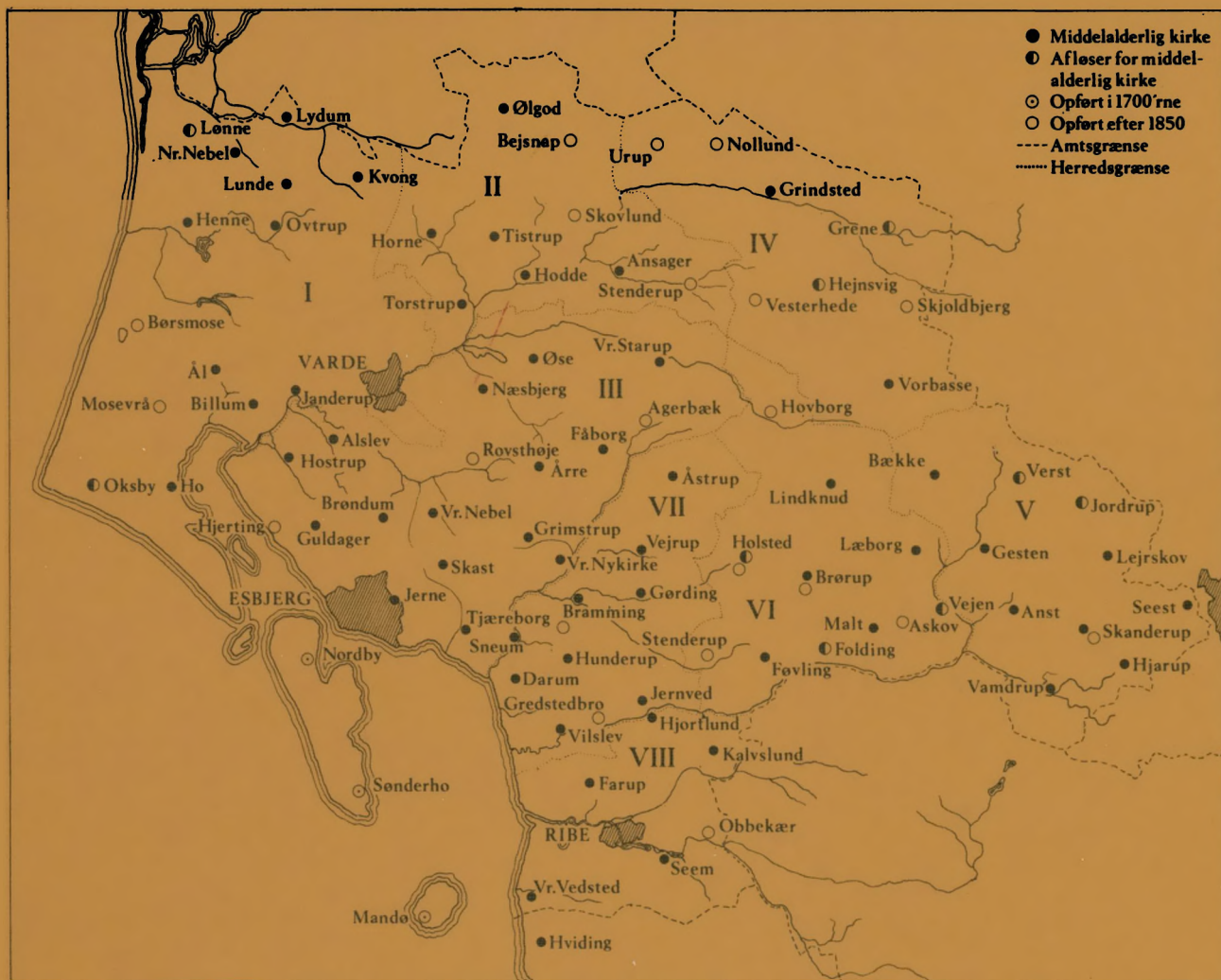
Fig. 43. Matrikellort af Henne Kirkebyes jorde 1:10000. Målt 1792 og omtegnet 1867. — *Katasterkarte 1:10000. Vermessen 1792, umgezeichnet 1867.*

⁵⁹ Om fremstillingen af støbejernskors, se Jeppe Tønsberg: Gravkors af støbejern, ÅrbRibe 1981, s. 91-100; Ebbe Johannsen: Danske antikviteter af støbejern, 1982, samt Aase Hansen: »Støbejerns-

kors, et bidrag til gravmindernes nyere historie i Danmark«, upubliceret magisterkonferens, Københavns universitet 1971.

ROMERTALLENE HENVISER TIL «DANMARKS KIRKERS» AMTSBIND

RIBE AMT før kommunalreformen 1970. Af hensyn til de tidligere amtsudgivelser må DANMARKS KIRKER følge de gamle amtsgrænser, som de fremgår af kortet på omslagets inderside. Ribe domkirke og de øvrige købstadkirker indleder amtsbeskrivelsen, derefter behandles landsbykirkerne i den rækkefølge, som angives af Traps Danmarksbeskrivelse (5. udgave): I. Vester Horne hrd. II. Øster Horne hrd. III. Skast hrd. IV. Slavs hrd. V. Anst hrd. VI. Malt hrd. VII. Gørding hrd. VIII. Ribe hrd.

DANMARKS KIRKER RIBE AMT 15

ved EBBE NYBORG og NIELS JØRGEN POULSEN

Udsendt af Styrelsen for værket Danmarks Kirker med støtte fra:

Ministeriet for Kulturelle Anliggender
Carlsbergfondet
Ny Carlsbergfondet
Ribe Amtskommune
Statens Humanistiske Forskningsråd
Nationalmuseet

Tryk: Poul Kristensen Grafisk Virksomhed, Herning, Kongelig Hofleverandør. Skrift: Bembo Antikva. Papir: Unomatt. Reproduktion: F. Hendriksens Eftf., København.

Forside: Ribe domkirke. Holger Schmidt på grundlag af Theophilus Hansens tegning 1837.

Ribe amt 15, hft: ISBN 87-7468-506-6
Ribe amt 15, indb: ISBN 87-7468-507-4

I dobbeltheftet 1-2 findes en indledning på dansk-tysk (redaktionsprincipper), en rigt illustreret fagordbog samt fortegnelser over arkivalier, litteratur og forkortelser anvendt til kirkebeskrivelserne i Ribe by og amt.